

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ РИНКУ І ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ РИНКУ І ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЕМЕНОВ ОЛЕКСІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 338.482.2:502.131.1(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ «БЛАКИТНОГО» ТУРИЗМУ
В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

051 – Економіка

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. С. Семенов

Науковий керівник: Петрушенко Микола Миколайович,
доктор економічних наук, професор

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Семенов О. С. Організаційно-економічне забезпечення розвитку «блакитного» туризму в умовах повоєнного відновлення України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка, у галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки. – Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України», Одеса, 2026.

Дослідження присвячено вдосконаленню науково-методичних засад, обґрунтуванню та розробці прикладних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку «блакитного» туризму в умовах відновлення України у воєнний і повоєнний періоди. Актуальність дослідження зумовлена тим, що всупереч війні Україна як морська держава має приєднатися до політики блакитного зростання ЄС, що є перехідним етапом до формування стійкої блакитної економіки, важливим сектором якої є туризм, що включає морські, прибережні та пов'язані з ними інші види туристичної діяльності, а також релевантну рекреаційну та оздоровчу діяльність в межах територій морських і прибережних дестинацій. Російська війна проти України призвела до руйнування інфраструктури, втрати потоків туристів, зниження довіри до безпеки подорожей, а також завдала удару по морських і прибережних екосистемах як основи розвитку блакитного туризму. Дослідження спрямоване на обґрунтування підходів до організаційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму в умовах повоєнного відновлення України, зокрема підходів щодо оцінювання збитків туризму внаслідок війни, розробки релевантного фінансово-економічного інструментарію та формування пропозицій щодо інституційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму в межах управління прибережними територіальними громадами України.

В першому розділі обґрунтовані теоретико-методологічні підходи до розвитку економіки блакитного туризму: в межах його концептуалізації ідентифіковано сутність і зміст поняття та запропоновано комплексну класифікацію типів блакитного туризму; досліджено чинники його трансформації в Україні під впливом сталого розвитку та зовнішніх викликів; на основі системного підходу визначено економічні та управлінські взаємозв'язки у межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму.

В контексті концептуалізації економіки блакитного туризму розкрито сутнісно-змістовну характеристику понять: «блакитний туризм» – по-перше, як виду туристичної діяльності, що охоплює переміщення та перебування осіб поза місцем їх постійного проживання з рекреаційною, оздоровчою, культурною, діловою або іншою метою у межах територій, функціонально або просторово пов'язаних із морськими, прибережними, річковими, озерними та іншими водними об'єктами; по-друге, як сектора блакитної (стійкої морської) економіки, що має соціо-еколого-орієнтовану спрямованість і відіграє об'єднуювальну роль серед секторів блакитної економіки та роль каталізатора відновлення та подальшого сталого розвитку локальних економік, передусім у межах (при)морських територій, а також будь-яких DESTINATION, рекреаційно-туристичне середовище яких пов'язане з водними ресурсами; і «економіка блакитного туризму» – як системи економічних відносин, що формується в межах приморських і водно-орієнтованих регіонів та поєднує риси класичної туристичної економіки і блакитної економіки, базуючись на використанні водних ресурсів, розвитку курортної інфраструктури, суміжних галузей та впровадженні принципів сталості, інклюзивності, інноваційності та регенеративності; та комплексну класифікацію його типів, що поєднує: просторовий, функціональний, економічний, екологічний, інституційний та інші критерії розвитку блакитного туризму.

В межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму на основі системного та ситуаційного підходів досліджено економічні та управлінські

взаємозв'язки, які охоплюють макроекономічний вимір (стратегічне планування, цільове програмування й регулювання з боку державних і регіональних інституцій) та мікроекономічний вимір (трансформація вхідних, зокрема природних лікувальних, рекреаційних та унікальних туристичних ресурсів у екологічно стійке портфоліо активів суб'єктів туристичної діяльності в межах територій, функціонально / просторово пов'язаних із водними об'єктами), а також визначають специфіку формування пропозиції на ринку послуг блакитного туризму через тісну взаємодію туристичних підприємств із закладами суміжних галузей і секторами блакитної економіки.

В другому розділі висвітлено науково-методичні положення формування сукупності показників економіки блакитного туризму та оцінювання збитків туризму внаслідок війни: сформовано сукупність показників блакитного туризму та його економіки; обґрунтовано методичні засади оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям, спричинених воєнними діями; запропоновано підходи до оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів туристично-курортних територій із урахуванням витрат на відновлення.

В контексті відновлення і підвищення резильєнтності приморських регіонів України сформовано сукупність економічних та інших релевантних показників розвитку блакитного туризму, які ґрунтуються на принципах багаторівневості, багатовимірності та відповідності комплексному та економічно-спрямованому концептуальному блокам і релевантним класифікаційним критеріям, що дозволяє більш ґрунтовно проводити інтегроване оцінювання стійкості блакитного туризму.

В дослідженні розвинуто методичні підходи до оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України, на основі інтегрування положень національних і міжнародних нормативних документів, що регламентують порядок визначення шкоди, оцінку еколого-економічних наслідків воєнних дій і моніторинг стану

природних зокрема лікувальних ресурсів у межах оздоровчо-рекреаційних територій і туристичних об'єктів, а також поєднання жорсткої кількісної бази (методів відновної вартості, дисконтування майбутніх втрат, оцінювання екосистемних послуг та ін.) із якісними процедурами (експертні оцінки, сценарії, соціальні опитування), що відповідає міжнародним практикам UNEP, RDNA, SESA та OECD. Поряд із цим у дослідженні розвинуто методичні підходи до визначення сумарного обсягу збитків від знищення джерел і / або погіршення якості природних лікувальних ресурсів від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених воєнним вторгненням, враховуючи такі ресурси: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі / озокерит, лікувальна ропа, природні прибережні комплекси, природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування та оздоровлення кліматичними умовами / лікувальним мікрокліматом, а також обсяг збитків від розміщення відходів / забруднення відходами на землях курортів, спричинені військовими діями.

Третій розділ присвячено методичним підходам до організаційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму в Україні: проведено аналіз структури фінансово-економічних інструментів розвитку блакитного туризму, розроблені пропозиції щодо використання «блакитних» облігацій для відновлення та розвитку блакитного туризму, розвинуто забезпечення розвитку територій, перспективних для блакитного туризму, на основі використання природних активів, а також інституційно-економічне забезпечення розвитку блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою.

В межах фінансово-економічного забезпечення розвитку досліджуваної галузі проведено аналіз структури інструментарію, спрямованого на розвиток стійкого морського та прибережного туризму як соціо-еколого-орієнтованого сектору блакитної економіки, що враховує пріоритетність релевантних міжнародних ініціатив і включає комбінування зелених облігацій, імпаکت-інвестицій, банківських кредитів, крауд-інвестицій та інших інструментів задля

посилення можливостей управління блакитно-зеленою та природною інфраструктурою, відходами та екосистемними послугами морських і прибережних територій у межах формування інтегрованого та диверсифікованого підходів до розвитку блакитного туризму.

В дослідженні обґрунтовано методичні підходи до активізації «блакитних» облігацій як інструменту інвестування в межах відновлення та подальшого сталого розвитку економіки туризму, відповідно до Керівного документу з блакитного фінансування Міжнародної фінансової корпорації, що лягли в основу запропонованих положень щодо: долучення України до активної підтримки Світовим банком цілісного підходу до блакитної економіки в прибережних і морських районах країни; орієнтування на можливості застосування широкого спектру фінансових інструментів, а також залучення широкого кола фінансових установ і посередників при обґрунтуванні вибору та пріоритетності фінансування «блакитних» проєктів; використання ключових показників ефективності для розвитку блакитного туризму та інших сталих видів діяльності, пов'язаних із блакитними облігаціям.

Також обґрунтовано теоретико-методичні підходи до організаційно-економічного забезпечення територій, перспективних для розвитку блакитного туризму, в межах яких дестабілізовані війною приморські екосистеми та природні активи розглядаються як складова критичної та комунальної інфраструктури громад, що генерує довгострокову цінність через оздоровлення територій і зростання локальних доходів, пов'язаних із блакитним туризмом і суміжною соціо-еколого-економічною діяльністю; сформовано систему програмних заходів, яка охоплює процеси визначення стану та класифікацію релевантних природних активів, створення відповідних цифрових реєстрів, оцінювання вартості екологічного відновлення, а також комплексну вартісну оцінку неринкових екосистемних благ та втраченого внаслідок війни природно-туристичного потенціалу прибережних дестинацій.

В дослідженні сформовано методичні підходи до інституційного забезпечення розвитку економіки блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою, що включають інституційні чинники, складові процесів формування цільових програм, площини формування сфери блакитного туризму та механізми фінансування, та включають пропозиції в напрямку кардинальної зміни фінансово-інвестиційної логіки в умовах війни: замість нарощування видатків розвитку з бюджету, сфера блакитного туризму потенційно спроможна частково розвантажувати його завдяки інструментам блакитного фінансування та ефективному управлінню природними та іншими активами відповідно до системи стандартів ISO 55000; обґрунтовано доцільність застосування моделі публічно-приватного партнерства «People-first PPP», яка на відміну від традиційної моделі, орієнтує інвестування на довгостроковий соціальний і екологічний вплив, зокрема добробут прибережних громад, збереження екосистем, інклюзивність та забезпечення рівного безперервного доступу до оздоровчо-рекреаційних ресурсів.

Ключові слова: блакитна економіка, блакитний туризм, блакитне зростання, туризм і гостинність, курортна галузь, готельний бізнес, курортно-рекреаційне підприємство, природні ресурси і активи, екосистемні послуги, морська та прибережна територія, сталий розвиток, повоєнне відновлення, забезпечення економічного розвитку.

ABSTRACT

Semenov O. S. Organizational and economic framework for development of the “blue” tourism under the conditions of Ukraine’s post-war recovery. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 051 – Economics. – State Organization “Institute of Market and Economic and Ecological Researches of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Odesa, 2026.

The research is devoted to improving the scientific and methodological foundations, substantiating, and developing applied recommendations for the organizational and economic framework for the development of blue tourism in the context of Ukraine's recovery during the war and post-war periods. The relevance of the study is determined by the fact that, despite the war, Ukraine, as a maritime state, must join the EU's blue growth policy, which is a transitional stage towards the formation of a sustainable blue economy. A crucial sector of this economy is tourism, which encompasses marine, coastal, and related tourism activities, as well as relevant recreational and health-improving activities within the territories of marine and coastal destinations. Russia's war against Ukraine has led to the destruction of infrastructure, the loss of tourist flows, and a decline in confidence regarding travel safety, while also dealing a severe blow to marine and coastal ecosystems as the foundation for blue tourism development. The research aims to substantiate approaches to the organizational and economic framework for the development of blue tourism in the context of Ukraine's post-war recovery, particularly approaches to assessing tourism damages caused by the war, developing relevant financial and economic tools, and formulating proposals for the institutional and economic framework for blue tourism development within the management of Ukraine's coastal territorial communities.

The first chapter substantiates the theoretical and methodological approaches to the development of the blue tourism economy: within its conceptualization, the essence and content of the concept are identified, and a comprehensive classification of blue tourism types is proposed; the factors of its transformation in Ukraine under the influence of sustainable development and external challenges are investigated; based on a systemic approach, economic and managerial interrelations within the framework of ensuring the functioning of the blue tourism services market are determined.

In the context of the conceptualization of the blue tourism economy, the essential and substantive characteristics of the concepts are revealed: "blue tourism" – firstly, as a type of tourism activity encompassing the movement and stay of individuals outside their

permanent place of residence for recreational, health-improving, cultural, business, or other purposes within territories functionally or spatially connected with marine, coastal, river, lake, and other water bodies; secondly, as a sector of the blue (sustainable marine) economy that has a socio-ecological orientation and plays a unifying role among blue economy sectors, acting as a catalyst for the recovery and further sustainable development of local economies, primarily within (maritime) coastal territories, as well as any destinations whose recreational and tourism environment is connected with water resources. "Blue tourism economy" is defined as a system of economic relations formed within coastal and water-oriented regions, combining the features of the classical tourism economy and the blue economy, based on the use of water resources, the development of resort infrastructure and related industries, and the implementation of the principles of sustainability, inclusivity, innovation, and regenerativity. Furthermore, a comprehensive classification of its types is developed, combining spatial, functional, economic, environmental, institutional, and other criteria for blue tourism development.

Within the framework of ensuring the functioning of the blue tourism services market, based on systemic and situational approaches, the economic and managerial interrelations are investigated. These encompass the macroeconomic dimension (strategic planning, targeted programming, and regulation by state and regional institutions) and the microeconomic dimension (transformation of input resources, including natural medicinal, recreational, and unique tourism resources, into an environmentally sustainable portfolio of assets of tourism entities within territories functionally and/or spatially connected with water bodies). They also determine the specifics of supply formation in the blue tourism services market through the close interaction of tourism enterprises with institutions of related industries and blue economy sectors.

The second chapter highlights the scientific and methodological provisions for forming a set of indicators for the blue tourism economy and assessing tourism damages caused by the war: a set of indicators for blue tourism and its economy is formed; the methodological foundations for assessing the environmental and economic damages to

the resort and tourism-recreation industries caused by hostilities are substantiated; approaches are proposed for assessing damages from the deterioration of natural resources in tourism and resort territories, taking into account recovery costs.

In the context of restoring and enhancing the resilience of Ukraine's coastal regions, a set of economic and other relevant indicators for blue tourism development has been formed. These are based on the principles of multilevelness, multidimensionality, and compliance with the complex and economically-oriented conceptual blocks and relevant classification criteria, which allows for a more thorough integrated assessment of blue tourism sustainability.

The study develops methodological approaches to assessing the environmental and economic damages to the resort and tourism-recreation industries resulting from Russia's war against Ukraine. This is based on integrating the provisions of national and international regulatory documents governing damage determination, the assessment of the environmental and economic consequences of hostilities, and the monitoring of the state of natural (particularly medicinal) resources within health-recreation territories and tourism facilities. It also combines a rigid quantitative basis (methods of replacement cost, discounting future losses, ecosystem services valuation, etc.) with qualitative procedures (expert assessments, scenarios, social surveys), which complies with the international practices of UNEP, RDNA, SEEA, and the OECD. Alongside this, the research develops methodological approaches to determining the total volume of damages from the destruction of sources and/or deterioration of the quality of natural medicinal resources resulting from emergencies caused by the military invasion, considering such resources as mineral and thermal waters, therapeutic mud/ozokerite, therapeutic brine, natural coastal complexes, natural objects and complexes with climatic conditions or therapeutic microclimates favorable for treatment and wellness, as well as the volume of damages from waste disposal and pollution on resort lands caused by hostilities.

The third chapter is devoted to methodological approaches to the organizational and economic framework for the development of blue tourism in Ukraine: an analysis of

the structure of financial and economic tools for blue tourism development is conducted; proposals are developed for using blue bonds for the recovery and development of blue tourism; the framework for the development of territories promising for blue tourism based on the use of natural assets is advanced, as well as the institutional and economic framework for blue tourism development within the management of a coastal territorial community.

Within the financial and economic framework for the development of the industry under study, an analysis is conducted of the structure of tools aimed at developing sustainable marine and coastal tourism as a socio-ecologically oriented sector of the blue economy. This considers the priority of relevant international initiatives and includes the combination of green bonds, impact investments, bank loans, crowd-investing, and other tools to enhance the capabilities for managing blue-green and natural infrastructure, waste, and ecosystem services of marine and coastal territories within the formation of integrated and diversified approaches to blue tourism development.

The research substantiates methodological approaches to activating blue bonds as an investment tool within the recovery and further sustainable development of the tourism economy, in accordance with the International Finance Corporation's Blue Finance Guidelines. These formed the basis for the proposed provisions regarding: Ukraine's involvement in the World Bank's active support for a holistic approach to the blue economy in the country's coastal and marine areas; focusing on the possibilities of applying a wide range of financial tools, as well as involving a broad range of financial institutions and intermediaries when justifying the selection and prioritization of blue project financing; and using key performance indicators for the development of blue tourism and other sustainable activities related to blue bonds.

Furthermore, the study substantiates theoretical and methodological approaches to the organizational and economic framework for territories promising for blue tourism development, within which war-destabilized coastal ecosystems and natural assets are considered a component of the communities' critical and municipal infrastructure,

generating long-term value through the health improvement of territories and the growth of local revenues associated with blue tourism and related socio-ecological-economic activities. A system of programmatic measures has been formed, covering the processes of determining the state and classifying relevant natural assets, creating appropriate digital registers, estimating the cost of ecological restoration, as well as conducting a comprehensive valuation of non-market ecosystem goods and the natural-tourism potential of coastal destinations lost due to the war.

The study forms methodological approaches to the institutional framework for the development of the blue tourism economy within the management of a coastal territorial community. These include institutional factors, components of targeted program formation processes, planes for shaping the blue tourism sphere, and financing mechanisms. They also feature proposals for a radical change in the financial and investment logic during the war: instead of increasing development expenditures from the budget, the blue tourism sector is potentially capable of partially unburdening it through blue finance tools and effective management of natural and other assets in accordance with the ISO 55000 series of standards. The expediency of applying the "People-first PPP" public-private partnership model is substantiated, which, unlike the traditional model, orientates investment towards long-term social and environmental impact, particularly the well-being of coastal communities, ecosystem conservation, inclusivity, and ensuring equal, continuous access to health and recreational resources.

Keywords: blue economy, blue tourism, blue growth, tourism and hospitality, resort industry, hotel business, resort and recreational enterprise, natural resources and assets, ecosystem services, marine and coastal territory, sustainable development, post-war recovery, economic development framework.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Semenov O. S., Kuznetsova M. A. Transformation of blue tourism in Ukraine in the context of sustainable development. *Economic innovations*. 2025. Vol. 27, № 3(96). P. 102–109. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.3\(96\).102-109](https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.3(96).102-109). (*Особистий внесок здобувача: обґрунтовано напрями трансформації блакитного туризму в Україні в умовах реалізації концепції сталого розвитку*).

2. Семенов О. С. Світові тенденції розвитку туристичної галузі в приморських регіонах. *Наукові перспективи*. 2025. № 12(66). С. 1200–1208. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12\(66\)-1200-1208](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12(66)-1200-1208).

3. Petrushenko M., Semenov O. Methodological provisions for assessing economic and environmental damage to the resort and tourism and recreation industries caused by the Russian war against Ukraine. *Economic Herald of the Donbass*. 2025. № 4(82). P. 59–67. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-4\(82\)-59-67](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-4(82)-59-67). (*Особистий внесок здобувача: розвинуто методичні підходи до оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України*).

4. Петрушенко М. М., Семенов О. С. Оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів курортних територій із урахуванням витрат на відновлення та управління відходами. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна»*. 2025. № 2(35). С. 25–36. DOI: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2025-2\(32\)-25-36](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2025-2(32)-25-36). (*Особистий внесок здобувача: обґрунтовано підходи до оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів курортних територій*).

5. Семенов О. С. «Блакитні» облигації як фінансово-економічний інструмент відновлення та розвитку туризму та інших секторів блакитної економіки. *Економічна парадигма*. 2025. № 1(12(104)). С. 139–149. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-12-11784>.

6. Семенов О. С. Аналіз структури фінансово-економічного інструментарію розвитку блакитного туризму. *Ефективна економіка*. 2026. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.249>.

7. Семенов О. С. Програмно-цільовий підхід до управління природними активами територій, перспективних для розвитку блакитного туризму в Україні. *Економічна парадигма*. 2026. № 5(109). С. 708–717. DOI: <https://doi.org/10.25313/3083-7782-2026-5-70>.

8. Семенов О. С. Концептуалізація та формування сукупності показників блакитного туризму. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2026. № 37. С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.37.2026.365449>.

9. Семенов О. С. Організаційно-економічне забезпечення розвитку блакитного туризму в контексті управління активами. *Бізнес Навігатор*. 2026. № 3(86). С. 117–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.86-17>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Семенов О. Актуалізація «блакитного» туризму як світового бренду та складової євроінтеграційних процесів України. Актуальні аспекти розвитку науки і освіти : збірник матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 жовтня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 591–593. DOI: <https://doi.org/10.37000/7738387134>.

11. Семенов О. С. Блакитний туризм як складова блакитної економіки: аспекти планування в повоєнній Україні. Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях : матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 квітня 2025 р.). Одеса : ОНЕУ, 2025. С. 309. URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/handle/123456789/20198> (дата звернення: 21.07.2026).

12. Семенов О. С. Проблеми сектору морських перевезень в умовах війни та перспективи повоєнного відновлення морської економіки України. Відродження морської економіки як домінанта проекту національного єднання України : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2–3 жовтня 2025 р.). Одеса :

ДУ «ІРЕЕД НАН України», 2025. С. 84–87. URL: https://impeer.org.ua/wp-content/uploads/2025/11/Proceedings_02-03.10.2025.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

13. Петрушенко М. М., Семенов О. С. Регенеративність, екосистемні активи та курортна економіка: концептуальні взаємозв'язки для відновлення сфери гостинності Українського Причорномор'я. Стан і перспективи сучасного туризму : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Суми, 26–27 листопада 2025 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2025. С. 149–152. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/18209> (дата звернення: 21.07.2026). *(Особистий внесок здобувача: визначено концептуальні взаємозв'язки, що формують підґрунтя для поєднання екосистемних активів і відновлення курортів у післявоєнній Україні).*

14. Семенов О. С. Щодо розвитку теоретичних підходів економіки «блакитного» туризму. Scientific Progressive Methods and Tools : Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Riga, Latvia, December 6–8, 2025). Riga, 2025. P. 57–59. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.2025.274>.

15. Семенов О. С. Формування соціо-ринкової економіко-екологічної концепції блакитного туризму. Science in the environment of rapid changes : Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference, No. 277 (Brussels, Belgium, December 26–28, 2025). Brussels, 2025. P. 11–13. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.2025.277>.

16. Петрушенко М., Семенов О. Аналітичний інструментарій стійкості блакитного туризму в умовах воєнних і економічних шоків. Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості : матеріали тез III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 червня 2026 р.). Київ : КНЕУ, 2026. С. 221–223. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZZgRY-fTpTb1pBo518qxc1bMO0pYIXIP/view> (дата звернення: 21.07.2026). *(Особистий внесок здобувача: узагальнено аналітичний інструментарій стійкості блакитного туризму в умовах воєнних і економічних шоків).*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І АБРЕВІАТУР.....	18
ВСТУП.....	19
 РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ «БЛАКИТНОГО» ТУРИЗМУ.....	29
1.1 Концептуалізація блакитного туризму: сутність і економічний зміст поняття та класифікація його типів.....	29
1.2 Трансформація блакитного туризму в Україні в контексті сталого розвитку у воєнно-повоєнний період.....	46
1.3 Системний підхід до визначення економічних і управлінських взаємозв'язків у межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму.....	62
Висновки до розділу 1.....	79
 РОЗДІЛ 2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СУКУПНОСТІ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІКИ БЛАКИТНОГО ТУРИЗМУ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗБИТКІВ ТУРИЗМУ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ.....	81
2.1 Формування сукупності показників економіки блакитного туризму.....	81
2.2 Методичні положення оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям, спричинених воєнними діями.....	99
2.3 Обґрунтування підходів до оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів туристично-курортних територій із урахуванням витрат на відновлення.....	113
Висновки до розділу 2.....	130

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ БЛАКИТНОГО ТУРИЗМУ В ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ.....	132
3.1 Аналіз структури фінансово-економічного інструментарію розвитку блакитного туризму.....	132
3.2 Забезпечення розвитку територій, перспективних для блакитного туризму, на основі використання природних активів.....	155
3.3 Інституційно-економічне забезпечення розвитку блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою.....	171
Висновки до розділу 3.....	196
ВИСНОВКИ.....	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	202
ДОДАТКИ.....	234
Додаток А.....	235
Додаток Б.....	238
Додаток В.....	240
Додаток Г.....	252

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ І АБРЕВІАТУР

CBA – аналіз витрат і вигод

CVM – метод оцінки готовності людей платити за певні послуги / ресурси

ДАРТ – Державне агентство розвитку туризму України

DLM – метод дисконтованих упущених (недоотриманих) доходів

ДРС – Державна регуляторна служба України

ESV – методи оцінювання вартості екосистемних послуг

GSTC – Глобальна рада сталого туризму

HPM – метод гедоністичного ціноутворення

ICMA – Міжнародна асоціація ринків капіталу

IFC – Міжнародна фінансова корпорація

ISO – Міжнародна організація зі стандартизації

MSP – морське просторове планування

OECD – Організація економічного співробітництва та розвитку

OSCE – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

PPP – публічно-приватне партнерство

PROBLUE – програма Світового банку для підтримки блакитної економіки

RCM – метод заміщення / прямого підрахунку витрат

RDNA – Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення

REA – Швидка екологічна оцінка

SDGs – Цілі сталого розвитку

SEEA – Система еколого-економічного обліку ООН

SPM – метод тіньової (умовної) ціни

TCM – метод транспортних витрат

UNEP – Програма ООН з навколишнього середовища

UNESCO – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

UNWTO – Всесвітня туристична організація ООН

ВСТУП

Актуальність теми. Всупереч війні Україна не припиняє свої євроінтеграційні процеси, які є визначальними в становленні повоєнного майбутнього країни та її економічного розвитку. Як морська держава, в межах цих процесів одним із стратегічних орієнтирів є приєднання до політики блакитного зростання ЄС, що є перехідним етапом до формування стійкої блакитної економіки. Важливим сектором останньої є туризм, а саме так званий «блакитний» туризм, який включає морські, прибережні та пов'язані з ними інші види туристичної діяльності, а також релевантну рекреаційну та оздоровчу діяльність. Окрім того, блакитний туризм є каталізатором розвитку інших секторів блакитної економіки, передусім морського пасажирського транспорту. Прибережний і морський туризм становлять щонайменше 50 відсотків обсягу загального світового туризму [1]. Забезпечення довгострокової стійкості та життєздатності цього сектору має вирішальне значення для подальшого процвітання напрямків і громад, які покладаються на нього – відповідно до Стратегії ЄС щодо стійких, процвітаючих та комфортних для життя прибережних громад (EU Strategy on resilient, prosperous and liveable coastal communities) Брюссель, 2026 [2].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю відновлення та соціо-еколого-орієнтованого розвитку прибережного й морського («блакитного») туризму в Україні в повоєнний період. Потребують удосконалення підходи до обґрунтування організаційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму з погляду управління природними та іншими активами туристичних підприємств і прибережних територіальних громад. Необхідним є посилення фінансово-економічного інструментарію, спрямованого на відновлення тих секторів національного господарства, що мають прямий зв'язок із навколишнім природним середовищем, який на півдні країни трансформується в галузево-територіальну площину морської економіки, зокрема туристичний сектор. Йдеться

про «блакитне» фінансування як потужний інструмент як у цілому процесів економічного відновлення та стійкого розвитку, так і блакитного та зеленого зростання, призупинених через російську війну проти України. Блакитні облігації, втілені в підході ‘building back bluer’ мають стати важливою інституційно-інструментальною складовою довгострокового розвитку блакитного туризму та інших сталих секторів морської економіки України.

Дослідження блакитного туризму формуються в спільній площині теорій економіки туризму, економіки природокористування та морської економіки, що зумовлює багатовимірність підходів до його визначення та аналізу. Фундаментальною основою дисертаційного дослідження є праці таких вчених: M. Brito, Б. Буркинський, N. Vaidianu, M. Wartman, M. Волосюк, S. Gallegati, L. D. Dávid, І. Давиденко, R. Danovaro, J. De Pablo Valenciano, E. Fanelli, W. Flannery, M. Kabil, G. Kamath, В. Кислий, R. Magda, J. Mallya, R. M. Martínez Vázquez, P. Masiá, A. Micu, J. Milán García, E. A. Moallemi, B. Murtagh, M. Pafi, M. Paraschiv, В. Парсяка, V. Payini, М. Петрушенко, F. Picken, S. Priatmoko, О. Рубеля, L. Silveira, A. Suresh, Н. Хумарова, Л. Черчик, Г. Шевченко, Н. Якименко-Терещенко, та ін.

Поряд із цим існує необхідність удосконалення та подальшого розвитку організаційно-економічного забезпечення блакитного туризму в умовах повоєнного відновлення України.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Роботу виконано в межах наукових досліджень ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», а саме:

– держбюджетна тема «Управління природними активами на засадах блакитного зростання» (2022-2024 рр., номер державної реєстрації 0122U000738). Особистий внесок здобувача полягає у вдосконаленні структури фінансово-економічного інструментарію, спрямованого на розвиток стійкого морського та

прибережного туризму як соціо-еколого-орієнтованого сектора блакитної економіки;

– держбюджетна тема «Відновлення економіки курортів на основі природних лікувальних активів у воєнний і повоєнний періоди» (2025-2026 рр., номер державної реєстрації 0125U000027). Особистий внесок здобувача полягає в розробці методичних підходів до активізації «блакитних» облігацій як інструменту інвестування в межах відновлення та подальшого сталого розвитку економіки туризму;

– держбюджетна тема «Комплексне наукове дослідження забезпечення просторового інвестиційно-інноваційного розвитку Українського Причорномор'я» (2025-2026 рр., номер державної реєстрації 0125U003488). Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні методичних підходів до оцінювання економіко-екологічних збитків туристично-рекреаційній галузі внаслідок російської війни проти України.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в удосконаленні теоретико-методичних засад, обґрунтуванні та розробці пропозицій щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку «блакитного» туризму в умовах повоєнного відновлення України.

Відповідно до зазначеної мети в роботі були поставлені та вирішені такі *завдання*:

– визначити сутність і економічний зміст блакитного туризму, та сформувані інтегровану класифікацію його типів;

– удосконалити систему економічних і управлінських взаємозв'язків у межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму;

– сформувані сукупність економічних та інших релевантних показників розвитку блакитного туризму в межах відновлення і підвищення резильєнтності приморських регіонів України;

- обґрунтувати методичні підходи до оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України;
- визначити структуру фінансово-економічного інструментарію, спрямованого на розвиток стійкого морського та прибережного туризму як соціо-еколого-орієнтованого сектору блакитної економіки;
- удосконалити методичні підходи до активізації «блакитних» облігацій як інструменту інвестування в межах організаційно-економічного забезпечення туристичної діяльності;
- обґрунтувати теоретико-методичні підходи до організаційно-економічного забезпечення територій, перспективних для розвитку блакитного туризму;
- розвинути методичні підходи до інституційного забезпечення розвитку економіки блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою.

Об’єктом дослідження є процес розвитку економіки «блакитного» туризму в умовах повоєнного відновлення.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-прикладні засади організаційно-економічного забезпечення розвитку «блакитного» туризму в умовах відновлення приморських територій України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є інтегроване застосування системного, просторового, інституційного та соціо-еколого-економічного підходів, що дозволило комплексно вивчити процеси організаційно-економічного забезпечення функціонування, відновлення та розвитку приморських дестинацій. Для розкриття сутнісно-змістовної характеристики базових понять «блакитний туризм» і «економіка блакитного туризму», а також для обґрунтування новітніх теоретико-методичних концептів, за якими дестабілізовані війною природні активи розглядаються як складова

критичної інфраструктури громад, було використано методи термінологічного аналізу, абстрагування, теоретичного узагальнення та синтезу.

За допомогою методів типологізації та систематизації розроблено багатокритеріальну класифікацію типів блакитного туризму, а також сформовано систему макро-, мезо- та мікроекономічних взаємозв'язків, які визначають специфіку ринкової пропозиції на перетині традиційної туристичної та блакитної економіки. Формування сукупності багатовимірних показників для інтегрованого оцінювання стійкості приморських регіонів здійснювалося із залученням методів багатокритеріального, статистичного та структурно-функціонального аналізу.

Методологія дослідження включає порівняльний аналіз у контексті розгляду досвіду країн щодо оцінювання еколого-економічних збитків природним та іншим територіям і розміщенням на них ресурсам, унаслідок військових дій та інших надзвичайних ситуацій, з урахуванням специфіки природних ресурсів курортних територій і відповідних законодавчих документів України, а також при визначенні переваг блакитних облігацій як фінансово-економічного інструменту в межах відновлення та розвитку секторів блакитної економіки, доповнений аналізом світового досвіду впровадження цього інструменту, зокрема при зіставленні сфери блакитного фінансування та сфери застосування принципів зелених облігацій; методи аналізу та синтезу і логічного узагальнення результатів – при формулюванні та описі пропозицій щодо блакитного фінансування відновлення природного середовища і розвитку туризму та інших секторів економіки приморських територій в Україні.

Обґрунтування положень фінансово-економічного та інституційно-економічного забезпечення туристичної галузі, зокрема в межах використання природних, передусім оздоровчо-рекреаційних активів територіальних громад, із дотриманням вимог системи управління активами ISO 55001, спиралося на використання методів інституційного аналізу та застосування програмно-цільового підходу.

Інформаційну основу дослідження складають матеріали нормативних і законодавчих документів України, що висвітлюють, з одного боку, питання стратегічного розвитку туризму та інших секторів економіки морських і прибережних територій, а з іншого – фінансово-економічного забезпечення відновлення та розвитку цих територій, із урахуванням впливу російської війни на українську економіку. Особливу увагу звернено на матеріали міжнародних документів, релевантних цим питанням, зокрема в межах: підходів Світового Банку та Фінансової ініціативи ЮНЕП щодо підтримання розвитку блакитної економіки; концептуальних положень запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні; європейських і глобальних ініціатив і програм щодо управління природними активами прибережних дестинацій, а саме: Групи високого рівня зі сталої океанічної економіки (High Level Panel for a Sustainable Ocean Economy), багатостороннього цільового фонду PROBLUE, міжнародної Ініціативи природних активів (Natural Assets Initiative), Європейського морського пакту (European Ocean Pact), а також Ініціативи блакитного туризму (Blue Tourism Initiative).

Для аналізу динаміки показників діяльності туроператорів і турагентів у приморських областях України, а також для проведення розрахунків величин інтегральних показників стійкості в часи війни, в регіональному розрізі сфери гостинності України використано дані з платформ, на яких агреговані відкриті бази даних, зокрема Opendatabot і Youcontrol.

Наукова новизна одержаних результатів. Найвагомішими науковими результатами, що мають наукову новизну, є такі:

удосконалено:

– сутнісно-змістовну характеристику понять: «блакитний туризм» – як виду туристичної діяльності, що функціонально та / або просторово пов’язана з морськими, прибережними та іншими водними об’єктами; і як сектора блакитної економіки, що має соціо-еколого-орієнтовану спрямованість і відіграє роль каталізатора відновлення та подальшого сталого розвитку дестинацій, рекреаційно-

туристичне середовище яких пов'язане з водними ресурсами; та «економіка блакитного туризму» – як системи економічних відносин, яка формується в межах приморських регіонів і поєднує риси класичної туристичної та блакитної економіки, базуючись на використанні водних ресурсів, розвитку курортної інфраструктури, суміжних галузей та впровадженні принципів сталості, інклюзивності, інноваційності та регенеративності; а також розвинуто комплексну класифікацію його типів, що поєднує: просторовий, функціональний, економічний, екологічний, інституційний та інші критерії розвитку блакитного туризму;

– систему економічних і управлінських взаємозв'язків в межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму, що, на відміну від існуючих, охоплюють макро-, мезо- та мікроекономічний виміри та визначають специфіку формування пропозиції на ринку послуг блакитного туризму через взаємодію підприємств туристичної та суміжних галузей із секторами блакитної економіки;

– сукупність економічних та інших показників розвитку блакитного туризму в межах відновлення і підвищення резильєнтності приморських регіонів України, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на принципах багаторівневості та багатовимірності та відповідає релевантним класифікаційним критеріям, що дозволяє підвищити ґрунтовність інтегрованого оцінювання стійкості блакитного туризму;

– структуру фінансово-економічного інструментарію, спрямованого на розвиток стійкого морського та прибережного туризму як соціо-еколого-орієнтованого сектору блакитної економіки, що враховує пріоритетність релевантних міжнародних ініціатив і передбачає комбінування імпакт- та крауд-інвестицій, банківських кредитів та інших інструментів задля посилення можливостей управління блакитно-зеленою і природною інфраструктурою, відходами та екосистемними послугами морських і прибережних територій;

– методичні підходи до активізації «блакитних» облігацій як інструменту інвестування в межах організаційно-економічного забезпечення туристичної

діяльності, що, на відміну від існуючих, ураховують доцільність долучення України до активної підтримки Світовим банком цілісного підходу до блакитної економіки, з можливістю застосування широкого спектру фінансово-економічних інструментів і використання ключових показників ефективності для розвитку блакитного туризму;

дістало подальший розвиток:

– методичні підходи до оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України, на основі інтегрування положень релевантних національних і міжнародних нормативних документів, що регламентують порядок визначення шкоди і моніторинг стану природних зокрема лікувальних ресурсів у межах оздоровчо-рекреаційних територій і туристичних об'єктів; а також поєднання жорсткої кількісної бази (методів відновної вартості, дисконтування майбутніх втрат, оцінювання екосистемних послуг та ін.) із якісними процедурами, які відповідають міжнародним практикам UNEP, RDNA, SEEA та OECD, що дозволяє визначати сумарний обсяг збитків від знищення джерел і / або погіршення якості природних лікувальних ресурсів;

– теоретико-методичні підходи до організаційно-економічного забезпечення територій, перспективних для розвитку блакитного туризму, в межах яких, на відміну від існуючих, дестабілізовані війною приморські екосистеми та природні активи розглядаються як складова критичної та комунальної інфраструктури громад, що генерує довгострокову цінність через оздоровлення територій і зростання локальних доходів, пов'язаних із блакитним туризмом і суміжною соціо-еколого-економічною діяльністю;

– методичні підходи до інституційно-економічного забезпечення розвитку економіки блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою, що, на відміну від існуючих, включають формування релевантних цільових програм за кардинальної зміни фінансово-інвестиційної логіки в умовах

війни, дотримання вимог системи управління активами згідно з ISO 55001, та застосування моделі “people-first” публічно-приватного партнерства, яка орієнтує інвестування на довгостроковий соціально-екологічний вплив, зокрема добробут прибережних громад і рівний безперервний доступ до оздоровчо-рекреаційних ресурсів.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні узагальнення, науково-методичні розробки та практичні рекомендації автора включені в доповідні записки ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України». Практична цінність підтверджена довідками про використання та впровадження результатів дисертаційного дослідження:

- від Державного агентства розвитку туризму України (довідка №1928/N3-25 від 26.12.2025) щодо визначення методичних положень оцінювання економіко-екологічних збитків санаторно-курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок війни;

- від Департаменту екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації (довідка №2126/06/06-12/2-26/2620 від 03.08.2026) щодо обґрунтування та розробки пропозицій щодо блакитного фінансування в межах стратегічного управління природними активами;

- від туристичних агентств: ТОВ «Селезньов ТУР» (довідка №11/05 від 11.05.2026) і «Travel Style» (довідка №07/06 від 07.06.2026), м. Одеса, щодо розроблення концептуальних положень блакитного туризму, а також багаторівневої сукупності його показників;

- від Одеського національного економічного університету (довідка №135/1 від 16.06.2026) щодо використання науково-прикладних результатів дисертаційного дослідження в навчальному процесі кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу.

Особистий внесок здобувача. Наукові розробки, положення, висновки та рекомендації є результатом самостійно проведеного автором дослідження.

Результати дослідження знайшли відображення в опублікованих працях здобувача. З робіт, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті результати, які належать автору особисто.

Апробація результатів дисертації. Отримані результати дослідження, висновки та пропозиції доповідались і обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні аспекти розвитку науки і освіти» (м. Одеса, 24–25 жовтня 2024); XIV Міжнародна науково-практична конференція «Відродження морської економіки як домінанта проєкту національного єднання України» (м. Одеса, 02–03 жовтня 2025 р.); XXIII Міжнародна науково-практична конференція «Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях» (м. Одеса, 24–25 квітня 2025); XI Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Стан і перспективи сучасного туризму» (м. Суми, 26–27 листопада 2025); 6-а Міжнародна науково-практична конференція «Scientific progressive methods and tools» (м. Рига, 06-08 грудня 2025); 7-а Міжнародна науково-практична конференція «Science in the environment of rapid changes» (м. Брюссель, 26–28 грудня 2025); III Міжнародна науково-практична конференція «Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості» (Київ, 12 червня 2026).

Публікації. За темою наукової роботи опубліковано 16 наукових праць, зокрема: 9 статей у вітчизняних фахових збірниках наукових праць, 7 тез доповідей науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з переліку скорочень і аббревіатур, вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел (245 найменувань) та 4-х додатків. Загальний обсяг роботи (без списку використаних джерел і додатків) становить 201 сторінку, включаючи: 14 рисунків і 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ «БЛАКИТНОГО» ТУРИЗМУ

1.1 Концептуалізація блакитного туризму: сутність і економічний зміст поняття та класифікація його типів

Проблематика аналізу сучасних тенденцій розвитку туристичної галузі у світі та в Україні є предметом досліджень таких вчених як Носирєв О., Якименко-Терещенко Н., Чайка Т. [3]; Чаркіна Т. Ю., Зайцева В. М., Пікуліна О. В., Реукова А. О. [4]; Крупіца І. В. Євтушок О. В., Киричук В. Г. [5]; Рига І. І., Рошко С. М. [6] та ін. Сучасні тенденції інноваційності та цифровізації туристичної індустрії представлені у роботах Трусової Н. Цвілого С. [7]; Богашко О. Л. [8]; Козловського Є. В., Кузьмича О. Ю., Шковири А. О., Фещука Д. С. [9] та ін. Екологізацію туризму у контексті сталого розвитку досліджують такі вітчизняні науковці як Гапоненко Г.І., Лістратенко Д.А., Євтушенко О.В., Шамара І.М. [10]; Мельник І. Л., Антоненко І. Я., Вогулкіна Д.В. [11] та ін.

Широке висвітлення проблем визначення сучасних тенденцій розвитку туристичної галузі на глобальному рівні у наукових дослідженнях свідчить про багатогранність та системний характер процесів, що визначають динамічний розвиток туризму, зокрема у приморських регіонах, та трансформацію цієї галузі у відповідності до необхідності вирішення сучасних екологічних проблем у контексті забезпечення сталого розвитку туризму, що потребує подальшого наукового аналізу.

Сучасна туристична галузь в цілому на світовому рівні у економічному контексті посилює свій вплив на розвиток як окремих взаємопов'язаних з нею галузей, таких як галузь транспортних послуг, сфера харчування, індустрія гостинності, розважальна сфера тощо, так і здійснює позитивний ефект на загальнонаціональний економічний стан окремих держав, демонструючи

поліпшення показників розвитку галузі. Також суттєвий позитивний вплив можна спостерігати на світове господарство в цілому, що демонструє показник світового валового внутрішнього продукту. Так, за даними, оприлюдненими спеціалізованою установою ООН – Всесвітньою туристичною організацією, у інформаційному документі для 26-ї Генеральної асамблеї ООН з туризму, зростання економічного вкладу туризму у прямий ВВП збільшився з 2,6 трильйона доларів США у 2008 році до 3,4 трильйона доларів США у 2023 році, що означає зростання на 24% у реальному вираженні за 15 років [12]. У 2022 році найбільший вклад туристичної галузі у ВВП у розрізі регіонів світу був у Європі та склав 4,0 %.

В Україні доля туризму у ВВП у 2021 році склала 11,82% або 644,2 млрд грн за показником валової доданої вартості, що була створена у галузях туризму, а також за показником валової доданої вартості, що була створена безпосередньо в туризмі (в основних цінах) вона становила 4,08% або 222,6 млрд грн [13]. Наведена статистична інформація свідчить про стійке зростання туристичної галузі та посилення її впливу на підвищення рівня економічного стану як на світовому рівні, так й на рівні окремих регіонів та країн.

Разом з цим, туризм як багатоаспектну діяльність, необхідно розглядати також у контексті соціокультурного навантаження надаваних послуг, які додатково забезпечують можливість міжкультурного обміну та спілкування, поширення культурної та природної спадщини регіонів, екологічну спрямованість й забезпечення сталого розвитку, індивідуалізацію та інклюзивність туристичного продукту з одночасним підвищенням його якості та ін.

Глобальні тенденції соціально-економічного розвитку об'єктивного характеру та поява нових викликів впливають на туристичну галузь в цілому, в тому числі на туризм у приморських регіонах, що вимагає активного пошуку шляхів відповідної адаптації туризму, формуванню нових конкурентних переваг. Сучасний активний розвиток туристичної індустрії пов'язаний зі зміною форм та методів надання послуг, розробці та впровадженню нових видів туризму,

переорієнтації туризму в напрямку реалізації цілей сталого розвитку базується на подальшому впровадженні в галузі досягнень науково-технічного прогресу та інноваційних рішень.

Загальносвітові тренди розвитку туристичної індустрії у приморських регіонах знайшли широкого висвітлення у наукових доробках вітчизняних та закордонних вчених. І. І. Рига та С. М. Рошко виокремлюють у якості сучасних пріоритетних інноваційних напрямів функціонування туризму поширення цифрових технологій, пріоритетність сталого розвитку туристичної індустрії та екологічну відповідальність, орієнтацію туристичних послуг на поєднання робочих подорожей та довготривалих відпусток, посилення уваги до збереження безпеки та здоров'я туристів, а також розробка та просування нових туристичних продуктів на базі індивідуалізації задоволення змінених вимог споживачів [6, с. 398]. І. В. Крупіца, О. В. Євтушок, В. Г. Киричук підтримують дану позицію, вказуючи, що найбільш перспективними напрямками туристичної галузі є можливість запровадження онлайн-турів, які доповнюють отримання реальних відчуттів віртуальними враженнями, поєднання бізнес-поїздок, навчання та відпочинку, розвиток внутрішнього туризму, персоніфікація турів та соло-туризм, а також туризм здорового життя. Крім того, в світі зростає увага до нових видів туризму – екстремального, пригодницького, зеленого, гастрономічного, історико-культурного [5, с. 26]. Н. М. Чорна, досліджуючи сформовані тренди сучасного туристичного ринку України, робить акцент на таких, як поширення індивідуального туризму, схильність користувачів послуг переважно до короткострокового відпочинку та посилення пріоритетів культурно-пізнавального та етнографічного туризму [14]. L. Cherchyk, S. Begun, N. Khumarova, G. Kuvika [15] пропонують статистичний інструментарій для аналізу та прогнозування туристичних потоків, що є критично важливим для управління рекреаційним навантаженням.

Узагальнюючи позиції науковців стосовно світових трендів розвитку туристичної галузі, слід акцентувати увагу на найбільш впливовій, на наш погляд, тенденції, що визначатиме напрям подальшого руху туристичного бізнесу на глобальному рівні, яка стосується екологічної спрямованості та прихильності до реалізації принципів сталого розвитку та передбачає гармонізацію економічної, соціальної й екологічної діяльності. Означена тенденція набула реального втілення у сучасних моделях туристичного бізнесу, таких як екологічний чи сталий туризм, який набуває особливої актуальності для забезпечення розвитку приморських регіонів оскільки їх потенціал відбиває особливості просторового положення регіону та має багатокомпонентний характер транскордонного й інтеграційного навантаження.

Розвиток екологічного туризму у приморських регіонах, як нова окрема складова ринку туристичних послуг, передбачає знаходження балансу між всеохоплюючим задоволенням запитів споживачів послуг найвищої якості та раціональним використанням природних ресурсів за умов зберігання культурного надбання та біологічного різноманіття, що забезпечуватиме конкурентну перевагу суб'єктам господарювання на ринку туристичних послуг. Означений тренд підтверджується проведенням дослідженням «Сталий туризм 2024», за результатами якого 83% мандрівників в світі визначили, що сталий туризм важливий для них, а 74% опитаних вбачають за необхідне, щоб туристичний бізнес збільшив пропозиції відповідальних варіантів подорожей. Узагальнення результатів наведеного дослідження свідчить, що:

- 75% світових мандрівників заявляють, що хочуть подорожувати більш стійко протягом наступних 12 місяців;
- 57% планують зменшити споживання енергії під час майбутніх поїздок;
- 54% мають намір більше використовувати сталі види транспорту під час подорожей у майбутньому [16, с. 4].

Питання визначення відповідальності та можливості протидії екологічним проблемам у туристичній сфері консолідувало відповіді опитуваних, які визначили, що відповідальність за екологічну складову туризму повинна бути спільною. Так 45% опитаних вважають, що мають самостійно впливати на уникнення можливих негативних екологічних наслідків від подорожей, 44% бачать у якості основної рушійної сили у протидії негативним екологічним наслідкам уряди країн та 40% пов'язують цю діяльність з посиленням ролі урядів у процесі навчання та інформування населення про екологічну відповідальність, а 43% впевнені, що цими проблемами повинні опікуватись постачальники туристичних послуг [16, с. 8]. За результатами дослідження ми бачимо, що, в цілому, проблематика сталого розвитку цікавить усіх стейкхолдерів туристичної сфери.

Результати проведеного дослідження надали змогу виокремити сучасні тенденції руху туристичної галузі у глобальному вимірі в цілому, та, зокрема, у приморських регіонах, а також сформулювати відповідні рекомендації для вітчизняної туристичної галузі щодо загальних перспективних напрямів її подальшого розвитку. Перспективи розвитку туристичної галузі у приморських регіонах України у контексті впровадження принципів сталого розвитку передбачають:

- запровадження світових та європейських стандартів щодо показників якості туристичних послуг;
- підвищення туристичної привабливості приморських регіонів шляхом активізації маркетингової діяльності;
- сприяння інвестиційної привабливості приморських туристичних дестинацій шляхом активізації природоохоронної складової у туристичному бізнесі;
- розвиток інфраструктури приморських дестинацій з урахуванням реалізації принципів сталого розвитку;

- реалізація системних заходів по охороні туристичного потенціалу приморських регіонів;
- формування загальної інформаційної бази для просування туристичних послуг на основі використання цифрових технологій;
- активізація просвітницької діяльності серед потенційних споживачів туристичних послуг з метою популяризації відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Поряд із більш усталеним морським і прибережним туризмом і туризмом приморських територій, формується його більш новітнє бачення – так званий «блакитний» туризм.

Протягом останніх двох десятиліть блакитний туризм формується як один із найбільш динамічних і системоутворюючих секторів світової та національних економік, базуючись на використанні природних, передусім морських, прибережних та внутрішніх водних ресурсів. Значущість блакитного туризму суттєво зросло в контексті трансформації глобальної економіки у напрямі сталого та регенеративного розвитку, а також у зв'язку з підвищенням ролі природного капіталу як основи економічного зростання.

На рівні Європейського Союзу блакитна економіка є однією з ключових сфер економічної та екологічно-орієнтованої діяльності, яка забезпечує значну частину валової доданої вартості та зайнятості. При цьому саме прибережний туризм займає домінуючу позицію, формуючи найбільшу частку зайнятості та одну з найбільших часток доданої вартості серед усіх секторів блакитної економіки. Висока питома вага цього сектору зумовлена як масштабами туристичного попиту, так і мультиплікативним ефектом його впливу на суміжні галузі, так як транспорт, готельно-ресторанний бізнес, курортна економіка тощо. Цей сектор блакитної економіки ЄС формує понад 30% її доданої вартості та понад 50% зайнятості. У 2022 р. близько 30% туристичних поїздок у ЄС були пов'язані з прибережними

територіями [1]. Це підтверджує системоутворюючу роль водних ресурсів у сучасному туризмі.

Глобальні тенденції розвитку блакитного туризму свідчать про його поступову трансформацію від традиційної моделі масового рекреаційного використання прибережних територій до більш складної соціо-еколого-економічної системи: зростає роль екологічної складової, що проявляється у необхідності збереження морських та приморських екосистем; посилюється інноваційна складова, пов'язаної з цифровізацією туристичних послуг; підвищується значущість соціальних факторів та збереження культурної спадщини; формується регенеративна парадигма розвитку, згідно з якою туризм може і має сприяти відновленню екосистем і локальних культур. Водночас блакитний туризм характеризується високою чутливістю до зовнішніх шоків, що було особливо продемонстровано під час пандемії коронавірусу.

Якщо в європейських країнах блакитний туризм розвивається в межах цілісної політики блакитної економіки, то в Україні до 2022 року він формувався переважно як частина курортно-рекреаційної системи, без чіткої концептуалізації в межах сучасних економічних підходів. Проте фактичні дані (наведені на офіційному сайті ДАРТ) свідчать про його вагомий роль у структурі внутрішнього туризму: до повномасштабної війни 38% населення здійснювали туристичні подорожі Україною, при цьому основною метою таких подорожей у 72% випадків була відпустка та відпочинок, і найбільшим популярним видом відпочинку був пляжний туризм – 48% уподобань респондентів [17]. Формуванні блакитного туризму в Україні охоплює передусім території приморських областей, чий розвиток базувався на поєднанні природних ресурсів (морське узбережжя, лимани, кліматичні умови тощо) та інфраструктури (курорти, готелі, транспортні вузли та ін.).

Російська війна спричинила системний шок для всієї національної економіки та, відповідно, туризму і, зокрема, приморського туризму в Україні. За даними

ДАРТ [18], в перші два роки війни більше половини населення (54,7%) взагалі припинили туристичні подорожі. Через обмеженість доступу до морського узбережжя припиняються чи порушуються внутрішні туристичні потоки. Водночас існує значний потенціал для формування в межах повоєнного відновлення системи блакитного туризму в Україні, за світовими та європейськими стандартами; що визначає необхідність подальшої концептуалізації блакитного туризму як складної економічної системи, здатної забезпечити не лише економічне зростання, але й відновлення екосистем і соціального середовища.

Дослідження блакитного туризму формуються в спільній площині теорій туризму, блакитної економіки, екологічної економіки та регіонального розвитку, що зумовлює багатовимірність підходів до його визначення та аналізу. Одним із ключових напрямів є концептуалізація блакитного туризму з просторового погляду. Так, М. Brito і L. Silveira [19] розглядають блакитний туризм як сукупність туристичних практик, пов'язаних із так званими блакитними просторами – морями, річками, озерами та прибережними територіями, які формують специфічне середовище для рекреації, оздоровлення та соціальної взаємодії. Важливим внеском цих авторів є розроблення моделі «блакитного планування», що інтегрує оцінку ресурсного потенціалу, сценарне планування та цифрові інструменти управління в сфері блакитного туризму.

У міжнародній літературі блакитний туризм концептуалізують такі науковці: М. М. де Бріто (M. M. de Brito) і Л. А. да Сільвейра (L. A. Da Silveira) [20], М. Орамс (M. Orams) і М. Люк (M. Lück) [21], Р. М. Мартінез Вазкез (R. M. Martínez Vázquez) та ін. [22], М. Кабіл (M. Kabil) та ін. Зокрема [23] розглядає круїзний туризм як один із високорентабельних секторів економіки в межах стратегій блакитного зростання. Б. Майєн Каньявате (B. Mayén Cañavate) та ін. [24] досліджують сталий морський туризм як драйвер прибережної модернізації. Питання кліматичної резильєнтності, адаптації приморських дестинацій до підтоплення та відповідного сценарного планування аналізують Д. Джаррат

(D. Jarratt) і Н. Дж. Давіс (N. J. Davies) [25], А. Арабаджян (A. Arabadzhyan) та ін. [26], К. К. Хюютяйнен (K. K. Huuhtiainen) та ін. [27]. І. М. В. Андерсен (I. M. V. Andersen) та ін. [28] та Дж. Йопполо (G. Ioppolo) та ін. [29] досліджують екологічне планування в межах інтегрованого управління прибережними зонами, а А. М. Сіснерос-Монтемайор (A. M. Cisneros-Montemayor) та ін. [30] акцентують увагу на економічній цінності екосистемних послуг приморських екосистем для рекреації, оздоровлення та туризму. Поряд із цим, додаткового опрацювання потребують програмно-цільові засади управління природними активами прибережних дестинацій.

Всебічне дослідження питань сутності та особливостей функціонування блакитної економіки представлене у роботах вітчизняних та закордонних вчених. Потенціал розвитку блакитної економіки України в сучасних умовах досліджують такі автори як М. В. Волосяк [31]; В. Н. Парсяк, О. Ю. Жукова, А. М. Ващиленко [32]; М. О. Сліже, М. А. Берлінський, Ю. Ель Хадрі [33]; Н. Хумарова і Н. Вернігорова [34]. Зокрема, в дослідженні [31] М. В. Волосяк обґрунтовує важливість впровадження принципів блакитної економіки для прибережних територій, а в роботі [35] авторка розглядає морські кластери як інноваційні драйвери розвитку прибережних регіонів, що створює сприятливе середовище для розбудови інфраструктури «блакитного» туризму. Автори роботи [34] переносять концепцію «блакитного» зростання на управління активами міських парків, розширюючи межі сталого туризму в урбанізованому середовищі. На аналізі різноманітності розмірів та характеристик блакитної економіки, а також прикладів її успішної практики реалізації акцентують свою увагу М. Graziano, К. А. Alexander, S. J. McGrane, G. J. Allan, E. Lem [36]; J. M. Kwiatkowski, J. Zaucha [37]; L. Wenhai, Cusack C., Baker M. et al. [38]; J. Penca [39].

Проблематика ролі сучасної туристичної галузі у процесі досягнення глобальних Цілей сталого розвитку є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних вчених, таких як Д. О. Осітнянко, Т. Ю. Примаєв [40]; В. Любченко

[41]; Г. М. Шевченко [42, с. 25, 93–96]; О. Шепелева, О. Богданов [43] та ін. В. Замлинський, І. Давиденко, О. Гура та ін. [44] висвітлюють антикризові стратегії для туристичного бізнесу через призму циркулярної економіки, яка є ключовим елементом сталого туризму. N. Khumarova і A. Krivenceva [45] на основі системного підходу досліджують управління відходами в рекреаційно-туристичних зонах. О. Rubel та ін. [46; 47] висвітлюють методологію економічної оцінки екосистемних послуг, що дозволяє обґрунтувати необхідність інвестицій у збереження природи при просторовому плануванні, а також оцінюють природно-ресурсний потенціал аквакультури Чорного моря, який може стати потужним базисом для розвитку нішевих видів «блакитного» (зокрема, гастрономічного та пізнавального) туризму.

Аналізу європейського досвіду розвитку сталого туризму та його використання в Україні в умовах євроінтеграції та післявоєнного відновлення присвячені дослідження українських науковців Д. І. Басюка, Т. Ю. Примака, Н. В. Погуди [48]; Н. Якименко-Терещенко, Н. Мірко, А. Моца [49]; Г. Омельчак [50]; О. Р. Роїка [51]. Зокрема, автори роботи [49] досліджують практичні кроки повоєнної відбудови туристичної галузі України, наголошуючи на важливості активної промоції національного туристичного потенціалу та залученні міжнародних партнерів, і пріоритетності таких напрямів: меморіальний, військово-патріотичний, лікувально-реабілітаційний, діловий, освітній, спортивний та екотуризм.

R. M. Martínez Vázquez, J. Milán García і J. De Pablo Valenciano [22] звертають увагу на термінологічну неоднозначність у сфері блакитного туризму: автори обґрунтовують доцільність використання його ширшого поняття задля інтегрування різних форм туристичної діяльності, пов'язані з водними ресурсами, в єдину аналітичну рамку. В розуміння економічної складової блакитного туризму значний внесок зроблено М. Kabil, S. Priatmoko, R. Magda і L. D. Dávid [23], де на основі бібліометричного аналізу показано динаміку туризму серед секторів блакитної економіки, яка проте є недостатньо дослідженою в контексті взаємодії з

іншими галузями. Подібну позицію підтримує F. Picken [52], який підкреслює відсутність єдиного підходу до включення туризму у структуру блакитної економіки.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені екологічним аспектам блакитного туризму; зокрема S. Gallegati, P. Masiá, E. Fanelli і R. Danovaro [53] та A. Suresh, E. A. Moallemi, M. Wartman та ін. [54] розглядають блакитний туризм як інструмент відновлення навколишнього природного середовища. Іншим важливим напрямом релевантних досліджень є соціальний вимір сталого туризму, релевантний його зеленому чи блакитному різновидам, – що відображено в роботі В. М. Кислого та Г. М. Шевченко [55]. M. Pafi, W. Flannery і B. Murtagh [56] акцентують увагу на конфліктах між економічними інтересами туристичного бізнесу та потребами місцевих громад, що проявляється у нерівному доступі до локальних ресурсів. Водночас V. Payini, G. Kamath, V. V.p. Kamath і J. Mallya [57] на основі систематичного аналізу літератури доводять критичну важливість ставлення місцевого населення в межах сталого розвитку туризму. Поряд із цим, інноваційний та інституційний виміри блакитного туризму розкриваються у роботі A. Micu, N. Vaidianu, M. Paraschiv та ін. [58]; автори підкреслюють, що розвиток блакитного туризму залежить не лише від ресурсної бази, але й від інституційного середовища та рівня координації між учасниками.

М. А. Sharafuddin і М. Madhavan [59] аналізують еволюцію наукових досліджень блакитного туризму; критичний підхід до розвитку всіх секторів блакитної економіки представлений у роботі N. Lerosa [60], – підкреслюється необхідність переходу від моделі блакитного зростання до більш збалансованих і регенеративних підходів. Економічна оцінка природних ресурсів у контексті блакитного туризму розглядається у роботі E. Knapp і M. B. Vandegheuchte [61], автори якої доводять, що близькість до узбережжя та вид на море суттєво підвищують вартість туристичних об'єктів, що свідчить про важливість природного капіталу як економічного активу. (Приклад оцінювання ресурсної бази

природоорієнтованого туризму в Україні наведено в статті Н. Shevchenko і М. Petrushenko [62]). В дослідженнях М. Н. Hanafiah [63] і К. Hyttiäinen, L. Kolehmainen, В. Amelung та ін. [27] узагальнюються підходи до розвитку блакитного туризму, виділяються ключові фактори його стійкості: економічну ефективність, екологічну відповідальність, соціальну інклюзивність та ефективне врядування, урахуванням довгострокових ризиків. Окрему увагу дослідники приділяють круїзному туризму, зокрема А. Parathanassis [64] підкреслює його значний економічний потенціал поряд із екологічними викликами.

Загалом аналіз наведених вище та інших джерел, релевантних питанням розвитку блакитного туризму, свідчать про те, що цей сектор блакитної економіки: розглядається як багатовимірне явище, що поєднує економічні, екологічні та соціальні аспекти; не має єдиного універсального концептуального визначення; потребує більш детальних досліджень його взаємозв'язків із курортною економікою та суміжними галузями; потребує свого розвитку як складова регенеративної економіки тощо. Відповідно, ці прогалини обумовлюють необхідність уточнення поняття блакитного туризму, розширення класифікації його видів, систематизації організаційно-економічних, екологічних та інших релевантних показників.

Новітні економічні та трансдисциплінарні дослідження сфери сталої та зокрема блакитної економіки свідчать про необхідність суттєвого розширення теоретичного розуміння блакитного туризму, який не може розглядатися виключно як різновид прибережного та / чи морського туризму. Його доцільно трактувати як комплексне соціо-еколого-економічне явище, що інтегрує класичну теорію туризму з концепціями блакитної та регенеративної економіки.

Отже, блакитний туризм – це вид туристичної діяльності, що охоплює переміщення та перебування осіб поза місцем їх постійного проживання з рекреаційною, оздоровчою, культурною, діловою або іншою метою у межах територій, функціонально або просторово пов'язаних із морськими,

прибережними, річковими, озерними та іншими водними об'єктами, а також прилеглими до них територіями / просторами, і який характеризується:

- використанням водних ресурсів як ключової складової природного капіталу;
- формуванням економічної цінності через туристичну та суміжну діяльність;
- інтеграцією еколого- і соціально-орієнтованих принципів сталості;
- участю місцевих громад і збереженням культурної спадщини;
- впровадженням інноваційних підходів і технологій;
- здатністю до відновлення (регенерації) природних і соціально-економічних систем, що переводить його з категорії «сталого» у категорію регенеративного туризму.

Ми пропонуємо також уточнити поняття економіки блакитного туризму, а саме як системи економічних відносин, що формується в межах приморських і водно-орієнтованих регіонів та поєднує риси класичної туристичної економіки і блакитної економіки, базуючись на використанні водних ресурсів, розвитку курортної інфраструктури, суміжних галузей та впровадженні принципів сталості, інклюзивності, інноваційності та регенеративності. Відповідно, ключовими рисами економіки блакитного туризму є такі:

- територіальна локалізація (формується у приморських регіонах: узбережжя морів, лимани, дельти, річкові системи);
- ресурсна залежність (базується на природному капіталі: вода, узбережжя, клімат, біорізноманіття тощо);
- міжгалузевий характер (взаємозв'язок туризму, курортної діяльності, транспорту, портової інфраструктури, готельно-ресторанного бізнесу; курортна інтеграція зокрема поєднує: санаторно-курортну діяльність, спа та велнес-реабілітацію, а також медичний туризм);
- екологічна орієнтація (враховує: екосистемні послуги, екологічну місткість, відновлення ресурсів);

- інноваційність (передбачає цифрові платформи, smart-дестинації, нові бізнес-моделі);
- регенеративний характер (орієнтована на відновлення екосистем, відновлення економіки, відновлення локальної культури);
- резильєнтність (забезпечує максимально можливу адаптацію до криз (війна, пандемії) та відновлення економічної активності).

Нами пропонується також комплексна класифікація блакитного туризму (таблиця 1.1), яка відображає всю складність його концептуального змісту.

Так, за просторовим критерієм та масштабом блакитний туризм диференціюється залежно від типу природної акваторії (морський, прибережний, річковий, озерний, лиманний) та географічного охоплення (від локального до міжнародного рівня). Це дозволяє враховувати природно-ресурсну та територіальну специфіку дестинацій при розробці стратегій просторового розвитку.

Значний блок класифікації базується на цільових та мотиваційних настановах споживачів. Так, функціональний критерій визначає загальну мету подорожі (рекреаційну, ділову, культурну тощо). Більш глибока сегментація реалізується через рекреаційний (безпосереднє використання акваторій для пляжного, круїзного відпочинку чи водного спорту) та курортний критерії. Останній ілюструє тісну інтеграцію блакитного туризму з курортно-оздоровчою економікою, охоплюючи санаторне лікування, спа, кліматотерапію та реабілітаційні послуги.

Організаційно-економічний базис галузі розкривається через економічний та інституційний критерії, а також через суміжну діяльність. Запропонований поділ підкреслює, що блакитний туризм не існує ізольовано, а формує потужний ланцюжок доданої вартості. Він генерує прямі, суміжні та інфраструктурні ефекти, об'єднуючи зусилля державного і приватного секторів, а також стимулюючи розвиток супутніх галузей узбережжя — від готельно-ресторанного бізнесу та портів до креативних індустрій.

Таблиця 1.1 – Комплексна класифікація блакитного туризму

Критерій	Типи	Характеристика
Просторовий	морський, прибережний, річковий, озерний, лиманний	базується на типі водного об'єкта
Функціональний	рекреаційний, оздоровчий, культурний, діловий, спортивний	визначається метою подорожі
Рекреаційний	пляжний, круїзний, водні види спорту, рибальство	безпосереднє використання водних ресурсів
Курортний	санаторний, спа, велнес, реабілітаційний, кліматотерапія	інтеграція з курортною економікою
Екологічний	екотуризм, природоохоронний, туризм «блакитного вуглецю»	збереження і відновлення екосистем
Економічний	прямий, суміжний, інфраструктурний, підтримуючий	відображає рівень економічної інтеграції
Інституційний	державний, приватний, змішаний	форма організації діяльності
Інноваційний	смарт-туризм, цифровий туризм	базується на технологіях
Соціальний	локальний, інклюзивний, туризм, орієнтований на громаду	орієнтація на громади
Рівень сталості	традиційний, сталий, регенеративний	ступінь екологічної інтеграції
Масштаб	локальний, регіональний, національний, міжнародний	рівень функціонування
Суміжна діяльність	готелі, ресторани, транспорт, порти, креативні індустрії	будь-яка пов'язана з водними ресурсами господарська діяльність на узбережжі

Джерело: сформовано автором за даними [19; 22; 23; 56; 57].

У контексті глобальних викликів сьогодення критичної ваги набувають екологічний критерій та рівень сталості. Вони маркують еволюцію туристичної діяльності від традиційних (екстенсивних) до сталих та регенеративних форм. Цей вектор розвитку фокусується на мінімізації антропогенного навантаження, збереженні біорізноманіття та впровадженні новітніх концептів, таких як туризм «блакитного вуглецю».

Сучасні тренди гуманізації та цифровізації відображено через соціальний та інноваційний критерії. Соціально орієнтований блакитний туризм базується на принципах інклюзивності та тісної взаємодії з місцевими громадами, забезпечуючи рівномірний розподіл економічних благ. Водночас інноваційний критерій вказує на технологічну трансформацію галузі: впровадження смарт-рішень, інтелектуальних систем управління DESTINACIAMI та цифрового сервісу.

Отже, наведена комплексна класифікація виступає теоретико-методологічним підґрунтям для системного аналізу. Вона доводить, що блакитний туризм є складною еколого-соціально-економічною системою, ефективно управління якою потребує збалансованого підрахування просторових, економічних, екологічних та інноваційних факторів.

Практична імплементація запропонованої комплексної класифікації блакитного туризму дозволяє чітко ідентифікувати туристичний потенціал України, який спирається на розгалужену мережу морських, а також річкових та озерних акваторій. Проекція теоретичної моделі на вітчизняні реалії демонструє широкі можливості для диверсифікації галузі у повоєнний період.

За просторовим критерієм українська модель блакитного туризму відрізняється винятковим розмаїттям. Морський та прибережний туризм традиційно тяжіє до Азово-Чорноморського басейну (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області, АР Крим), повоєнне відновлення яких стане пріоритетним національним завданням. Річковий підтип репрезентований басейнами великих річок, де вже успішно функціонують окремі осередки: наприклад, круїзний потенціал Дніпра або рафтинг на порогах Південного Бугу. Озерний та лиманний туризм яскраво представлений рекреаційними комплексами Шацького поозер'я у Волинській області, високогірним озером Синевир у Закарпатті та унікальними екосистемами Куяльницького і Тилігульського лиманів.

У розрізі рекреаційного та функціонального критеріїв, Україна володіє базою як для пасивного (традиційний пляжний відпочинок), так і для активного дозвілля

(яхтинг в Одесі та Миколаєві, кайтсерфінг на лиманах Півдня, вейкбординг на дніпровських затоках у Києві). Особливої суспільної значущості в сучасних умовах набуває курортний сегмент. Термальні води та бальнеологічні ресурси Закарпаття (Косино, Берегове), Прикарпаття (Трускавець, Східниця), а також пелоїдотерапія (грязелікування) на Куяльнику утворюють міцний фундамент для санаторного, реабілітаційного та велнес-туризму. Саме цей напрям відіграватиме критичну роль у програмах фізичного та психологічного відновлення військовослужбовців і цивільного населення.

Розглядаючи екологічний критерій та рівень сталості, вітчизняна індустрія має орієнтуватися на перехід від масового (екстенсивного) споживання до регенеративних практик. Яскравими прикладами розвитку сталого екотуризму є Дунайський біосферний заповідник і м. Вилкове, Національний природний парк «Тузлівські лимани» та Джарилгач. У цих DESTINAЦІЯХ пріоритетом має стати не лише споглядання природи, але й залучення туристів до природоохоронних ініціатив (концепція туризму «блакитного вуглецю»).

Соціальний та економічний виміри в Україні реалізуються через посилення ролі місцевих громад. Створення локальних туристичних кластерів навколо водойм (наприклад, зелений сільський туризм на берегах Десни чи Ворскли) стимулюватиме суміжну діяльність: крафтове виробництво, гастрономічні ініціативи, розвиток мікро-готелів та креативних просторів. Водночас зростатиме запит на соціальну інклюзивність – облаштування безбар'єрних пляжів та спусків до води для людей з інвалідністю.

1.2 Трансформація блакитного туризму в Україні в контексті сталого розвитку у воєнно-повоєнний період

Блакитний туризм як «парасольковий» термін, що узагальнює всі види подорожей і відпочинку на будь-яких водних об'єктах чи узбережжі, в практичній площині є важливим напрямком відновлення та розвитку економіки тих регіонів, що мають значний відповідний природо-ресурсний потенціал та інфраструктуру. Передусім це приморські території, якщо йдеться про обласний рівень в Україні, а також узбережжя озер і річок як більш локалізований рівень. Оскільки, таким чином, блакитний туризм є досить широким поняттям, що має переважно економічні ознаки, зокрема в тісному зв'язку з економікою природокористування, де основна частка регуляторних впливів належить державі [65], початковою функцією щодо його розвитку є планування [19]. Важливо при цьому врахувати всі аспекти концепції сталого розвитку, не тільки з огляду на природну складову активів туристичного сектору, а й в екологічних та соціальних інтересах як відвідувачів, так і, головне, населення DESTINATION.

Не зважаючи на значні наукові здобутки у вирішенні питань щодо визначення ролі та особливостей туристичної галузі України у процесі реалізації Цілей сталого розвитку, увагу науковців на аналіз проблем стосовно подальшого ефективного функціонування блакитної економіки як одного з дієвих напрямів забезпечення економічного відновлення України у повоєнний період, певні аспекти формування та створення сприятливих умов щодо розвитку блакитного туризму в нашій країні вимагають подальшої розробки та вирішення нагальних актуальних проблем, що виникають у відповідності до сучасних економічних реалій.

Аналіз особливостей та стану виконання глобальних Цілей сталого розвитку проведено на основі матеріалів, які представлені у резолюції Генеральної Асамблеї від 25 вересня 2015 року [66]. Документ, що містить «Повідомлення Комісії європейському парламенту, ради, європейському економічному і соціальному

комітету і комітету регіонів. Європейський океанський пакт», сформований 05 червня 2025 року був використаний для дослідження основних напрямків посилення дій ЄС у сфері розвитку блакитної економіки [67], а також матеріалів Конференції ООН «Клімат та навколишнє середовище», що відбулась 13 червня 2025 року у Німечці й завершилася ухваленням політичної декларації із захисту океану [68]. Сучасний стан розвитку туристичної галузі України був проаналізований на основі інформації, що надана у публічному звіті Державного агентства розвитку туризму України за 2024 рік [69]. У дослідженні використовувався метод теоретичного узагальнення розробок, наукових підходів до трактування дефініції блакитного туризму, а також системний підхід до аналізу особливостей блакитного туризму в процесі подальшої реалізації глобальних Цілей сталого розвитку.

Концепція блакитної економіки була сформована як один з елементів зеленої економіки, та набула загальносвітове визнання після 2012 року як реалізація настанов, прийнятих на Конференції Організації Об'єднаних Націй з довкілля та розвитку (UNCED) у Ріо-де-Жанейро [70]. Концепція блакитної економіки має реалізовуватись на різних рівнях. Найбільш широке застосування пов'язано з управлінням економічної діяльністю, що базується на використанні морських ресурсів для забезпечення економічного зростання у глобальному вимірі на основі впровадження певних політик, що реалізуються як на світовому рівні, так і на рівні окремих держав та їх об'єднань. Інший підхід до трактування цієї дефініції базується на зосередженні уваги на впровадженні принципів сталого використання ресурсів океанів та морів. Такий підхід ми можемо знайти у визначенні блакитної економіки, яке надано Світовим банком, а саме: «блакитна економіка – стала океанічна економіка, де економічна активність збалансована з довгостроковою здатністю океанічних екосистем підтримувати цю діяльність та залишатися стійкими та здоровими» [71, с. 5]. Акцент на сталому розвитку у визначенні сутності блакитної економіки обумовлює необхідність реалізації співробітництва

між національними державами для вирішення екологічних проблем. Крім того, аспекти взаємодії між державними органами управління та бізнесом теж набувають актуальності.

З точки зору аналізу елементів блакитної економіки виокремлюють такі усталені її сектори як «морські живі ресурси (первинна продукція, обробка рибних продуктів, розподіл рибних продуктів); морські невідновлювальні ресурси (нафта та газ, інші мінерали, допоміжні діяльності); морська відновлювальна енергія; портова діяльність (вантажні перевезення та складування, портові та водні проекти); будівництво та ремонт суден (суднобудівне обладнання та машини); морський транспорт (пасажирські перевезення, вантажний транспорт, транспортні послуги); прибережний туризм (проживання, транспорт, інші витрати)» [72, с. 13].

Практика реалізації концепції блакитної економіки на глобальному рівні демонструє її високу впливовість на економічне зростання з урахуванням можливості вирішення екологічних аспектів. Наприклад, на рівні Європейського союзу валовий дохід секторів блакитної економіки, що були створені у 2020 році, склав 129,1 мільярда євро [72, с. 6]. Серед елементів блакитної економіки туризм має особливий потенціал. Цей сектор у ЄС забезпечує роботою понад 2,2 мільйона осіб та є найбільшим роботодавцем у блакитній економіці (на нього припадає 54% робочих місць у сформованих секторах блакитної економіки), валовий прибуток сектору блакитного туризму становив у 2020 році 3,9 мільярда євро [72, с. 6; 73].

З урахуванням значного соціально-економічного потенціалу туристичної індустрії та у контексті євроінтеграційних напрямів руху України необхідно визначити, що орієнтири на реалізацію сталого розвитку цієї сфери, включаючи блакитний туризм, набувають усе більшої актуальності. Спрямування зростання блакитного туризму у контексті реалізації принципів сталого розвитку сприятиме вирішенню цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад» шляхом виконання завдання 11.6., а саме: «Забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток

туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції». Крім того, безпосередня участь поширення функціонування блакитного туризму пов'язана із забезпеченням цілі 14 «Збереження морських ресурсів», у завданнях 14.1. «Скоротити забруднення морського середовища» та 14.2. «Забезпечити стале використання і захист морських та прибережних екосистем, підвищення їх стійкості та відновлення на основі інноваційних технологій» [74]. Таким чином, означена стала орієнтація блакитного туризму сприятиме імплементації наряду євроінтеграції України та, водночас, може стати додатковим важелем у відновленні соціально- економічного стану нашої країни у повоєнний період.

Сучасні напрями трансформації блакитного туризму повинні бути пов'язані із вирішенням нагальних проблем та викликів, що визначаються не тільки необхідністю розв'язання загальносвітових завдань щодо збереження навколишнього середовища та забезпечення реалізації розглянутих вище конкретних цілей та завдань сталого розвитку, а й відповідати реаліям сьогодення в Україні, які формуються здебільшого дією воєнного стану в країні. З позиції необхідності здійснення усталеної трансформації блакитного туризму в Україні слід зазначити наступні проблеми, розв'язання яких, на наш погляд, відповідатиме означеній глобальній тенденції щодо сталого розвитку.

По-перше, у відповідності до дії інтеграційних процесів України у світовий економічний простір та з урахуванням актуальності вирішення питань забезпечення сталого розвитку, вважаємо за доцільне привести стандарти та якість туристичних послуг, зокрема послуг блакитного туризму, до європейського рівня та провести оновлення українського туристичного законодавства та його гармонізацію з вимогами та стандартами, що містяться у міжнародних законодавчих документах, регламентуючих діяльність у цій сфері.

По-друге, з метою консолідації та узгодження дій, щодо реалізації заходів з охорони природного середовища та відновлення природних ресурсів, використовуваних туристичним бізнесом, зокрема сегментом блакитного туризму,

на державному рівні та рівні окремих громад розробити й ухвалити загальні програми щодо визначення напрямів та пріоритетних сфер функціонування туристичного бізнесу й механізмів його підтримки.

По-третє, забезпечити умови знаходження балансу між використанням природних факторів та отриманням економічної вигоди від надання туристичних послуг. Пропонуємо, щоб заходи з мінімізації негативного впливу на оточуюче середовище, що здійснюються представниками бізнесу у сегменті блакитного туризму, супроводжувались впровадженням кроків з боку держави щодо відшкодування їм частини витрат за рахунок залучення додаткового фінансування з міжнародних фондів, використанню інструментарію публічних інвестицій, здійснюваних органами державної влади та місцевого самоврядування у пріоритетні соціально-економічні проєкти та програми, чи наданні певних преференцій та пільг відповідальним постачальникам туристичних послуг. У цьому контексті доцільно розширювати повноваження громад щодо встановлення ставок та пільг із місцевих податків та зборів для бізнес-суб'єктів сектору блакитного туризму, які у своїй діяльності керуються принципами сталого розвитку.

По-четверте, відновленню та зростанню сегменту блакитного туризму в Україні, на наш погляд, сприятиме формування умов захисту інвестицій, особливо, що стосується іноземних інвесторів, що повинно бути законодавчо закріплено. Крім того, доцільно розглянути можливість надання пільгових умов для інвестування у цей туристичний сегмент, що сприятиме прискоренню розбудови даного сегменту у повоєнний період.

По-п'яте, прискоренню розвитку сталого блакитного туризму в Україні, на наш погляд, буде сприяти поширення використання сучасних інформаційних технологій та формування єдиного національного масиву даних актуальної інформації щодо цих послуг.

По-шосте, посиленню привабливості блакитного туризму в Україні має сприяти його активне залучення до лікувальних протоколів оздоровчого напрямку для населення у повоєнний період.

По-сьоме, зменшення попиту на послуги вітчизняного блакитного туризму з боку українських споживачів, на наш погляд, можна стримати шляхом проведення масових заходів щодо популяризації такого виду відпочинку, а також диверсифікації послуг і, відповідно, цін на них у цьому сегменті, що залучить додаткових клієнтів, які матимуть можливість здійснювати оптимальне планування своїх витрат у відповідності до власних уподобань та особистої еластичності попиту на ці послуги.

По-восьме, трансформація сегменту блакитного туризму повинна враховувати підвищення уваги з боку бізнесу до гарантування безпеки споживачам послуг. Запровадження відповідних стандартів з врахуванням національних, європейських директив та світових вимог і стандартів стосовно формування безбар'єрного простору, як ключового елементу інклюзивного суспільства, сприятиме зростанню попиту на послуги вітчизняного блакитного туризму на міжнародному рівні.

Однак практична реалізація цих перспективних напрямів наразі стикається з безпрецедентними викликами через повномасштабну збройну агресію. Відтак, фундаментальною передумовою для подальшої трансформації та відновлення галузі є детальний аналіз масштабів вже завданої шкоди. Приклади руйнувань і збитків об'єктам блакитного туризму, а саме санаторіям і курортам України внаслідок російської війни, наведені в таблиці додатку Б.1. На рис. 1.1 візуалізовані екологічні проблеми, зокрема в межах рекреаційного природного середовища Українського Причорномор'я та Приазов'я. На рис. 1.2–1.4 наведені дані щодо збитків туризму в Україні, зокрема в регіональному розрізі – табл. 1.2.

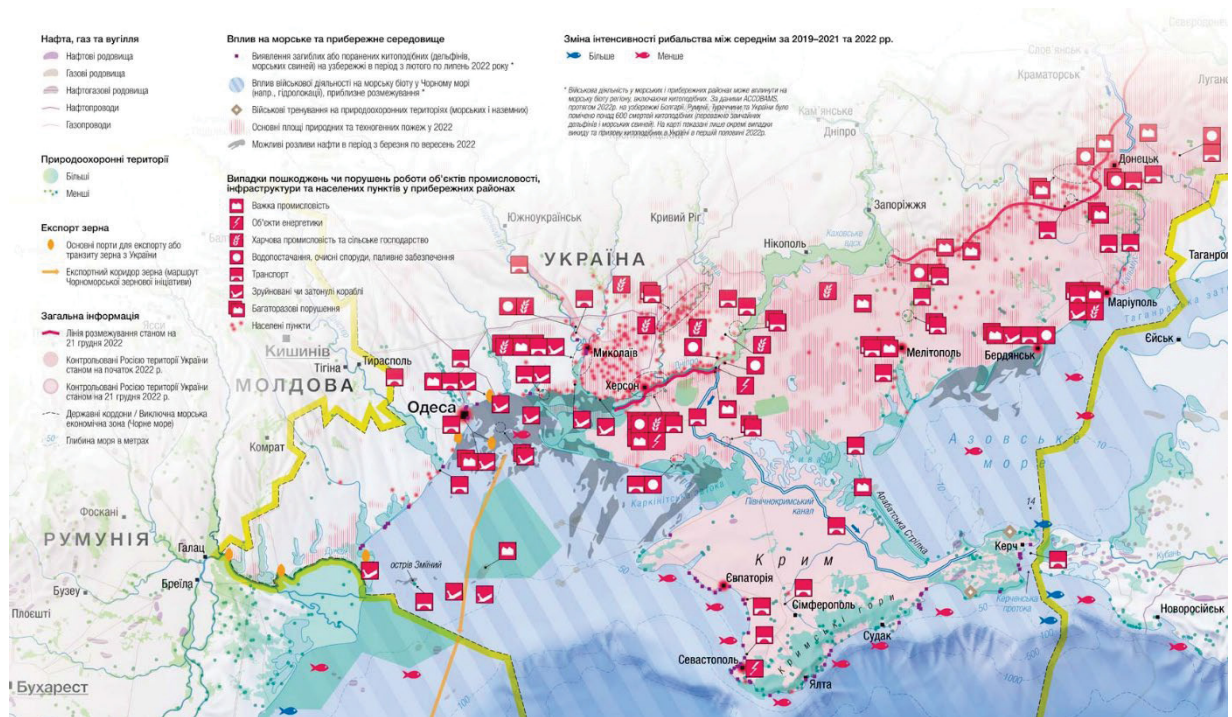

Рис. 1.1 – Екологічні проблеми Українського Причорномор'я та Приазов'я, пов'язані з російською війною

Джерело: Conflict and Environment Observatory [75]

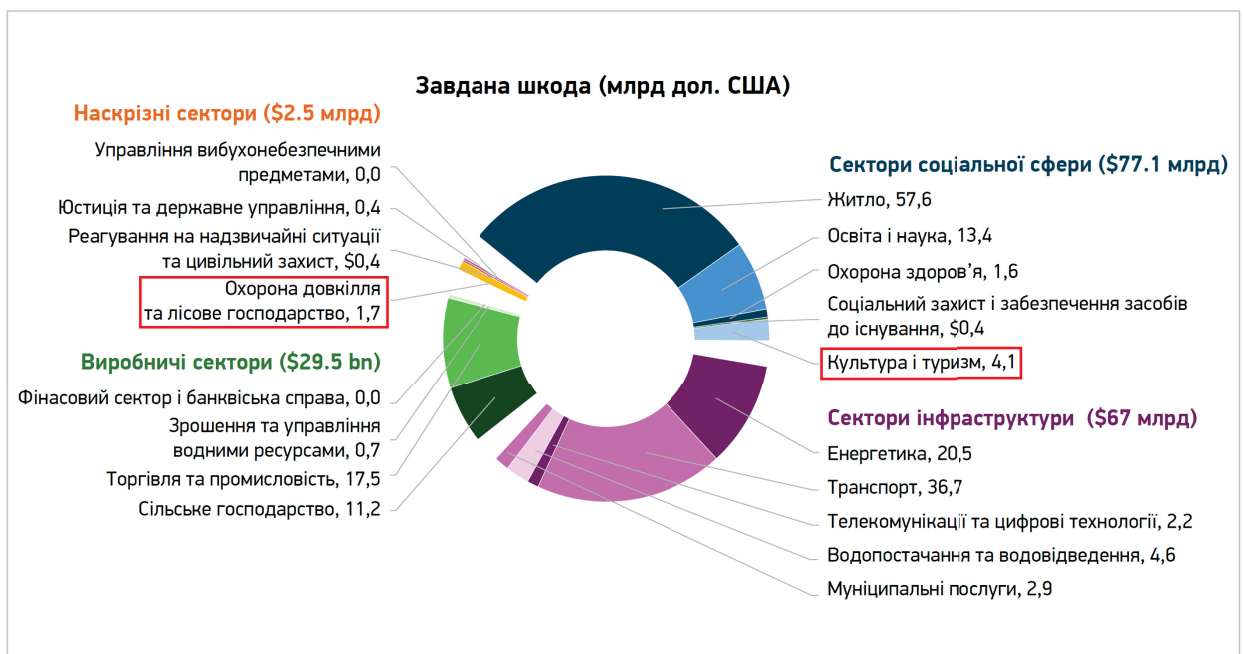

Рис. 1.2 – Частка шкоди туризму та природокористування в загальній шкоді (млрд дол. США): 176 мільярдів дол. США, за період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року [76, с. 37]

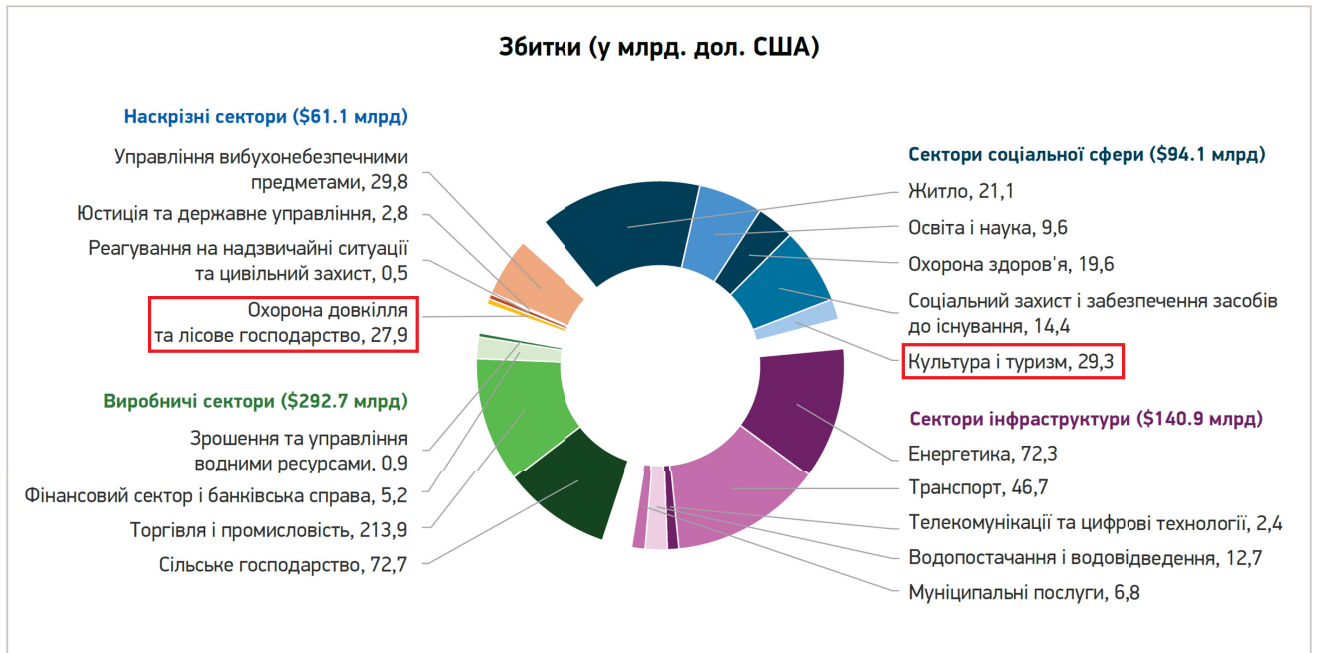

Рис. 1.3 – Частка збитків туризму та природокористування в загальній сумі збитків (млрд дол. США): 589 млрд дол. США, за період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року і додаткові 18 місяців до 30 червня 2026 року [76, с. 39]

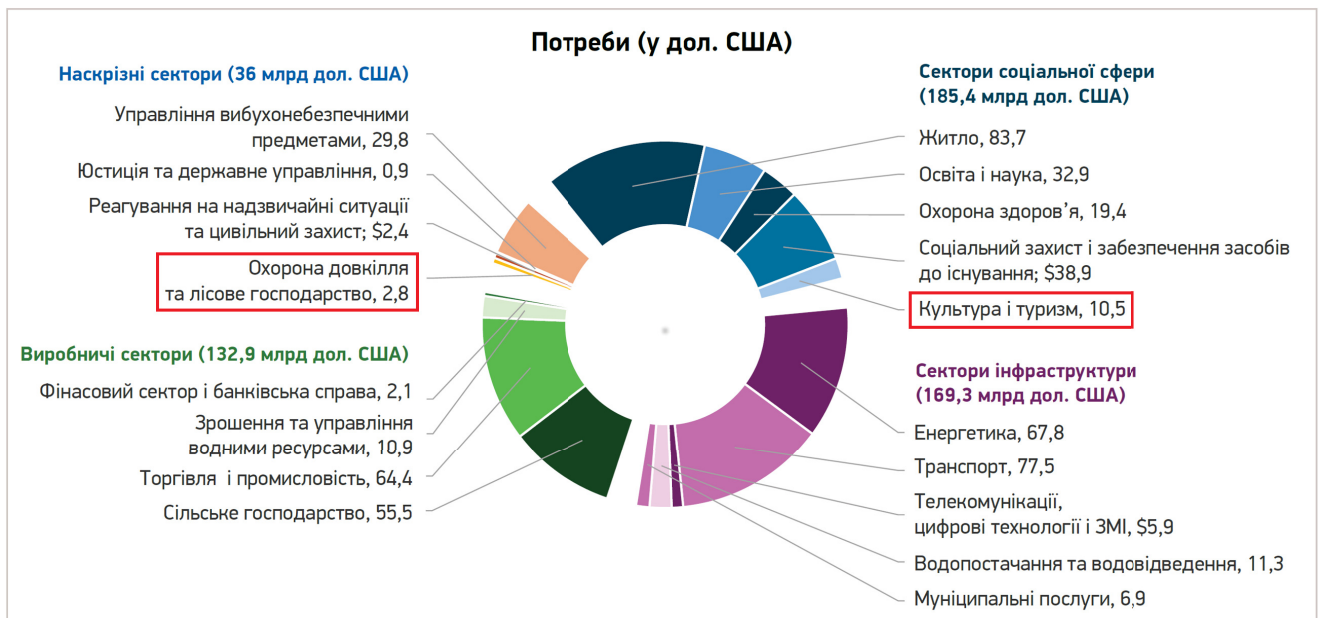

Рис. 1.4 – Частка потреб туризму та природокористування в загальних потребах на відновлення та відбудову (млрд дол. США): 524 млрд доларів США, на 10-річний період з 2025 по 2035 рік [76, с. 41]

Таблиця 1.2 – Культура та туризм: завдана шкода, збитки та потреби у розрізі областей, млн дол. США *

Регіон	Завдана шкода	Збитки	Потреби	Завдана шкода	Збитки	Потреби
	млн дол. США			%		
УКРАЇНА	4114,2	29323,7	10508,3	100	100	100
Загальнонаціональний рівень	5,0	2,2	19,6	0,01	0,01	0,19
Західний	43,7	387,2	112,3	1,32	1,32	1,07
Волинська	4,0	134,1	8,5	0,46	0,46	0,08
Рівненська	2,7	29,3	5,2	0,10	0,10	0,05
Тернопільська	2,4	121,9	4,8	0,42	0,42	0,05
Хмельницька	34,6	101,9	93,8	0,35	0,35	0,89
Карпатський	108,8	1548,2	230,4	5,28	5,28	2,19
Закарпатська	2,5	52,9	5,6	0,18	0,18	0,05
Івано-Франківська	3,3	377,0	6,5	1,29	1,29	0,06
Львівська	100,3	1087,5	213,0	3,71	3,71	2,03
Чернівецька	2,7	30,8	5,3	0,11	0,11	0,05
Південний	1254,6	4998,1	3084,4	17,04	17,04	29,35
Запорізька	309	2682,7	704,0	9,15	9,15	6,70
Миколаївська	250	79,9	702,9	0,27	0,27	6,69
Одеська	320,1	2113,1	789,8	7,21	7,21	7,52
Херсонська	375,5	122,4	887,7	0,42	0,42	8,45
Північний	295,7	435,4	783,9	1,48	1,48	7,46
Житомирська	29,7	92,4	72,5	0,32	0,32	0,69
Сумська	125,9	104,1	334	0,36	0,36	3,18
Чернігівська	140,1	238,9	377,4	0,81	0,81	3,59
Столичний	378,2	18226,7	972,4	62,16	62,16	9,25
Київська	162,0	1075,2	440,8	3,67	3,67	4,19
м. Київ	216,2	17151,5	531,6	58,49	58,49	5,06
Східний	1970,7	1698	5160,8	5,79	5,79	49,11
Дніпропетровська	148,3	41,0	363,4	0,14	0,14	3,46
Донецька	557,9	200,2	1411,6	0,68	0,68	13,43
Луганська	284,0	83,0	692,5	0,28	0,28	6,59
Харківська	980,5	1373,8	2693,3	4,68	4,68	25,63
Центральний	57,6	2027,8	144,3	6,92	6,92	1,37
Вінницька	24,9	77,6	65,0	0,26	0,26	0,62
Кіровоградська	7,7	347,4	20,7	1,18	1,18	0,20
Полтавська	17,9	1502,3	44,8	5,12	5,12	0,43
Черкаська	7,1	100,5	13,8	0,34	0,34	0,13

* Дані про завдану шкоду охоплюють 34 місяці у період із 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року; дані про збитки охоплюють період у 52 місяці, що включає 34 місяці із 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року і додаткові 18 місяців до 30 червня 2026 року; дані про потреби охоплюють період у 10 років із 2025 до 2035 року

Джерело: узагальнено за туристичними регіонами на основі даних [76, с. 118].

Узагальнений короткий опис курортної, рекреаційної та туристичної діяльності в регіонах України, протягом періодів до війни, під час війни та в контексті перспектив повоєнного відновлення, наведено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Узагальнений короткий опис курортної, рекреаційної та туристичної діяльності в регіонах України

Рекреаційно-туристичний регіон	Області* України	Курортна, рекреаційна та туристична діяльність		
		До війни	Стан під час війни	Перспективи після війни
Західний (історико-культурний і оздоровчий туризм)	Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька	Високий рівень: замки (Олеський, Золочівський, Луцький, Кам'янець-Подільський), фестивалі, історико-культурний туризм, мінеральні джерела Волині й Рівненщини	Відносно безпечний, туристичні маршрути працювали частково	Високі: культурний та лікувально-оздоровчий туризм, активний внутрішній і міжнародний попит
Карпатський (курортний туризм)	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька	Дуже високий рівень: гірськолижні курорти (Буковель, Драгобрат, Славське), мінеральні води (Трускавець, Моршин, Східниця, Свалява, Поляна), еко-туризм, культурна спадщина Львова	Відносно безпечний, частина туризму працювала, санаторії приймали переселенців	Дуже високі: потужна база, міжнародно відомі курорти, швидке відновлення
Південний (приморсько-курортний туризм)	Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька	Дуже високий рівень: морські курорти (Одеса, Затока, Коблево), лікувальні грязі, дитячі табори, морський відпочинок, фестивалі	Важкі бойові дії, окупації, мінування узбережжя, зупинка курортного сезону	Високі у довгостроковій перспективі: після деокупації можливе відродження морських курортів і бальнеології

Продовження таблиці 1.3

Північний (природно-рекреаційний туризм)	Житомирська, Чернігівська, Сумська	Низький/середній рівень: санаторії, лісо-озерні зони відпочинку, Полісся, Чорнобильська зона, водні маршрути	Бойові дії на Сумщині й Чернігівщині, часткові руйнування	Обмежені перспективи: розвиток еко- та меморіальних маршрутів, реабілітаційних центрів
Столичний (діловий і оздоровчий туризм)	м. Київ, Київська область	Високий/дуже високий рівень: санаторії Київщини (Конча-Заспа, Пуща-Водиця, Ірпінь), лікувальні бази, Київ як центр ділового, культурного, освітнього та івент-туризму	Сильні обстріли, але більшість оздоровчих баз збереглись	Дуже високі: Київ залишатиметься міжнародним і діловим центром, розвиток медичного та ділового туризму
Східний (індустріальний і меморіальний туризм)	Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська	Низький/середній рівень: поодинокі санаторії (Слов'янськ, Святогірськ), рекреаційні бази, Святогірська лавра, Дніпро як культурний центр, локальні пам'ятки	Найсильніші руйнування та окупації, знищення багатьох об'єктів	Дуже тривале відновлення, перспективи меморіального туризму та створення сучасних реабілітаційних курортів
Центрально-Подільський (спортивний і оздоровчий туризм)	Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Полтавська	Середній рівень: санаторії на мінеральних водах, Умань (Софіївка), Шевченкові місця, агротуризм	Окремі обстріли, без масових руйнувань	Стабільні: розвиток оздоровчих курортів, агротуризм, внутрішній культурний відпочинок

*АР Крим, а також окуповані станом на 2025 р. інші території України, розглядаються в складі відповідних регіонів у контексті перспектив післявоєнного відновлення

Джерело: складено автором

Всупереч війні Україна не припиняє свої євроінтеграційні процеси, які є визначальними в становленні повоєнного майбутнього країни та її економічного

розвитку. Як морська держава, в межах цих процесів Україна має приєднатися до політики блакитного зростання ЄС, що є перехідним етапом до формування стійкої блакитної економіки. Важливим сектором останньої є туризм, а саме так званий «блакитний» туризм, який включає морські, прибережні та пов'язані з ними інші види туристичної діяльності, а також релевантну рекреаційну та оздоровчу діяльність. Окрім того, блакитний туризм є каталізатором розвитку інших секторів блакитної економіки, передусім морського пасажирського транспорту. «Прибережний і морський туризм становить щонайменше 50 відсотків загального світового туризму... Забезпечення довгострокової стійкості та життєздатності цього сектору має вирішальне значення для подальшого процвітання напрямків і громад, які покладаються на нього» [77].

Відповідно до бачення Європейської Комісії, основні виклики сталого туризму включають [78]:

- збереження природних і культурних ресурсів;
- обмеження негативного впливу на туристичні дестинації, включаючи використання природних активів і управління відходами;
- сприяння добробуту місцевих громад;
- зниження сезонності попиту на рекреаційно-туристичні послуги;
- обмеження впливу транспорту, пов'язаного з туризмом, на навколишнє середовище;
- заходи з трансформації туризму на стійкий та інклюзивний сектор економіки;
- підвищення якості робочих місць у сфері туризму.

У Комюніке Комісії від 2007 року «Порядок денний для сталого та конкурентоспроможного європейського туризму» ('Agenda for a sustainable and competitive European tourism') [79] рекомендовано використовувати наступні принципи для вирішення цих проблем:

- застосування цілісного комплексного підходу;

- планування на довгострокову перспективу, приймаючи відповідний темп розвитку;
- залучення всіх зацікавлених сторін, використовуючи найкращі наявні знання;
- управління ризиком, практикуючи постійний моніторинг тощо.

Європейська комісія реалізує стратегію зростання кількості робочих місць у секторі прибережного та морського туризму. «Культурне багатство та різноманітність прибережних територій ЄС зробили їх улюбленим місцем для багатьох відпочиваючих у Європі та за кордоном, зробивши прибережний та морський туризм важливим сектором туризму. Цей сектор, у якому працює понад 3,2 мільйона людей, генерує валову додану вартість на загальну суму 183 мільярди євро та становить понад третину морської економіки. Понад 51% місткості готелів по всій Європі зосереджено в регіонах з морським кордоном» [80].

У рамках стратегії ЄС щодо блакитного зростання сектор прибережного та морського туризму було визначено як сферу з особливим потенціалом для розвитку розумної, стійкої та інклюзивної Європи. 20 лютого 2014 року Комісія ЄС в Повідомленні «Європейська стратегія для більшого зростання та створення робочих місць у прибережному та морському туризмі» [81] представила новий план розвитку прибережного та морського туризму в Європі, що включає такі заходи:

- усунення прогалин у доступності даних про туризм;
- сприяння загальноєвропейському діалогу між круїзними операторами, портами та зацікавленими сторонами прибережного туризму;
- сприяння структурі співпраці між державними органами влади та громадськими організаціями через територіальну кластеризацію, мережі та розумні стратегії;
- оцінка необхідності дій ЄС щодо кваліфікаційних вимог до професійних капітанів яхт, ліцензій на керування човнами та вимог до обладнання для безпеки для човнів для рекреації;

- сприяння екотуризму та послугам сталого туризму;
- сприяння диверсифікації туризму;
- збільшення доступу до фінансування ЄС з акцентом на блакитному туризмі.

Актуалізація відновлення морського та прибережного туризму та розвиток блакитного туризму в Україні в післявоєнний період, – ураховуючи бачення експертів у межах проєкту ‘High Level Panel for a Sustainable Ocean Economy’ [82] щодо стійкого сектору прибережного та морського туризму як одного зі світових брендів у 2030 та 2050 роках, – спрямована на дослідження таких питань (у межах основних акцентів уваги):

- візія: які напрямки розвитку стійкого прибережного і морського туризму в 2030 і 2050 роках є найбільш значущими? В чому полягають ключові зміни, необхідні до 2025 року для досягнення амбітного бачення блакитного туризму як загальносвітового бренду?

- безпека: які складові механізму забезпечення морської безпеки та безпеки в сфері блакитного туризму на всіх рівнях в умовах війни та в післявоєнний період?

- відновлення: чому глобальна пандемія, російська війна та інші глобальні виклики відкривають безпрецедентну можливість для трансформації прибережного та морського туризму? В чому полягають відповідні найбільш перспективніші можливості?

- трансформація: яким чином прибережний і морський туризм може стати основоположним будівельним блоком для підтримки країн у відновленні морської економіки та переході до стійкої економіки океану?

- справедливість: що є ефективним у збільшенні вигод, які надходять до місцевих громад, у зменшенні впливу прибережного та морського туризму на місцеві громади та уникненні розширення нерівності між громадами та окремими соціальними групами?

- інклюзивність: які інструменти є ефективними у створенні можливостей для ефективного залучення зацікавлених сторін до розвитку прибережного та

морського туризму? В чому полягає адаптування цих інструментів у напрямку забезпечення активного залучення особливо вразливих соціальних груп і окремих членів громади?

– фінансування: які існують фінансові механізми для підтримки інвестицій у стійкі моделі прибережного та морського туризму?

– стійкість: як можна посилити стійкість прибережного та морського туризму та як блакитний туризм може допомогти зміцнити стійкість приймаючих дестинацій і громад?

– співпраця: в чому полягає роль державно-приватного партнерства в межах сприяння інноваціям і регіональній співпраці в секторі блакитного туризму?

Планування блакитного туризму має передбачати два рівні взаємодії: на територіальному рівні – у взаємозв'язку з міським плануванням і в перспективі в межах формування агломерацій; на галузевому рівні – у взаємозв'язку з іншими секторами блакитної економіки, зокрема морським і річним транспортом і портами, відновлювальною енергетикою, рибальством та аквакультурою тощо. При формуванні релевантних рішень важливим аспектом є врахування як конфліктності еколого-економічних взаємовідносин [83], що потенційно притаманні блакитному туризму, так і збитків, зокрема екологічних, туристичній галузі внаслідок повномасштабної довготривалої війни.

В Україні процес планування блакитного туризму доцільно розпочати вже зараз, принаймні в Одеській та Миколаївській областях, що мають найбільший потенціал в країні для його розвитку, всупереч тому, що триває російська війна проти України. Згідно з Планом відновлення України [84], з урахуванням перебігу подій та їх наслідків в економіці країни протягом 2022-2024 років, головні аспекти планування повоєнного розвитку блакитного туризму (відповідно до основних релевантних програм і проєктів Плану) полягають в такому:

– програма «Розвиток потенціалу макрорегіону «Азов – Чорне море»»: розвиток «зеленої» транспортної інфраструктури, збільшення робочих місць в

секторі блакитного туризму, інвестування в розвиток людського капіталу, комплексний розвиток рекреаційних і курортних територій;

– програма комплексного розвитку Українського Придунав'я: поглиблення каналу «Дунай – Чорне море» для розвитку морського транспорту та круїзного туризму;

– проєкт «Одеса – південна столиця України»: широкий розвиток різних видів блакитного туризму, в поєднанні з розвитком міського туризму, передусім в межах історичної території, внесеної до спадщини ЮНЕСКО, а також розвиток локальний об'єктів блакитного туризму Великої Одеси.

Визначальна ознака приморських регіонів полягає у їх багатовимірній складності як соціально-економічних об'єктів, що базується на специфічних географічних особливостях, які забезпечують потенційну можливість суттєво впливати на рівень розвитку господарської діяльності у регіоні, систему громадських зв'язків та екологічне становище приморських природних комплексів, що в сукупності обумовлює високу інвестиційну привабливість цих територій для бізнесу. Системоутворюючим елементом бізнес-середовища приморських регіонів є туристичний бізнес, який на світовому рівні в процесі дифузії інновацій глобальної соціально-економічної природи, потерпає суттєві структурні зміни, що формує гостру необхідність його гнучкої адаптації у відповідності до трансформаційних тенденцій, які динамічно відбуваються не тільки у економічному середовищі, а й на соціокультурному напрямі розвитку суспільства. Означене комплексно обумовлює актуальність та науково-практичну значущість дослідження сучасних аспектів розвитку туристичної галузі у приморських регіонах в умовах новітніх викликів.

1.3 Системний підхід до визначення економічних і управлінських взаємозв'язків у межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму

«Блакитний» туризм як різновид інноваційної економічної діяльності [52] потребує розвитку релевантних теоретичних підходів, які розкривають його потенціал як сектора сфери послуг, і трансдисциплінарний характер взаємозв'язків між його фінансовими, інвестиційними, соціальними, екологічними та іншими складовими. В цьому контексті важливо враховувати, що підходи до формування туристичних продуктів, що зазвичай містять соціально-економічну рекреаційну складову [85], всупереч таким глобальним викликам як пандемія коронавірусу та російська війна проти України, все частіше ґрунтуються на парадигмі сталості / резильєнтності та соціо-екологічної відповідальності, що в межах приморських регіонів прямо корелює з логікою розвитку блакитної економіки. Дослідження, присвячені морським і прибережним DESTINACIAMS [19; 52], підкреслюють необхідність інтеграції соціо-культурних і природно-екологічних (з необхідністю обґрунтування можливих конфліктних ситуацій) вимірів у системи управління туристичною діяльністю, оскільки ці фактори визначають довгострокову привабливість, інноваційність і організаційну гнучкість DESTINACIAMS.

Отже, передусім йдеться про необхідність формування системного бачення туристичної економіки [86] та її трансформацій в умовах глобальних і регіональних викликів, з визначенням місця та ролі в ній блакитного туризму. Системний підхід до визначення та подальшого аналізу складових економіки туризму передбачає розуміння складної релевантної системи, що функціонує на перетині глобальних, регіональних і місцевих потоків капіталу та інформаційних даних, людських ресурсів і природних активів, в умовах кліматичних змін, пандемічних впливів, геополітичних конфліктів і посилення ролі цифровізації, що врешті прискорює трансформацію форм надання та споживання туристичних послуг. У цьому

контексті визначення ролі та місця блакитного туризму набуває стратегічного значення, з огляду на те, що прибережні та морські природні комплекси є одними з найбільш екологічно вразливих і водночас станом на сьогодні та потенційно найбільш динамічних секторів глобального туристичного ринку. Системний підхід забезпечує можливість створення інструментів довгострокової соціально-економічної та екологічної стійкості, з урахуванням ризиків деградації морських ресурсів, зміни берегової лінії та необхідності інтегрованого управління прибережними зонами, де блакитний туризм виконує функцію каталізатора інновацій, міжсекторальної взаємодії та підвищення інвестиційної привабливості приморських територій.

По-друге, необхідним є розвиток теоретичного підґрунтя для формування приморського і морського туризму як сектора блакитної економіки, вимагаючи врахування поряд із економічними екологічних характеристик морських і прибережних екосистем. Ефективне використання останніх потребує формування відповідальної моделі управління, за якої рекреаційно-туристичні потоки мають співвідноситися з екосистемною стійкістю, а економічні вигоди – із соціальними результатами для місцевих громад. Така модель передбачає нові формати взаємодії бізнесу, влади, науки та громадських організацій, спрямовані на гармонізацію економічних інтересів із природоохоронними, соціальними, культурними та іншими пріоритетами. В результаті блакитний туризм набуває значущості одного з ключових елементів сталого розвитку приморських регіонів, забезпечуючи мультиплікативний ефект, який включає: створення робочих місць, підтримку портової та іншої інфраструктури, зміцнення культурної спадщини та збереження унікальних природних комплексів.

По-третє, розвитку комплексного підходу потребує блакитний туризм як сектор «велнес»-економіки, яка з допоміжного напрямку в системі управління національним господарством поступово трансформується в широку галузь, орієнтовану на формування нової культури здоров'я та добробуту. Поряд із тим, як

морські екосистеми виступають своєрідними «природними лабораторіями», в яких поєднання кліматичних, гідрологічних і біогеохімічних чинників створює унікальні умови для відновлення фізичного та ментального здоров'я та комплексної реабілітації, – постпандемічні тенденції чітко демонструють зростання попиту на природоорієнтовані оздоровчі практики, що істотно посилює економічний потенціал прибережних територій, як підґрунтя для створення високододаної вартості в туристичній галузі та стимулювання підвищення їхньої інвестиційної привабливості. Відповідно, велнес-орієнтований блакитний туризм може стати сектором максимального сприяння реабілітації населення, відновленню та зміцненню людського капіталу під час війни та у повоєнний період.

Теоретичний фундамент блакитного туризму має також враховувати його концептуальні взаємозв'язки зі стратегічними документами України та ЄС, а саме: Стратегією розвитку туризму та курортів України на період до 2026 року, Комюніке Європейської Комісії від 2021 року «Щодо нового підходу до сталої блакитної економіки в ЄС: Трансформація блакитної економіки ЄС для сталого майбутнього», Комюніке Європейської Комісії від 2007 року «Порядок денний для сталого та конкурентоспроможного європейського туризму», тощо.

«Блакитний» туризм є парасольковим поняттям, під яким інтегровані різноманітні види морського та приморського туризму (в більш широкому розумінні – значно ширший спектр послуг сфери гостинності, підприємства якої розташовані в межах території приморських регіонів), що відповідають критеріям сталості, інклюзивності та регенеративності, – згідно з положеннями концепцій блакитної економіки та блакитного зростання.

Оскільки наразі, з огляду на відносно невеликий період комплексних наукових досліджень блакитного туризму на глобальному рівні, ще не сформовані чітко окреслені релевантні теоретичні положення [53; 59], важливою складовою «фундаменту» цього дослідження є наробок вітчизняних науковців – дослідників

економіки туризму та рекреації, зокрема в ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» [87].

Невід’ємна соціальна складова блакитного туризму, в контексті людино-орієнтованості та інклюзивності його послуг, потребує посилення концептуальних зв’язків між блакитною та велнес-економікою; та, відповідно, між морськими та приморськими видами туризму та санаторно-курортним та іншими секторами сфери гостинності, долучення до яких максимально характеризує рівень добробуту подорожуючих і відпочиваючих. Важливим атрибутом є природна складова, відображена у формі екосистемних, передусім рекреаційних послуг і природних лікувальних активів: лікувальних грязей, мінеральних і термальних вод, територій із лікувальним мікрокліматом (як унікальні ресурси, вони залучаються в процеси надання оздоровчо-лікувальних послуг, у поєднанні з вказаними екосистемними послугами, – для одержання прибутку та задоволення інших потреб усіх бенефіціарів).

Теоретичний контекст цих концептуальних положень є підґрунтям для формування структури показників функціонування та розвитку блакитного туризму, що умовно можна поєднати в таких трьох групах показників:

- аналіз показників ринку туристичних послуг у межах приморських територій України.
- вдосконалення структури показників функціонування та розвитку блакитного туризму з урахуванням екологічних, соціальних і управлінських чинників;
- формування структури показників туристичної діяльності в межах планування екологічно-інноваційного розвитку приморських міст.

Реалізація досліджуваної концепції в практичній площині, головним чином повоєнної національної економіки, передбачає формування джерел відновлення та розвитку дестинацій блакитного туризму в Україні, а саме в контексті:

- комплексного підходу до відшкодування збитків морському та приморському туризму України внаслідок російської збройної агресії;
- обґрунтування пропозицій щодо формування блакитних фінансових активів в Україні;
- розробки програми управління природними активами дестинацій у межах приморських територій України.

Зазначимо також важливість взаємозв'язку цього дослідження зі стратегічними документами України, передусім із Планом відновлення України, а саме Національною програмою «Розвиток секторів економіки з доданою вартістю» (блакитний туризм як галузь сфери послуг, зокрема високого рівня), а також Національною програмою «Прагнення до інтеграції з ЄС» та Національною програмою «Відбудова чистого та захищеного середовища».

Отже, формування соціо-ринкової економіко-екологічної концепції блакитного туризму дозволить забезпечити підґрунтя для системного та прискореного розвитку цієї складової блакитної економіки і ринку велнес-послуг, за умови стабільної безпекової ситуації в країні, в інтересах відновлення локацій і регіонів і намаганнях оперативного підвищення якості послуг з орієнтацією передусім на стандарти ЄС.

Українське Причорномор'я традиційно асоціюється з оздоровчо-курортним туристичним потенціалом: пляжі з великою протяжністю, лимани з лікувальними грязями, природні ландшафти зі сприятливим для оздоровлення кліматом, – все це становить основу для формування ринку послуг гостинності з інтегрованими в нього релевантними екосистемними активами регіону. Хоча всупереч російській війні потоки внутрішніх туристів у літній сезон (передусім до регіону Великої Одеси) є досить значними, складна безпекова ситуація наразі та, як видно навіть за найоптимістичнішими прогнозами, в перші повоєнні роки, вноситиме все більше викликів: від прямих збитків унаслідок руйнування туристичної та курортної інфраструктури, екологічних пошкоджень і деградації цілих екосистем, до слабкої

координації між різними зацікавленими сторонами та необхідністю значних інвестицій у відновлення не тільки матеріальної складової галузі та супутніх екосистемних послуг, а й у новий надійний безпековий туристичний бренд регіону.

Однією з ключових проблем є вирішення комплексного питання щодо поєднання природоохоронних і соціально-оздоровчих цінностей із економічними цілями відновлення [88–91], щоб не лише відбудувати інфраструктуру курортів та інших туристичних дестинацій, а й зберегти й відновити природний базис галузі. Без (еко)системного підходу існує ризик швидкого економічного відродження курортів, яке проте базуватиметься на експлуатації, а не на відновленні природного середовища, що може підірвати його довгострокову стійкість.

З огляду на природно-екологічну та туристично-географічну специфіку Українського Причорномор'я, – згідно з регенеративною концепцією як новим еволюційним напрямом сталого просторового розвитку, – ключовим завданням є не просто відбудова оздоровчо-курортних і рекреаційно-туристичних об'єктів та інфраструктури, а комплексне відновлення природних і передусім лікувальних ресурсів: лікувальних грязей і ропи лиманів, родовищ мінеральних вод, піщаних та морських екосистем зі сприятливим для оздоровлення та реабілітації кліматом. У перші роки повоєнного відновлення це включатиме такі пріоритетні завдання:

- регулярний моніторинг стану природних рекреаційних / лікувальних ресурсів та екосистем;
- інвестиції в природоохоронні практики (відтворення біорізноманіття, рекультивація пляжів, формування блакитно-зеленої інфраструктури);
- використання «зелених» технологій в готелях (економія води, енергії, екотехнології), що мінімізують вплив на екосистеми. Також важливо впровадити стандарти екологічної сертифікації готелів і курортів (а також пляжів: «блакитний прапор» тощо), щоб гарантувати, що їх діяльність підтримує, а не руйнує екосистемні послуги.

Успіх відновлення курортної сфери багато в чому залежить від продуктивного діалогу та партнерства між зацікавленими сторонами, в якому спільним вектором подальшого розвитку має бути реалізація потенціалу та задоволення потреб місцевих громад і місцевої економіки:

- місцеві громади: їх пріоритетна участь у створенні екотуристичних ініціатив, природоохоронній діяльності, локальному управлінні курортними зонами;

- бізнес-структури: курортні та інші готелі, оздоровчо-рекреаційні комплекси, туристичні оператори, – мають спільно впроваджувати екологічні моделі бізнесу, з інвестуванням у стійкі інфраструктурні рішення, передусім із регенеративною складовою;

- державні органи влади: розробка політики, норм і регламентів, які підтримують просторове планування та сертифікацію «зелених / блакитних» курортів, із забезпеченням перманентного моніторингу екосистем і блакитно-зеленої інфраструктури;

- міжінституційні структури, наприклад публічно-приватні партнерства, зокрема у форматі «4Р», можуть стати каталізатором для об'єднання інтересів екології, економіки, соціуму з обов'язковою інклюзивною складовою, а також відродження місцевих соціо-культурних традицій.

Таким чином, регенеративність, зокрема у формі сукупності природо-орієнтованих рішень, як підхід до післявоєнного відновлення курортно-туристичної індустрії Українського Причорномор'я є його стратегічною необхідністю. Концептуальне поєднання екосистемних активів, просторового планування, залучення зацікавлених сторін і «зелених» стандартів може створити стійку, конкурентоспроможну й екологічно відповідальну сферу гостинності, – як запоруку економічного зростання та збереження природного капіталу регіону для теперішнього та майбутніх поколінь.

Відновлення та подальший соціо- та еколого-орієнтований розвиток прибережного та морського («блакитного») туризму потребує системного організаційного та економічного забезпечення та має відповідати принципам сталості та рівного доступу до природних оздоровчо-рекреаційних активів прибережних громад, – ключової складової, що визначає специфіку блакитного туризму в повоєнній Україні, в його взаємозв'язку з курортно-реабілітаційною та іншими суміжними видами соціо-еколого-економічної діяльності. Актуальність цього питання посилюється необхідністю прискорення відповідних змін щодо релевантного інституційного забезпечення, зокрема в межах перегляду Закону України «Про туризм» [92] і Закону України «Про курорти» [93] (як, наприклад, включення міста Одеса до списку населених пунктів, що мають курортно-рекреаційне значення [94]), а також наближення змісту стратегічних документів уряду країни до положень Стратегії ЄС щодо стійких, процвітаючих і придатних для життя прибережних громад, яка має «сприяти більш збалансованим, стійким та конкурентоспроможним туристичним моделям, які приносять користь місцевим громадам і мандрівникам» [2].

Дослідження блакитного та інших видів туризму як соціально-економічної та природно-екологічної діяльності, в межах реалізації концепції сталого розвитку та концептуальних положень блакитної економіки, традиційно ґрунтуються на використанні системного підходу, зокрема: В. Кислий і Г. Шевченко аналізують роль і місце природно-рекреаційної сфери в системі територіально-економічних відносин [95], а також відповідні стани соціально-економічної рівноваги [85]; О. Прокопенко і М. Петрушенко застосовують системно-синергетичний підхід до управління екологічними протиріччями на рівні територій [96], зокрема у формі природно-ресурсних конфліктів [83], а також соціоприродні та економічні протиріччя на рівні держави [97]; Н. Якименко-Терещенко і О. Носирєв досліджують стратегічні пріоритети туризму в концепції сталого розвитку регіонів [98]; Е. Ndaguba і С. Van Zyl проводять систематичний огляд інституційного

потенціалу в межах демократизації управління блакитним туризмом [99]; J. Heslinga та ін. розглядають використання соціально-екологічної системної перспективи для розуміння взаємодії туризму та ландшафту в прибережних районах [100]; Lawyer С. та ін. застосовують системний підхід до розгляду впливу і стратегій адаптації до зміни клімату в прибережних громадах [101]. Теоретико-методичним і науково-практичним засадам розвитку блакитного туризму присвячені праці І. Давиденко [102], М. Волосюк [103], L. Cherchyk і N. Khumarova [104], A. Suresh та ін. [105], A. Leal-Solís та ін. [106].

Поряд із цим, невирішеними залишаються економічні, екологічні та соціальні питання в межах управління природними та іншими активами в сфері сталого і зокрема блакитного туризму. Серед них, в умовах воєнних дій і майбутнього повоєнного відновлення особлива увага має приділятися природним оздоровчо-рекреаційним активам, які поряд із еколого-економічними характеристиками мають високу соціальну значущість.

Необхідним є обґрунтування організаційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму на основі системного та ситуаційного підходів, із погляду управління природними та іншими активами туристичних організацій і прибережних громад, на території яких розташовані туристичні локації.

Організаційно-економічне забезпечення розвитку блакитного туризму потребує детального моделювання релевантних взаємозв'язків між суб'єктами ринку, інституціями та ресурсним базисом прибережних територій, який на мікрорівні постає у формі природних та інших активів, і відповідно, ґрунтується на системному та ситуаційному підходах (рис. 1.5), що дозволяє, зокрема, враховувати деструктивні наслідки російської війни.

Схема 1.5 охоплює дворівневу структуру управління: макроекономічний та мікроекономічний виміри. Перший із них фокусується на стратегічному плануванні, цільовому програмуванні та м'якому регулюванні з боку державних і

регіональних інституцій (Мінрозвитку, ДАРТ, Мінекономіки, Координаційна рада з питань туристичної діяльності, ДРС).

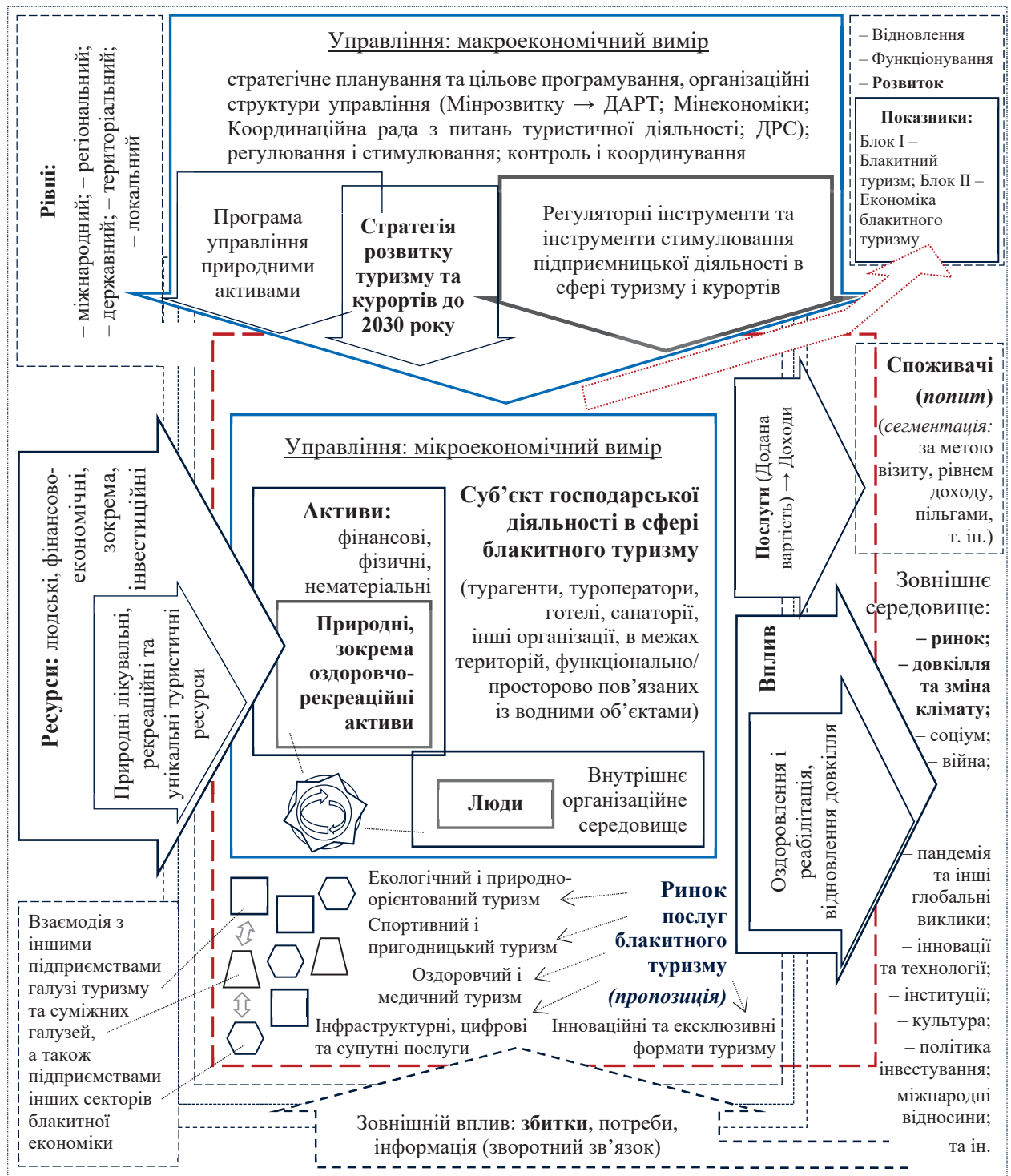

Рис. 1.5 – Система економічних та управлінських взаємозв'язків у межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму

Джерело: сформовано автором

Їхній вплив реалізується через програми управління природними активами, регуляторні інструменти стимулювання підприємництва та Стратегію розвитку туризму та курортів до 2030 року, яка наразі перебуває в стадії проєктування та має відображати блакитний формат курортно-туристичної діяльності.

Мікроекономічний вимір відображає внутрішнє організаційне середовище суб'єктів господарської діяльності в сфері блакитного туризму (турагенти, туроператори, готелі, санаторії тощо), які просторово та функціонально пов'язані з водними об'єктами. У центрі цієї підсистеми – трансформація вхідних ресурсів (людських, фінансово-економічних і природних) у систему активів туристичного підприємства. Специфіка формування пропозиції на ринку послуг блакитного туризму полягає у взаємодії підприємств галузі із суміжними секторами (насамперед курортними закладами) та іншими секторами блакитної економіки, – що забезпечує не лише декларативний мультиплікативний ефект, а чіткі внутрішньогалузеві взаємозв'язки. Ринок диференціюється за напрямками: екологічний, спортивний, оздоровчий, а також інфраструктурний, інноваційний та інші формати блакитного туризму (за аналогією з [62]). Представлена на рис. 1.5 система має динамічний характер завдяки постійному зворотному зв'язку, що враховує зовнішні впливи (зокрема, збитки від війни) та потреби споживачів.

Представлена на рисунку 1.5 концептуальна модель деталізує структуру організаційно-економічного забезпечення, де функціонування ринку блакитного туризму розглядається як динамічний ітеративний процес взаємодії інституційного середовища та бізнес-екосистеми прибережних територій. Розглянемо детальніше.

Макроекономічний контур управління та інституційна координація: забезпечення життєздатності ринку базується на багаторівневому системному підході, що охоплює міжнародний, державний, регіональний, територіальний та локальний рівні. Це дозволяє синхронізувати глобальні цілі сталого розвитку з місцевими ініціативами управління природними активами. Ключову роль відіграє державний регуляторний апарат (Мінрозвитку, ДАРТ, Мінекономіки, ДРС,

Координаційна рада), який формує нормативно-правове поле та інструменти стимулювання через такі стратегічні документи, як «Стратегія розвитку туризму та курортів до 2030 року». Ефективне функціонування макросередовища вимагає цільового програмування, яке конвертує адміністративний вплив в інструменти підтримки підприємництва, захисту рекреаційних ресурсів та пом'якшення наслідків воєнних руйнувань.

Мікроекономічна трансформація та адаптивність бізнесу: на рівні суб'єктів господарювання (туроператорів, готелів, санаторно-курортних закладів) ринок функціонує завдяки безперервній трансформації входних факторів виробництва – людських, фінансово-економічних та природних ресурсів – у капіталізовані активи туристичного підприємства. У повоєнний період ця просторово-функціональна інтеграція потребує переходу до регенеративних бізнес-моделей, де підприємства гостинності не лише експлуатують, але й сприяють відновленню екосистемних активів. Такий симбіоз генерує стійкі внутрішньогалузеві зв'язки та мультиплікативний економічний ефект у суміжних секторах блакитної економіки.

Механізми забезпечення безперебійного функціонування ринку блакитного туризму:

- просторове планування та валоризація активів: залучення природних оздоровчо-рекреаційних ресурсів у ринковий обіг із суворим дотриманням екологічних стандартів, що гарантує збереження їхньої соціальної значущості для місцевих прибережних громад;

- секторальна диверсифікація пропозиції на ринку: розширення ринкових ніш через екологічний, спортивний, оздоровчий, інфраструктурний та інноваційний формати блакитного туризму для оптимізації сезонності та підвищення операційної стійкості закладів гостинності;

- інклюзивне міжінституційне партнерство: консолідація зусиль у форматі публічно-приватного партнерства для залучення інвестицій у відновлення прибережних зон та блакитно-зеленої інфраструктури на засадах рівного доступу;

– система моніторингу та зворотного зв'язку: безперервна оцінка індикаторів макроекономічного виміру (Блок I — Блакитний туризм, Блок II — Економіка блакитного туризму) дозволяє суб'єктам управління адаптувати регуляторні інструменти до змін кон'юнктури, екзогенних загроз та нових потреб споживачів.

Послідовний організаційний рух від етапу критичного «Відновлення» до етапів стабільного «Функціонування» та подальшого «Розвитку» формує замкнений управлінський цикл. Саме інституційне узгодження інтересів держави, громад та бізнесу створює фундамент організаційної резильєнтності, необхідний для розбудови конкурентоспроможного та екологічно відповідального ринку послуг блакитного туризму.

Також окремо слід розкрити зміст природних активів як одного з центральних елементів схеми 1.5. Управління активами, навіть фізичними активами чи природними активами, охоплює ширший набір заходів, ніж «технічне обслуговування», яке передусім стосується підтримки існуючого обладнання в робочому стані. Управління активами пов'язане із застосуванням технічних і фінансових підходів, а також прийняття управлінських рішень щодо того, які активи потрібні для досягнення загальноорганізаційних цілей, а потім для придбання та матеріально-технічної підтримки активів протягом усього терміну служби, аж до вибуття.

Метою управління активами є надання можливості організації мати активи та розпоряджатися ними відповідно до її бізнес-потреб, а також надання допоміжних послуг. Інакше кажучи, мета управління активами полягає в тому, щоб дозволити організації отримати цінність від своїх активів, коли вона переслідує свої цілі. Управління активами підтримує реалізацію цінності, збалансовуючи фінансові, екологічні та соціальні витрати, ризик, рівень і якість обслуговування та ефективність активів.

Основна ілюстрація ролі природних і фізичних активів, а також управління активами в організації показана на рис. 1.6: ключовим рушієм є попит клієнтів,

який веде до бізнес-цілей і бізнес-планів. Для досягнення бізнес-цілей потрібні бізнес-операції, що потребують підтримки з боку фізичних і природних активів. Управління активами є процесом, який забезпечує активами бізнес-операції. Для цього потрібна система управління активами, яка підтримує планування активів, придбання, обслуговування, логістику та інші операції, а також допоміжні послуги, такі як інформаційні технології, фінансові та юридичні послуги.

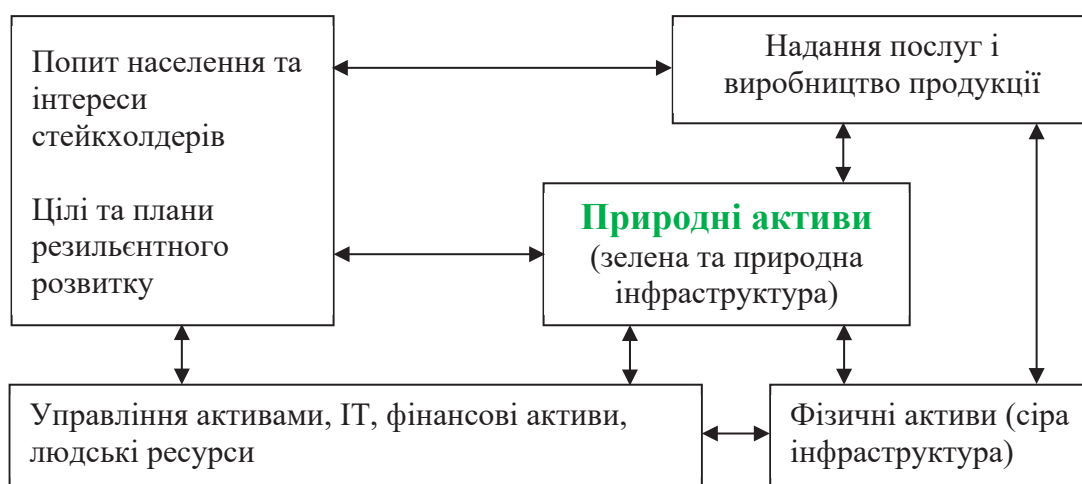

Рис. 1.6 – Інтегрування природних активів у систему управління активами як система підтримки діяльності суб'єктів економічної діяльності

Джерело: адаптовано на основі [107, с. 12]

Поряд із цим рисунок 1.7 ілюструє в загальних рисах життєвий цикл фізичного та природного активів. Як бачимо, основні етапи життєвого циклу є схожими для обох видів активів; відмінність полягає в тому, що життєвий цикл природного активу (за рахунок можливостей природного відновлення) є, зазвичай, значно довшим у порівнянні з фізичним активом.

Підтримка прийняття рішень щодо активів: складність сучасного активоемного бізнесу означає, що для підтримки рішень, пов'язаних з активами, необхідним є добре розвинений процес управління активами. У сфері капітального планування та бюджетування управління активами передбачає:

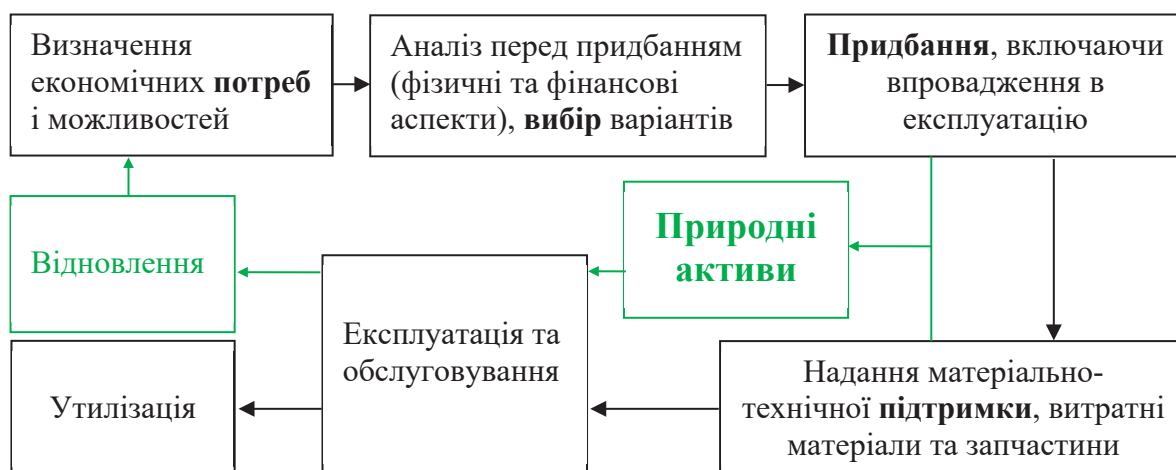

Рис. 1.7 – Відмінність у життєвому циклі фізичного та природного активів

Джерело: адаптовано на основі [107, с. 12; 108]

- планування та реалізацію розвитку активів (і відповідних можливостей);
- планування та впровадження безперервності надходження активів;
- розвиток та управління об’єктами матеріально-технічного забезпечення;
- розробку економічного обґрунтування для відповідних капітальних бюджетів.

У сфері операційного бюджету або операційних витрат управління активами включає рішення, пов’язані з:

- системами та процедурами, пов’язаними з активами в масштабах організації, наприклад, засоби технічного обслуговування, додатки комп’ютерних систем для управління та обслуговування активів, планування зупинки / ремонту фізичних активів і відновлення природних активів;
- системи контролю запасів витратних матеріалів і запчастин;
- розробка та управління аутсорсингом обслуговування;
- розробка економічного обґрунтування відповідних операційних бюджетів;
- усвідомлення та дотримання нормативних вимог.

Необхідність дотримання нормативних актів, зокрема, є неодмінною рисою сучасної економічної діяльності. Правила застосовуються до багатьох її аспектів,

таких як здоров'я, безпека та вплив на навколишнє середовище. Тому необхідним є комплексний підхід до управління активами, який розглядається в стандарті ISO 55000 [109].

Переваги ефективного управління активами: належне управління активами забезпечує наступні переваги, які дозволяють організації ефективно та результативно забезпечувати бізнес-спроможність і досягати своїх цілей щодо прибутковості та надання послуг [107, с. 17]:

- системний підхід до рішень на основі активів, який полягає в тому, щоб вимоги до активів, їх придбання та відчуження відповідали цілям бізнесу;
- відповідна матеріально-технічна підтримка протягом життєвого циклу активу, що сприяє покращенню його продуктивності;
- переваги в досягненні ділових і нормативних цілей, зокрема:
 - оперативні цілі;
 - фінансові цілі;
 - екологічні норми;
 - правила охорони праці;
 - страхові вимоги;
 - управління ризиками;
- систематична основа для навчання та розвитку персоналу щодо розуміння та управління портфелем активів.

Грунтовний аналіз передового світового досвіду у сфері управління природними активами [110–112, 114] дозволяє виокремити ключові тенденції та інституційні бар'єри на шляху впровадження відповідних практик. Показовим прикладом інституціоналізації цього процесу є досвід Канади, на національному рівні було затверджено стратегічні напрями використання природної інфраструктури як базового елементу забезпечення кліматично стійкого розвитку держави [113]. Водночас дослідження імплементації цих підходів виявляє низку специфічних обмежень та викликів щодо їхнього практичного залучення.

Головною перешкодою, що гальмує зазначені процеси, виступає недостатній рівень обізнаності органів місцевого самоврядування щодо сутності природної інфраструктури та її багатовимірних переваг. Ця проблема ускладнюється методологічною неузгодженістю: у різних секторах спостерігається непослідовне використання термінології для опису суміжних можливостей та базових понять, що заважає формуванню єдиного бачення.

Для подолання цих розбіжностей варто чітко розмежовувати ключові дефініції. Так, концепт «рішення, що ґрунтуються на природі» (природоорієнтовані рішення) розглядається як широка категорія, що охоплює комплекс природних заходів, спрямованих на захист, відновлення та збалансоване управління як первозданими, так і зміненими людиною екосистемами. Головною метою таких рішень є підтримка або проактивне покращення екосистемних послуг, що надаються територіальним громадам, із паралельним забезпеченням суттєвих переваг для збереження біорізноманіття. Натомість категорія «природна інфраструктура» є значно вужчим та спеціалізованим поняттям, репрезентуючи конкретний прикладний сегмент у межах природоорієнтованих рішень. Вона передбачає цілеспрямоване залучення збережених, відновлених або штучно вдосконалених характеристик та матеріальних компонентів екосистем (зокрема водних ресурсів, місцевих видів рослинності, а також піску та каменю) для досягнення цільових інфраструктурних результатів. Впровадження природної інфраструктури дозволяє не лише розв'язувати конкретні просторово-економічні завдання, але й генерувати потужний синергетичний ефект, забезпечуючи низку додаткових вигод для навколишнього середовища, місцевої економіки, а також здоров'я та загального добробуту громади.

Висновки до розділу 1

В роботі, в межах концептуалізації економічного розвитку блакитного туризму, вдосконалено сутнісно-змістовну характеристику поняття «блакитний туризм», по-перше, як виду туристичної діяльності, що охоплює переміщення та перебування осіб поза місцем їх постійного проживання з рекреаційною, оздоровчою, культурною, діловою або іншою метою у межах територій, функціонально або просторово пов'язаних із морськими, прибережними, річковими, озерними та іншими водними об'єктами; по-друге, як сектору блакитної (стійкої морської) економіки, що має соціо-еколого-орієнтовану спрямованість і відіграє об'єднуювальну роль серед секторів блакитної економіки та роль каталізатора відновлення та подальшого сталого розвитку локальних економік, передусім у межах (при)морських територій, а також будь-яких дестинацій, рекреаційно-туристичне середовище яких пов'язане з водними ресурсами. Визначено основні характеристики блакитного туризму, які включають: використання водних ресурсів як ключової складової його природного капіталу; формування економічної цінності через туристичну та суміжну діяльність; інтеграцію еколого- і соціально-орієнтованих принципів сталості; участь місцевих громад і збереження культурної спадщини; впровадження інноваційних підходів і технологій; здатність до відновлення (регенерації) природних і соціально-економічних систем, що переводить його з категорії «сталого» у категорію регенеративного туризму.

«Економіку блакитного туризму» визначено як систему економічних відносин, що формується в межах приморських і водно-орієнтованих регіонів та поєднує риси класичної туристичної економіки і блакитної економіки, базуючись на використанні водних ресурсів, розвитку курортної інфраструктури, суміжних галузей та впровадженні принципів сталості, інклюзивності, інноваційності та регенеративності. Ідентифіковано ключові риси економіки блакитного туризму,

серед яких такі: територіальна локалізація (формується у приморських регіонах: узбережжя морів, лимани, дельти, річкові системи); ресурсна залежність (базується на природному капіталі: вода, узбережжя, клімат, біорізноманіття тощо); міжгалузевий характер (взаємозв'язок туризму, курортної діяльності, транспорту, портової інфраструктури, готельно-ресторанного бізнесу); регенеративний характер (орієнтована на відновлення екосистем, відновлення економіки, відновлення локальної культури); резильєнтність (забезпечує максимально можливу адаптацію до криз і відновлення економічної активності).

Також у роботі розвинуто комплексну класифікацію типів блакитного туризму, на основі поєднання таких критеріїв, як: просторовий, функціональний, економічний, екологічний, інституційний та інші критерії розвитку блакитного туризму, яка доводить, що блакитний туризм є складною еколого-соціально-економічною системою, ефективне управління якою потребує збалансованого підрахування просторових, економічних, екологічних та інноваційних факторів.

В дисертації обґрунтовано економічні та управлінські взаємозв'язки в межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму на основі системного та ситуаційного підходів, які, на відміну від існуючих, охоплюють макроекономічний вимір (стратегічне планування, цільове програмування й регулювання з боку державних і регіональних інституцій) та мікроекономічний вимір (трансформація вхідних, зокрема природних лікувальних, рекреаційних та унікальних туристичних ресурсів у екологічно стійке портфоліо активів суб'єктів туристичної діяльності в межах територій, функціонально / просторово пов'язаних із водними об'єктами), а також визначають специфіку формування пропозиції на ринку послуг блакитного туризму через тісну взаємодію туристичних підприємств із закладами суміжних галузей і секторами блакитної економіки.

Основні наукові результати першого розділу дисертаційної роботи опубліковано в наукових працях [115–124].

2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СУКУПНОСТІ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІКИ БЛАКИТНОГО ТУРИЗМУ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗБИТКІВ ТУРИЗМУ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

2.1 Формування сукупності показників економіки блакитного туризму

Подальший розвиток теоретичних положень блакитного туризму потребує формування системи його кількісного оцінювання. Враховуючи міждисциплінарний характер блакитного туризму та його інтеграцію у блакитну економіку, доцільним є використання багаторівневої сукупності показників, яка поєднує економічні, екологічні, соціальні, інституційні та інші компоненти [52; 57].

Логіка запропонованої розширеної сукупності показників блакитного туризму ґрунтується на трьох основних принципах: багаторівневність – локальний, регіональний, національний, міжнародний рівні; багатовимірність – економічна, екологічна, соціальна, інституційна, регенеративна складові; відповідність класифікації – кожен вид блакитного туризму має власний набір індикаторів. Також окремі показники можуть належати до двох основних концептуальних блоків (табл. 2.1 і табл. 2.2).

Розглянемо взаємозв'язок класифікації видів і показників блакитного туризму. Сучасний вектор глобального розвитку диктує докорінну зміну ставлення до природного капіталу. Протягом останніх десятиліть індустрія подорожей і відпочинку, що базується на використанні морських, прибережних та внутрішніх водних ресурсів, трансформувалася у самостійний, високодинамічний економічний сектор – блакитний туризм [20]. Сьогодні він виходить далеко за рамки звичайної сфери послуг, перетворюючись на один із провідних напрямків сталого розвитку і відновлення природного капіталу.

В Україні цей економічний сектор тривалий час розвивався за інерційним сценарієм: до 2022 року водно-орієнтований туризм залишався затиснутим у

рамках недосформованого ринку курортно-рекреаційних послуг, не маючи цілісної державної стратегії та концептуальної прив'язки до морської економіки.

Таблиця 2.1 – Узагальнена сукупність показників блакитного туризму, з акцентом на релевантних економічних показниках: блок І Блакитний туризм

Критерій / Різнovid	Основні показники
Просторовий критерій, за типами:	
Морський	кількість морських туристів; доходи від морського туризму; використання пляжів; довжина узбережжя
Прибережний	щільність туристичних об'єктів; завантаженість узбережжя; інфраструктура
Річковий	кількість маршрутів; туристичні потоки; розвиток набережних
Лиманний	використання природних ресурсів; рекреаційне навантаження
Функціональний критерій, за видами:	
Рекреаційний	кількість відпочивальників; середня тривалість перебування
Оздоровчий	кількість спа, санаторіїв; обсяг оздоровчих послуг
Культурний	кількість подій; відвідуваність
Діловий	кількість конференцій; MICE-потоки
Курортний критерій, за видами	
Санаторний	кількість місць; коефіцієнт завантаження
Спа	обсяг послуг; середній чек
Реабілітаційний	кількість пацієнтів; тривалість лікування
Кліматичний	сезонність; кількість туристів
Критерій стійкості та інноваційності, за аспектами	
Економічний	доходи від туризму, кількість туристів, оборот ресторанів, кількість об'єктів інфраструктури, ріст локального виробництва
Екологічний	якість води, стан екосистем, біорізноманіття, екологічна місткість, рівень забруднення
Соціальний	зайнятість, доходи населення, участь громад, доступ до узбережжя, рівень задоволеності
Інноваційний	рівень цифровізації, смарт-дестинації, використання ІТ, інноваційні бізнес-моделі
Регенеративний	площа відновлених екосистем, інвестиції у відновлення, участь туризму в охороні довкілля, відновлення природи і культури

Джерело: сформовано автором за даними [19; 22, 23; 59; 60].

Попри це, внутрішній попит на такі послуги залишався колосальним. За статистикою ДАРТ [125], у довоєнний період майже 38% українців регулярно мандрували всередині країни, причому для 72% ключовим мотивом був саме відпочинок, де абсолютним фаворитом виступав пляжний туризм – 48% уподобань.

Станом на 2026 рік, всупереч тому, що повномасштабна російська війна завдала нищівного удару по приморських туристично-рекреаційних екосистемах та інфраструктурі, – оптимістичний сценарій повоєнного відродження відкриває унікальне вікно можливостей для перезапуску індустрії блакитного туризму за передовими європейськими стандартами.

Сучасний науковий дискурс [20; 52; 126] виявляє суттєвий брак системних досліджень у цьому напрямку. Відсутність єдиної термінологічної бази та слабка вивченість зав'язків між туристичною інфраструктурою та суміжними галузями гальмують розвиток природоорієнтованого та зокрема блакитного туризму. Для подолання цих теоретичних білих плям виникла гостра потреба в розширенні релевантних класифікаційних підходів та формуванні багаторівневої системи аналітичних показників.

На думку автора, блакитний туризм – це інтегрована система туристичної та рекреаційної діяльності, що реалізується під час перебування подорожуючих в дестинаціях, які просторово або функціонально пов'язані з морськими, прибережними, річковими чи іншими екосистемами. Поряд із цим, економіка блакитного туризму трактується як специфічна архітектура господарських відносин, яка розгортається в межах приморських та водно-орієнтованих територій. Вона органічно поєднує класичні закони ринку туристичних послуг із вимогами блакитного зростання, спираючись на синергію курортної інфраструктури, суміжних виробництв і принципів соціальної інклюзії та екологічної стійкості.

Для комплексного відображення структури та внутрішніх зв'язків сектора блакитного туризму класифікація його видів розглядається: за просторовим

критерієм / типом водного рекреаційного об'єкта – морський, прибережний, річковий, озерний і лиманний; за функціональним критерієм / провідною метою подорожі – рекреаційний, оздоровчий, культурний, діловий і спортивний; за вузькоспеціалізованим рекреаційним критерієм / специфікою безпосереднього використання водного простору – пляжний і круїзний блакитний туризм, водні види спорту та аматорське або спортивне рибальство; за курортним критерієм / рівнем інтеграції з курортною економікою та медичною інфраструктурою – санаторний, спа, велнес, реабілітаційний блакитний туризм і кліматотерапія; за екологічним критерієм / ступенем збереження та відновлення природного середовища – класичний екотуризм, природоохоронний туризм та інноваційний туризм «блакитного вуглеця»; за економічним критерієм / рівнем і характером інтеграції в загальногосподарську систему – прямий, суміжний, інфраструктурний і підтримуючий види блакитного туризму; за інституційним критерієм / формою організації діяльності та структурою власності – державний, приватний і змішаний; за інноваційним критерієм / рівнем використання високих технологій – smart і цифровий туризм; за соціальним критерієм / ступенем орієнтації на місцеві громади та доступність послуг – локальний, інклюзивний та орієнтований на громаду (community-based) туризм; за рівнем сталості, який демонструє глибину екологічної та соціальної інтеграції – традиційний, сталий і регенеративний туризм; за масштабом функціонування – локальний, регіональний, національний і міжнародний; за критерієм суміжної діяльності / охопленням будь-якої пов'язаної з водою та узбережжям активності в сфері готелів, ресторанів, транспорту тощо.

Для практичного впровадження заходів, пов'язаних із розробленою класифікацією, необхідний надійний інструментарій кількісного та якісного вимірювання, основою якого є сукупність показників, а саме (наведемо деякі з них, відповідно до наведеної вище класифікації):

– за просторовим критерієм: для морського туризму ключовими є такі показники, як загальна кількість морських туристів, сукупні доходи від морського

туризму, інтенсивність використання пляжних зон і загальна протяжність експлуатованого узбережжя; прибережний туризм вимірюється через щільність розміщення туристичних об'єктів, коефіцієнт антропогенного завантаження узбережжя та рівень розвитку прибережної інфраструктури; річковий туризм оцінюється за кількістю діючих водних маршрутів, обсягом річкових туристичних потоків та рівнем благоустрою набережних; лиманний туризм аналізується через показники обсягу використання специфічних природних ресурсів та рівня граничного рекреаційного навантаження на вразливі екосистеми;

– за функціональним критерієм: для рекреаційного виду – кількість відпочивальників та середня тривалість їхнього перебування в дестинації; для оздоровчого – кількість діючих спа-центрів і санаторіїв, а також загальний обсяг наданих оздоровчих послуг; для культурного – кількість проведених тематичних подій та рівень відвідуваності об'єктів спадщини; для ділового – кількість організованих конференцій тощо;

– показники курортного критерію включають: для санаторного виду – загальну кількість ліжко-місць та коефіцієнт їхнього середньорічного завантаження; для спа – сукупний обсяг наданих послуг та величину середнього чека; для реабілітаційного – кількість пацієнтів, які пройшли курс, та середню тривалість лікування; для кліматичного – індекси сезонності та динаміку туристичних потоків у різні періоди року;

– показники стійкості та інноваційності поділяються на п'ять аналітичних груп: 1) економічні: прямі доходи від туризму, динаміка чисельності туристів, оборот ресторанного бізнесу, кількість нових об'єктів інфраструктури, темпи зростання локального виробництва; 2) екологічні: індекси якості води, інтегральний стан водних та прибережних екосистем, рівень збереження біорізноманіття, показники екологічної місткості та рівень хімічного і пластикового забруднення; 3) соціальні: рівень зайнятості місцевого населення в секторі, динаміка їхніх доходів, ступінь участі громад в управлінні дестинаціями,

Таблиця 2.2 – Узагальнена сукупність показників блакитного туризму, з акцентом на релевантних економічних показниках: блок II Економіка блакитного туризму

Критерій / Різновид	Основні показники
Міжнародний рівень	туристичні прибуття, інтеграція у глобальні ринки, відповідність SDGs
Макрорівень	внесок у ВВП, туристичний збір, експорт туристичних послуг, зайнятість у секторі, частка приморських регіонів
Регіональний рівень	внесок у ВРП приморських областей, інвестиції в курортну інфраструктуру, кількість підприємств, туристичні потоки, екологічні втрати
Локальний рівень	туристичні потоки, завантаженість готелів, доходи підприємств, стан пляжів та води, зайнятість населення
Галузевий рівень	доходи готелів, оборот ресторанного бізнесу, транспортні перевезення, портова діяльність, курортна діяльність (кількість курортів, обсяг лікувальних послуг, використання природних лікувальних ресурсів, розвиток wellness)
Інституційний рівень	наявність стратегій розвитку, рівень координації, участь стейкхолдерів, якість управління
Мікрорівень	
Готелі	
Загальні економічні показники	дохід (Revenue), середній дохід на номер (RevPAR), середня ціна номера (ADR), рівень завантаженості, операційний прибуток, частка доходів від блакитного туризму
Специфічні в приморських регіонах	частка номерів з видом на воду, відстань до узбережжя, сезонність завантаження, частка туристів, орієнтованих на пляжний/водний відпочинок, залежність доходів від блакитних ресурсів
Показники курортних готелів	обсяг SPA/wellness-послуг, кількість процедур (таласотерапія, грязелікування), частка медичних/реабілітаційних послуг, середня тривалість перебування, коефіцієнт повторних візитів
Економіко-екологічні та регенеративні показники готелів	споживання води на одного туриста, використання морських/природних ресурсів, утворення відходів, рівень енергоефективності, наявність «зелених» сертифікацій, участь у відновленні узбережжя, фінансування природоохоронних заходів, участь в еко-проєктах, використання локальних ресурсів
Туроператори	
Економічні показники	обсяг реалізованих турів, дохід від блакитного туризму, середній чек туру, прибутковість
Структурні показники	частка турів: морських, прибережних, круїзних, оздоровчих; географія напрямків

Продовження таблиці 2.2

Продуктові показники	кількість пакетів блакитного туризму, диверсифікація продуктів, частка курортних турів, інноваційні тури (eco, wellness, regenerative)
Показники резильєнтності	швидкість адаптації до змін попиту, диверсифікація ринків, стійкість продажів
Турагенти	
Комерційні показники	кількість проданих турів, частка блакитного туризму, дохід від комісій, середній чек
Поведінкові показники	структура попиту клієнтів, популярність напрямків, сезонність продажів
Просторові показники	частка клієнтів, що обирають приморські регіони, локалізація агентства, рівень прив'язки до конкретних дестинацій

Джерело: сформовано автором за даними [19; 22, 23; 59; 60].

забезпечення фізичного та правового доступу громадян до узбережжя, загальний рівень задоволеності жителів розвитком туризму; 4) інноваційні: рівень цифровізації послуг, індекс розвитку смарт-дестинацій, обсяг використання ІТ-технологій та кількість впроваджених інноваційних бізнес-моделей; 5) регенеративні: загальна площа відновлених природних екосистем, обсяг прямих інвестицій у регенеративні заходи, ступінь безпосередньої участі туристів в охороні довкілля, показники відновлення природного капіталу та об'єктів локальної культури.

В межах II блоку сукупності показників (табл. 2.2) особливу увагу приділено мікрорівню, який відображає діяльність окремих суб'єктів господарювання, що функціонують у межах економіки блакитного туризму або надають послуги, безпосередньо пов'язані з водними ресурсами чи приморськими територіями. До таких суб'єктів належать: готелі (особливо курортні та прибережні), санаторно-курортні заклади, туроператори і турагентства, а також інші підприємства сервісної інфраструктури. Мікрорівень формує основу всієї системи блакитного туризму, оскільки створює первинну додану вартість, формує туристичний продукт, забезпечує зайнятість, впливає на екологію та соціум.

Аналіз динаміки показників діяльності туроператорів і турагентств приморських областей України протягом періоду 2020–2025 рр. (додаток В) охоплює два масштабних зовнішніх шоки для туристичної галузі:

2020–2021 рр. – період пандемії COVID-19): жорсткі карантинні обмеження, закриття кордонів, зупинка міжнародного пасажирського сполучення;

2022–2025 рр. – період повномасштабного військового вторгнення РФ): окупація частини територій (Херсонська, Запорізька, Донецька області), закриття повітряного простору України, мінування акваторії та узбережжя Чорного і Азовського морів, втрата пляжного та рекреаційного туристичного сезону на півдні країни.

Загальна тенденція динаміки кількості працівників: упродовж 2020–2022 рр. спостерігалось різке скорочення кадрового потенціалу (оптимізація штату, перехід на фріланс/дистанційну роботу, виїзд працівників за кордон). В регіональному зрізі:

– Одеська область: зберегла найбільший кадровий склад завдяки релокації бізнесу та наявності відносно безпечної інфраструктури (ТОВ «Степ Адвенчер» утримує 3–10 осіб, П «Будинок Вчених» — 5–10 осіб, ТОВ «Альбатрос-Тревел» — 5–7 осіб). З'явилися нові суб'єкти в 2024 р.: ТОВ «Ескейп Ту Екзотік», ТОВ «ТК «Багажник»»;

– Миколаївська область: стабільність демонструє ТОВ «Готель Колос Тур» (зростання з 10 до 15 осіб у 2024 р. та 12 у 2025 р.), тоді як більшість турагентств функціонують у форматі мікробізнесу (1–3 особи);

– Запорізька та Донецька області: робота більшості підприємств мінімізована або заморожена на рівні 1–2 осіб (винятки: ТОВ «ТА» Левел Тревел» – 6 осіб, ТОВ «ТК Гранд Вояж» – до 7 осіб у 2025 р.);

– Херсонська область: показники штату фактично зведені до нуля або 1 особи через окупацію більшості рекреаційних зон та бойові дії.

Динаміка обсягів активів:

– Одеська область виступає абсолютним лідером за вартістю майна та фінансових ресурсів: ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсентів» продемонструвала зростання активів з 5,05 млн грн (2020 р.) до 11,60 млн грн (2025 р.); ТОВ «ТК «Жара»» стабільно утримує активи на рівні ~13,4–13,7 млн грн; ТОВ «Роял Клаб Тревел енд Туризм» у 2024–2025 рр. зафіксувала стрибок активів до 11,5–12,9 млн грн;

– Миколаївська область: найбільший обсяг активів сконцентровано у ТОВ «ТА «Фієста»» (пік у 2024 р. – 13,81 млн грн із наступним коригуванням до 4,38 млн грн у 2025 р.) та ТОВ «Готель Колос Тур» (зростання з 0,31 млн грн у 2022 р. до 3,11 млн грн у 2025 р.);

– Запорізька, Донецька та Херсонська області: активи більшості фірм перебувають у межах від декількох тисяч до 1,5–3,5 млн грн (наприклад, ТОВ «Віванта» – 3,46 млн грн у 2025 р.), що свідчить про значний знос або знецінення майна в умовах війни.

Аналіз показників доходів і чистого прибутку:

– Одеська область – ядро південного туристичного регіону: суттєве зростання доходів демонструє ТОВ «ТПП-Тур» – з 20,8 млн грн у 2022 р. до 44,53 млн грн у 2025 р., а також ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсентів» (33,89 млн грн у 2025 р.) та ТОВ «Альбатрос-Тревел» (25,20 млн грн у 2025 р.). Зростання доходів не завжди гарантувало високий чистий прибуток через високу собівартість та зобов'язання. Тим не менш, ТОВ «Степ Адвенчер» у 2024 р. отримало 3,87 млн грн чистого прибутку, а ТОВ «Тревел-Он» стабільно генерує понад 1,9 млн грн чистого прибутку у 2024–2025 рр. Збиткові підприємства: П «Будинок Вчених» із 2022 року перебуває у збитковій зоні (збитки в 2024 р. на рівні -487,4 тис. грн), а ТОВ «Алмарисс» є систематично збитковим протягом 2023–2025 рр.;

– Запорізька та Миколаївська області: в Запорізькій області ТОВ ««ТА» Левел Тревел» має стрімке зростання доходу з 91,6 тис. грн у 2022 р. до 7,05 млн грн у 2025 р., а також ПП «Діскавері Тревел» (дохід 6,85 млн грн у 2025 р.), проте

їхній чистий прибуток є мінімальним або від'ємним (-17,3 тис. грн у «Діскавері Тревел»). У Миколаївській області ТОВ «Готель Колос Тур» наростило доходи з 103,5 тис. грн (2022 р.) до 6,80 млн грн (2025 р.), що забезпечило чистий прибуток на рівні 474,8 тис. грн у 2025 р.;

– Донецька та Херсонська області: фінансові показники мають фрагментарний та згасаючий характер. Більшість суб'єктів генерують критично малі доходи або є збитковими (наприклад, ТОВ «ТФ «Азов-Вояж»» стабільно збиткове з 2020 по 2025 рік, рентабельність падає до -145,56%).

Аналіз рентабельності. Абсолютними лідерами за рентабельністю (понад 40–80%) є: ТОВ «Ейр Сторі» (Одеса): рентабельність у 2023–2025 рр. становить 57,9% – 79,2%; ТОВ «Ізіфлай Тревел» та ТОВ «Ізі Флай» (Одеса): стабільна рентабельність у межах 42% – 77%; ТОВ «Віванта» (Запоріжжя): зростання рентабельності з -21,69% (2022 р.) до +64,36% (2025 р.); ПП «Бюро подорожуваль» (Донецьк) – на рівні 33% – 40%. Низькорентабельні або депресивні оператори: ТОВ «ТПП-Тур», ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсентів», ТОВ «Альбатрос-Тревел» при високих багатомільйонних оборотах показують рентабельність менше 1% (0,35% – 0,56%), що вказує на торгівлю з мінімальною маржею та високе навантаження поточних зобов'язань/витрат.

Таким чином, результати аналізу демонструють трансформацію та адаптацію туристичного бізнесу в приморських областях України, який у 2020–2025 рр. пройшов шлях від системної пандемічної кризи до глибокої переструктуризації внаслідок повномасштабної війни. Відбувається географічна переорієнтація: Одеса та Одеська область закріпили за собою статус головного операційного та фінансового хабу туристичного бізнесу на півдні України. Більшість діючих туроператорів переорієнтувалися на виїзний туризм (автобусні та авіатури з виїздом із суміжних країн Європи), внутрішній зелений/міський туризм та реабілітаційні рекреаційні послуги. Спостерігається фінансова поляризація, а саме чіткий поділ підприємств на дві групи: високооборотно-низькомаржинальні

(великі туроператори з значними валовими доходами, але рентабельністю до 1–2%); компактні високорентабельні (агентства з невеликим штатом, які мінімізували операційні витрати та отримують чисту рентабельність на рівні 30–70%).

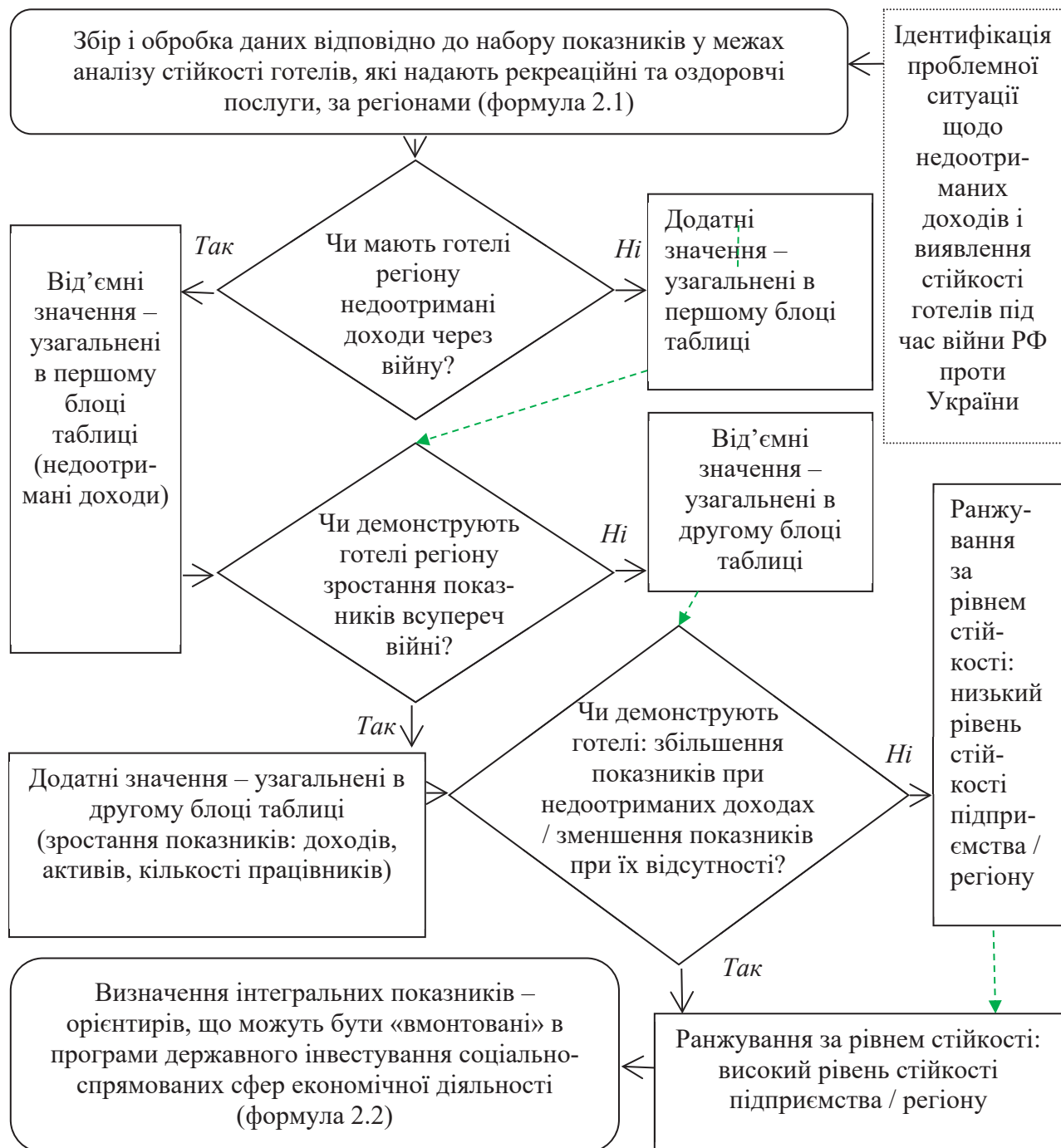

Рис. 2.1 – Алгоритм визначення інтегральних показників стійкості готелів, які надають рекреаційні та оздоровчі послуги, за областями / туристичними регіонами України

Поряд із аналізом діяльності основних гравців туристичного бізнесу, в роботі проводиться аналіз сфери гостинності: на основі даних (додаток В) у дослідженні за алгоритмом (рис. 2.1) розраховані інтегральні показники стійкості готелів (на рівні всієї країни, порівнюючи приморські області з іншими областями України – рис. 2.2, 2.3).

1. Формування набору показників

$$S_i = \{(LI_i^R, LI_i^H), (\Delta I_i^R, \Delta I_i^H, \Delta A_i^R, \Delta A_i^H, \Delta W_i^R, \Delta W_i^H) | RES_i(\cdot)\}, \quad (2.1)$$

де S_i – сукупність показників стійкості готельної галузі i -го регіону (n – кількість показників);

LI_i^R, LI_i^H – показники недоотриманих доходів готельної галузі i -го регіону (R – рекреаційні послуги, H – оздоровчі послуги);

$\Delta I_i^R, \Delta I_i^H, \Delta A_i^R, \Delta A_i^H, \Delta W_i^R, \Delta W_i^H$ – показники зростання, відповідно: обсягу доходів, обсягу активів, кількості працівників;

R_i – інтегральний показник стійкості готельної галузі i -го регіону.

2. Недоотримані доходи визначаються як сума різниць (за 2022, 2023 і 2024 роки) між фактичними доходами підприємств і доходами, що потенційно могли зрости (за аналогією з усередненими темпами зростання за сусідніми до України країнами) порівняно з падінням доходів в 2021 році. (Величини доходів проіндексовані до 2024 року).

3. Показники зростання визначаються різницею між їх величинами (дохід, активи, кількість робітників) в 2022, 2023 і 2024 році – і в 2021 році.

4. Визначення рівня стійкості в комірках таблиці 2.3 – шляхом нормалізації показників і формування інтервалів через розрахунок середніх величин як точок їх розмежування.

5. Переходимо до рангів – відповідно до інтервалу, в якому знаходиться показник (у формулі 2.2 означений із зірочкою), і обчислюємо інтегральний показник стійкості як середнє геометричне зважене (дві групи показників –

недоотримані доходи та показники зростання – мають однакові ваги; показники в кожній із двох цих груп також мають однакові ваги):

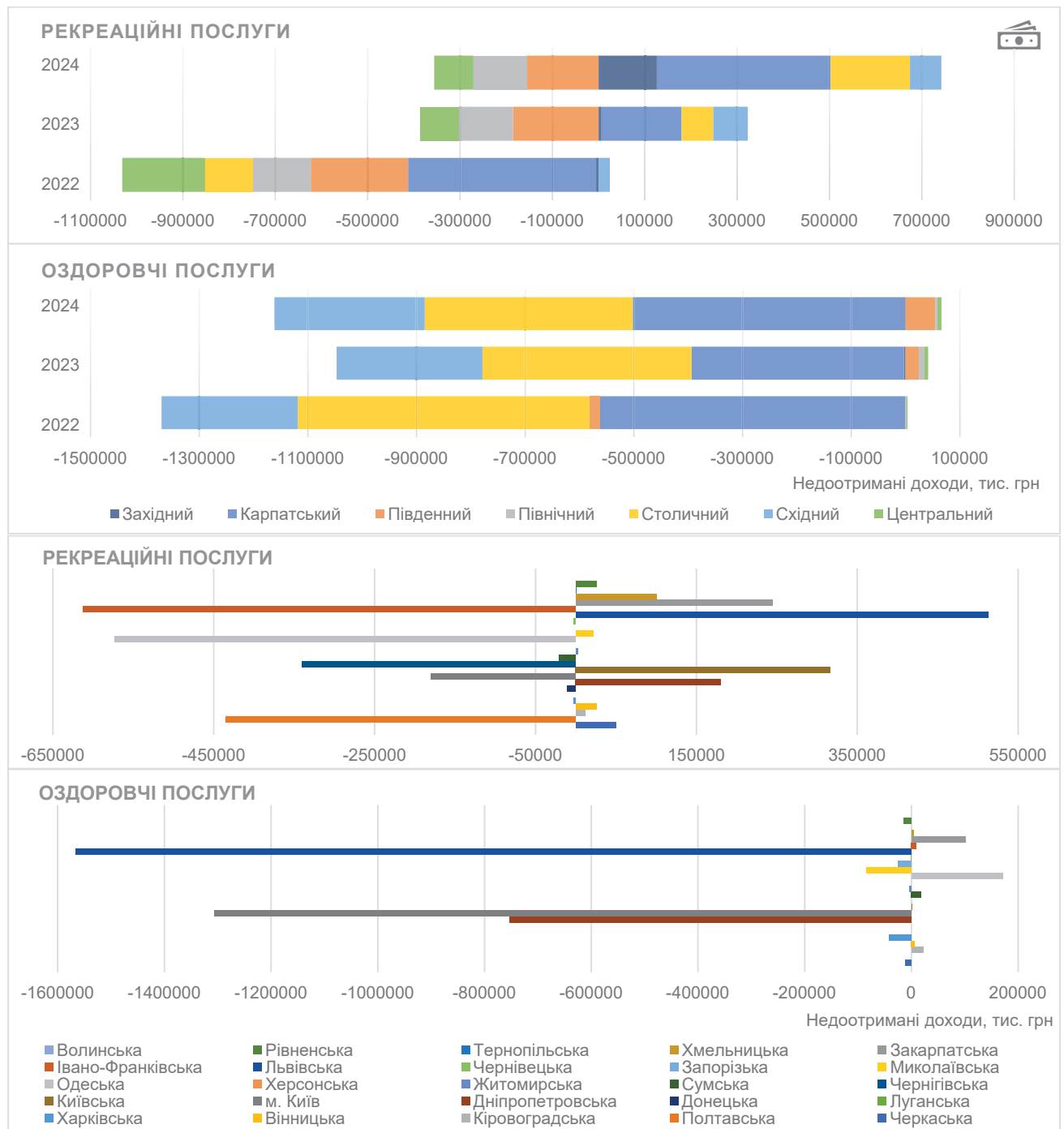

Рис. 2.2 – Недоотримані доходи підприємств, основний вид діяльності яких пов'язаний із готелями, що надають: рекреаційні (можуть надавати інші, крім оздоровчих та/чи медичних) послуги; оздоровчі та медичні, зокрема реабілітаційні (можуть надавати також рекреаційні та інші) послуги, внаслідок російської війни проти України, за туристичними регіонами та областями України, 2022-2024 рр.

Джерело: розраховано на основі відкритих даних [127; 128] без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

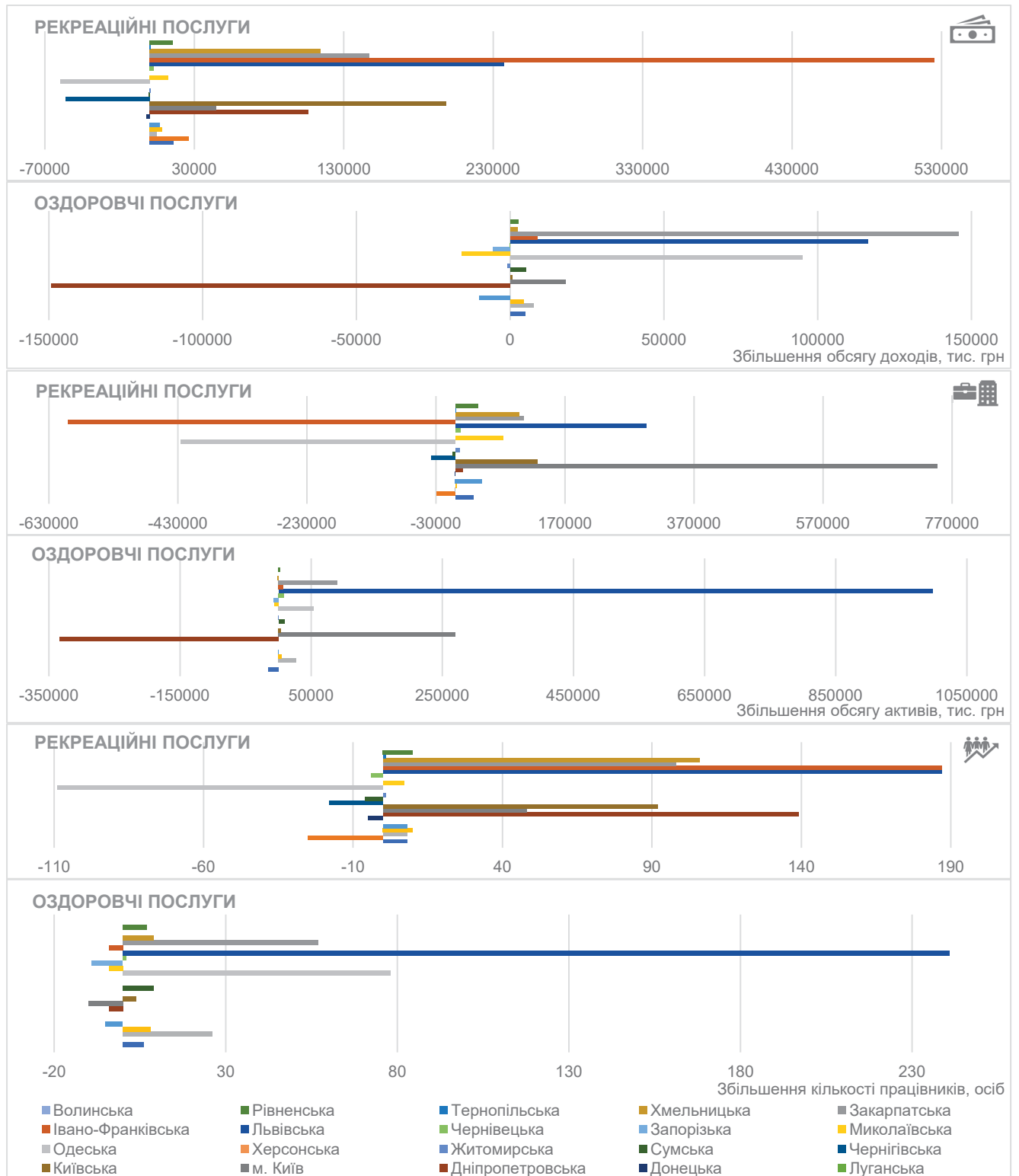

Рис. 2.3 – Збільшення обсягу доходів, обсягу активів і кількості працівників підприємств, основний вид діяльності яких пов’язаний із готелями, що надають: рекреаційні (можуть надавати інші, крім оздоровчих та/чи медичних) послуги (згори), оздоровчі та медичні, зокрема реабілітаційні (можуть надавати також рекреаційні та інші) послуги, внаслідок російської війни проти України, за областями України, в 2024 р. порівняно з 2021 р.

Джерело: розраховано на основі відкритих даних [127; 128] без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

$$RES_i = \exp(1/4(\ln(LI_i^{R*}) + \ln(LI_i^{H*})) + 1/12(\ln(\Delta I_i^{R*}) + \ln(\Delta I_i^{H*}) + \ln(\Delta A_i^{R*}) + \ln(\Delta A_i^{H*}) + \ln(\Delta W_i^{R*}) + \ln(\Delta W_i^{H*}))) \quad (2.2)$$

Результати розрахунків, відповідно до алгоритму (рис. 2.1) узагальнені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Результати обчислення інтегральних показників стійкості готелів, що надають: рекреаційні (можуть надавати інші, крім оздоровчих та/чи медичних) послуги; оздоровчі та медичні, зокрема реабілітаційні (можуть надавати також рекреаційні та інші) послуги, внаслідок російської війни проти України, за туристичними регіонами та областями України, 2022-2024 рр.

Регіон	Недоотримані доходи, млн грн		Збільшення доходів (ΔI), млн грн		Збільшення активів (ΔA), млн грн		Збільшення кількості працівників в (ΔW), осіб		Стійкість (RES)
	H	R	H	R	H	R	H	R	H+R
Західний	-10,547	127,246	4,895	130,582	1,226	134,104	16	117	1,971
Волинська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0	0	1,000
Рівненська	-14,417	25,767	2,600	15,386	2,462	34,747	7	10	1,839
Тернопільська	0,000	0,982	0,000	0,982	0,000	0,413	0	1	1,260
Хмельницька	3,870	100,496	2,295	114,214	-1,236	98,944	9	106	1,705
Карпатський	-1455,202	142,606	270,869	911,953	1103,828	-190,717	295	468	2,462
Закарпатська	100,961	244,880	145,823	146,820	90,134	106,023	57	98	1,817
Івано-Франківська	9,316	-612,405	8,774	524,967	7,471	-600,846	-4	187	2,069
Львівська	-1565,508	512,483	116,264	237,233	997,503	295,873	241	187	2,659
Чернівецька	0,029	-2,353	0,008	2,933	8,720	8,234	1	-4	1,335
Південний	60,622	-551,348	73,650	-47,108	40,564	-351,911	65	-102	1,834
Запорізька	-25,870	0,000	-5,635	0,000	-7,297	0,000	-9	0	1,189
Миколаївська	-84,809	21,995	-15,662	12,761	-6,451	74,144	-4	7	1,587
Одеська	171,302	-573,343	94,947	-59,868	54,311	-426,055	78	-109	1,834
Херсонська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0	0	1,000
Північний	14,624	-357,880	4,208	-55,894	8,400	-33,665	9	-23	1,740
Житомирська	-3,913	2,485	-0,841	0,918	-0,934	6,773	0	1	1,414
Сумська	18,536	-20,569	5,049	-0,541	9,334	-3,584	9	-6	1,587
Чернігівська	0,000	-339,796	0,000	-56,270	0,000	-36,853	0	-18	1,414
Столичний	-1304,170	136,311	18,590	243,059	273,863	874,025	-6	140	2,345
Київська	1,389	316,700	0,577	198,730	4,180	127,424	4	92	1,587
м. Київ	-1305,559	-180,389	18,013	44,329	269,683	746,601	-10	48	3,011

Продовження таблиці 2.3

Східний	-795,890	166,898	-159,061	111,145	-333,413	52,531	-9	142	1,906
Дніпро-петровська	-753,220	180,537	-149,119	106,360	-333,823	11,495	-4	139	1,670
Донецька	0,000	-10,923	0,000	-2,165	0,000	-0,361	0	-5	1,189
Луганська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0	0	1,000
Харківська	-42,670	-2,716	-9,942	6,950	0,410	41,396	-5	8	1,839
Центральний	17,340	-348,097	16,841	55,212	16,745	1,276	40	1	2,152
Вінницька	6,387	25,788	4,419	8,215	4,940	2,111	8	10	1,513
Кіровоградська	22,070	11,565	7,519	5,076	26,938	-0,029	26	8	1,554
Полтавська	0,000	-435,138	0,000	26,088	0,000	-28,406	0	-25	1,551
Черкаська	-11,117	49,688	4,903	15,833	-15,133	27,600	6	8	1,642
УКРАЇНА	-3473,222	-684,265	229,991	1348,950	1111,213	485,643	410	743	4,000
<i>min</i>	-1565,508	-612,405	0,008	0,918	0,410	0,413	1	1	1,000
<i>max</i>	-3,913	-2,353	145,823	524,967	997,503	746,601	241	187	3,011
<i>median</i>	-42,670	-180,389	5,049	15,833	9,027	38,072	9	10	1,587
<i>mid-extreme</i>	-784,711	-307,379	72,916	262,943	498,957	373,507	121	94	2,006

■ ■ ■ ■ – рівні стійкості сфери гостинності (за зростанням)

Як видно з таблиці 2.3, південний регіон (переважно за рахунок Одеської області) за рівнем стійкості поступається карпатському, столичному та центральному регіонам і має приблизно однаковий рівень із іншими туристичними регіонами України.

Розглянемо детальніше також питання аналітичного інструментарію стійкості блакитного туризму в умовах воєнних і економічних шоків. В умовах воєнних, макроекономічних та інших екзогенних шоків і безпрецедентно високого рівня невизначеності, дослідження функціонування блакитного туризму гостро потребують комплексного застосування новітніх методів економічної аналітики. До їх числа, зокрема, належать інструменти прогностичного моделювання, методи (не)лінійного економіко-математичного програмування, технології обробки великих масивів даних (Big Data) та алгоритми штучного інтелекту. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє туристичному бізнесу формувати гнучкі та проактивні адаптаційні стратегії, оптимізувати процеси використання вкрай обмежених природних, фінансових і людських активів, тим самим забезпечуючи

економічну життєздатність та безперервність операційної діяльності за умов жорстких ринкових коливань.

В контексті формування методології моделювання та аналітичних інструментів, релевантних можливій протидії деструктивному впливу економічних шоків, стійкість бізнесу в секторі блакитного туризму має неухильно спиратися на багатовимірний підхід. Зокрема, для коректного оцінювання як лінійних, так і нелінійних ефектів, особливо в умовах ендогенності незалежних змінних, доцільно застосовувати передові економетричні методи, такі як узагальнений метод моментів з інструментальними змінними (IV-GMM) та панельну квантильну регресію. Застосування такого математичного апарату дає змогу розрахувати інтегровані індекси, наприклад, ESG/ITA (композитний індекс екологічних, соціальних та управлінських чинників у співвідношенні до динаміки міжнародних туристичних прибуттів). При цьому слід враховувати, що ізолюване, несистемне впровадження жорстких регуляторних екологічних стандартів може тимчасово знижувати показник реального ВВП на душу населення через виникнення високих капітальних витрат на екомодернізацію інфраструктури [129]. Проте глибока інтеграція технологій штучного інтелекту в систему моніторингу показників ESG створює потужний позитивний модераційний ефект [130], суттєво оптимізуючи операційні витрати, підвищуючи енергоефективність та активно залучаючи сегмент еко-свідомих споживачів.

За умовної стабілізації параметрів зовнішнього середовища, для безпосереднього і швидкого прийняття обґрунтованих управлінських рішень на мікро- та мезоекономічному рівнях високоефективним є метод лінійного економіко-математичного програмування, і зокрема, симплекс-метод. Він дозволяє чітко формалізувати цільову функцію максимізації сукупного доходу від розвитку різних субсекторів стійкого, зокрема блакитного туризму (до яких належать екологічний, оздоровчий, спортивний, яхтовий туризм тощо) за умов суворих обмежень доступності природного, людського та фінансового капіталу.

Подальший економічний аналіз, проведений за допомогою двоїстих оцінок [62], об'єктивно виявляє критичні «вузькі місця» в системі ресурсного забезпечення дестинацій: як переконливо показує практика функціонування рекреаційних територій України в сучасних реаліях, ліміти саме людських активів та висококваліфікованого персоналу часто є найбільш дефіцитними і не мають внутрішніх резервів для розширення.

Прогностичні можливості досліджуваного аналітичного інструментарію пов'язані передусім із широким використанням технологій Big Data, а саме: потужних інструментів хмарного аналізу, алгоритмів аналізу тональності настроїв eWOM (електронного «сарафанного радіо») у соціальних мережах, даних технологій GPS-трекінгу та аналітики платформ на кшталт Tripadvisor [131]. Це відкриває принципово нові можливості для впровадження концепції «nowcasting» – надточного прогнозування змін споживчого попиту в режимі реального часу. На основі розроблених прогностичних моделей бізнес в сфері блакитного та інших видів стійкого туризму отримує інституційну та технологічну змогу: математично точно обчислювати екологічну ємність акваторій, пляжних смуг та прибережних зон, тим самим превентивно запобігаючи деградації натурального капіталу внаслідок феномену надмірного туризму (overtourism) [132]; гнучко адаптувати свої традиційні операційні моделі під жорсткі вимоги циклічної економіки [133].

Таким чином, сучасна економічна аналітика в реаліях безперервних зовнішніх шоків і тотальної економічної невизначеності стрімко набуває ролі фундаментального прогностичного базису для стратегічного планування розвитку територій. Синергетичне поєднання глибинного економетричного аналізу ESG-параметрів, застосування оптимізаційних моделей (не)лінійного програмування ефективності використання активів і технологій Big Data дозволяє бізнесу в сфері блакитного туризму не лише виживати в кризові періоди, а й успішно адаптуватися, системно капіталізуючи інновації на непорушних засадах стійкості.

2.2 Методичні положення оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям, спричинених воєнними діями

З позицій сучасної економіко-екологічної науки, екологічні збитки від війни визначаються як інтегральна міра деградації природних систем і втрат їх відтворювального потенціалу, виражена у вартісних або соціально-економічних показниках [134]. Такі збитки охоплюють втрати екосистемних послуг (водопостачання, мікрокліматична регуляція, бальнеологічні властивості), зниження лікувального потенціалу природних територій, деградацію водних та мінеральних ресурсів, а також підвищення ризиків для здоров'я населення [76].

В українських реаліях 2022–2025 років, унаслідок російської збройної агресії, ці збитки мають комплексний характер і охоплюють передусім три основні взаємопов'язані групи наслідків:

- економічні – знищення або пошкодження санаторно-курортних закладів, готелів та інших закладів тимчасового розміщення, втрати туристичних потоків, недоотримані доходи, підвищення витрат на відновлення;

- екологічні – забруднення довкілля та деградація природних ресурсів (лісу, ґрунтів, вод тощо), зокрема природних лікувальних ресурсів: мінеральних вод, лікувальних грязей і ропи, природних екосистем, що створюють лікувальні мікрокліматичні умови тощо;

- соціально-медичні – скорочення можливостей оздоровлення, реабілітації та профілактики, реабілітації та рекреації, зростання психоемоційного навантаження на населення.

У науковій літературі, присвяченій питанням функціонування туристично-рекреаційної та санаторно-курортної галузей під час і під впливом війни, сформовані два основні потоки досліджень, важливих для розробки релевантних методичних положень оцінювання збитків: соціально-економічний і природно-екологічний. Перший – соціально-економічний – досліджує вплив війни та / або

конфліктів на попит, доходи, відновлення інфраструктури і ринок праці в галузі. Класичні та оглядові праці з кризи й відновлення туризму підкреслюють, що політична нестабільність спричиняє різке падіння туристичних потоків і тривалі періоди відновлення; водночас відбудова часто відбувається тривало і нерівномірно [135; 136]. Другий – природно-екологічний – досліджує вплив збройних та інших деструктивних дій на природні ресурси та екосистемні послуги (включно з ресурсами, які забезпечують курортну функцію: мінеральні води, лікувальні грязі, пляжі та прибережні природні комплекси тощо). Дослідження, проведене UNEP в межах так званих колишніх і теперішніх конфліктних зон, а саме Іраку, Косово, Гази та ін. [137–145], демонструє мультиплікативні ефекти: руйнування інфраструктури → викиди токсичних речовин → деградація водно-болотних і прибережних екосистем → тривала втрата рекреаційних та інших екосистемних послуг. Для формування методичних положень це означає необхідність включення вартісних оцінок як фізичних втрат, так і упущених екосистемних послуг (ESV, value transfer).

В роботі Ritchie (2019) [135] проведено систематичний огляд досліджень з питань ризику, криз і катастроф у туристичній сфері; зокрема узагальнено підходи та методи, від кризової комунікації до сценарного моделювання, а також обґрунтовано організаційний підхід до управління кризами в туристичних дестинаціях. Ці концептуальні інструменти можуть бути основою для подальшої вартісної конвертації природних зокрема рекреаційних [95; 146] і лікувальних ресурсів. У роботі Faulkner (2001) [147] представлено моделювання етапів протидій кризам і побудови дорожніх карт відновлення, а саме: швидка оцінка → інвентаризація → деталізовані розрахунки. Автори роботи [148] пропонують рамку *post-conflict tourism recovery*, що складається з фаз, учасників і джерел фінансування і є підґрунтям для розробки в подальшому сценаріїв відновлення туристичного сектору. Алгоритм прийняття рішень в контексті управління змінами природоорієнтованого туризму представлено в роботі [62].

У роботах [149–151] проблематика впливу конфліктів на туризм і супутні галузі розглядається крізь призму динаміки попиту, передусім втрати бронювань і зміщення турпотоків (в умовах довготривалості шкоди і неоднорідності відновлення DESTINAЦІЙ), а також через роль медіа й наративів у формуванні ставлення подорожуючих до чинника безпеки. Зокрема праці, що аналізують туризм під час війни в Україні, підкреслюють швидке падіння онлайн-пошуків і бронювань після початку вторгнення та поступове відновлення попиту в умовах локальної стабілізації [149; 150], що доводить важливість включення медіа-аналізу в оцінку нематеріальних втрат сфери туризму. Napierała and Pawlicz (2025) [151] і Hu and Wang (2025) [150] аналізують динаміку готельного попиту та міжнародних бронювань після 2022 року, застосовуючи емпіричні підходи. Проте для такого кількісного виявлення швидкості відновлення дані протягом часового проміжку 2022–2025 рр. є недостатніми для здійснення на їхній основі довготривалих прогнозів.

Методи оцінки екосистемних втрат широко представлені в літературі еколого-економічного характеру, зокрема: методи трансферу цінностей (value transfer methods) [152], глобальні оцінки вартості екосистем [153] і технічні підходи SEEA/TEEB [154]. В працях з оцінки рекреаційних послуг наголошується на необхідності поєднання прямих вартісних методів (replacement / restoration cost) і методів оцінки послуг (travel cost, contingent valuation) для адекватної конвертації втрат у грошову форму [152; 153]. Зокрема, в роботі Brander et al. (2013) [152] на основі value transfer методу надаються практичні рекомендації для використання існуючих коефіцієнтів оцінки екосистемних послуг у випадках, коли первинні естимації відсутні. Це особливо корисно для бальнеологічних ресурсів, де місцеві CVM / TCM дослідження майже не проводяться. Markandya et al. (2022) [154], досліджуючи методику SEEA, пропонують технічні підходи для інкорпорації екосистемних активів у національні рахунки, включаючи методи дисконтованої оцінки довготривалих послуг. De Groot et al. (2012) [153] здійснюють масштабну

оцінку вартості екосистем у глобальному масштабі, визначивши їхній високий соціальний внесок.

Наведене вище актуалізує і підвищує важливість формування в межах цього дослідження науково-методичних положень оцінювання збитків санаторно-курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок війни, спрямованих головним чином на усунення проблеми відсутності наразі комплексного підходу до здійснення розрахунків, здатного водночас враховувати економічну, екологічну та соціальну складові. Розробка комплексного підходу до оцінювання економіко-екологічних збитків санаторно-курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок війни є не лише актуальним науковим завданням, але й передумовою відновлення природно-ресурсного потенціалу України, зміцнення її міжнародного іміджу як екологічно відповідальної держави та формування нової моделі стійкого післявоєнного розвитку.

В роботі сформовані такі загальні положення методики економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України (надалі – Методика):

- ця Методика встановлює механізм розрахунку обсягів шкоди та збитків, заподіяних курортній і рекреаційно-туристичній галузям України внаслідок збройної агресії Російської Федерації;

- втрати у зазначених галузях охоплюють шкоду, завдану державі, територіальним громадам, а також економічні збитки власників і користувачів об'єктів рекреаційного, туристичного та курортного призначення (санаторії, пансіонати, дитячі табори, готелі, туристичні бази, пляжі, набережні, лікувально-оздоровчі комплекси, природні рекреаційні території та лікувальні ресурси тощо);

- Методика застосовується для обчислення шкоди та збитків, що виникають унаслідок:

- руйнування або пошкодження будівель і споруд курортної, туристичної та рекреаційної інфраструктури;

- втрати можливості експлуатації земель рекреаційного та оздоровчого призначення;
- переривання господарської діяльності у сфері туризму та відпочинку;
- знищення чи забруднення природних лікувальних і рекреаційних ресурсів (мінеральні джерела, лікувальні грязі, пляжі, парки, зелені зони тощо);
- упущеної вигоди через припинення функціонування туристичних потоків та оздоровчо-рекреаційних послуг;

– Методика ґрунтується на порівняльному оцінюванні результатів діяльності рекреаційно-туристичної галузі (одержаних протягом періоду російського вторгнення та відновлення після нього – у порівнянні з аналогічним за тривалістю періодом до вторгнення) за принципом врахування споживчих витрат кожного з відвідувачів країни (регіону), незалежно від мотивації поїздки, оскільки кожен відвідувач витрачає певні грошові кошти протягом перебування в країні (регіоні), споживаючи товари та послуги різних галузей економіки, що позначається в цілому на економіці та соціальній сфері країни (регіону).

Порядок визначення збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям, спричинених війною РФ проти України, полягає в такому [155]:

– *Відповідно до Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації* [164] (а саме: напрям «економічні втрати підприємств» включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності (п. 14); напрям «шкода, завдана земельним ресурсам» включає шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів, зокрема рекреаційного та / чи оздоровчого призначення (п. 16); напрям «втрати надр», що включає втрати надр, заподіяні самовільних їх користуванням, а також екологічну шкоду, завдану навколишньому природному середовищу (п. 8) тощо), релевантні сумарні збитки санаторно-курортній і туристично-рекреаційній галузям полягають у такому (за аналогією, але без

принципового розподілу на економічні та екологічні складові, з матеріалами роботи [155]):

- обсяг шкоди санаторно-курортній і туристично-рекреаційній галузям внаслідок воєнного вторгнення;

- масштаб збитків, зумовлених зниженням обсягів туристичного споживання (втратою економічних вигод від туристичної діяльності) внаслідок військової агресії;

- розмір недоотриманого соціально-економічного ефекту від процесів оздоровлення та реабілітації рекреантів у закладах туристично-рекреаційної сфери різних типів, що стало наслідком збройного вторгнення;

- обсяг шкоди, завданої санаторно-курортному та туристично-рекреаційному секторам у результаті виникнення надзвичайних ситуацій воєнного чи іншого характеру, безпосередньо спричинених російською збройною агресією;

- масштаб збитків від забруднення та засмічення земельних фондів оздоровчого і рекреаційного призначення в умовах воєнного часу;

- сумарний розмір шкоди, фізично заподіяної земельним ділянкам оздоровчо-рекреаційного профілю внаслідок ведення бойових дій;

- обсяг економічних втрат, спричинених експлуатацією земельних угідь не за цільовим призначенням, а також порушенням встановлених режимів, нормативів і правил землекористування під час військового вторгнення;

- розмір збитків, зафіксованих за фактами несанкціонованого (самовільного) видобутку та використання лікувальних грязей (пелоїдів) та інших природних бальнеологічних ресурсів у період війни;

- держава Україна, її санаторно-курортний та туристично-рекреаційний комплекси, а також суб'єкти господарювання індустрії гостинності наділені легітимним правом на компенсацію втраченої вигоди (неотриманих прибутків) і збитків, пов'язаних із пошкодженням та деградацією земель рекреаційно-оздоровчого фонду. Це право охоплює як період активної фази вторгнення, так і

етап повоєнного відновлення, часові межі якого детермінуються періодом, необхідним для реставрації довіри споживачів до рівня безпеки та екологічної якості рекреаційного середовища в межах вітчизняних туристичних дестинацій;

– Процес оцінювання збитків санаторно-курортній і туристично-рекреаційній галузям, спричинених війною РФ проти України:

- організація робіт із оцінювання і формування команди фахівців:

- формування робочої групи (мультидисциплінарної команди фахівців), яка включає: головного аналітика (координатора), (гідро)геологів, екологів, інженерів-будівельників, економістів, фінансистів, соціологів/маркетологів (для оцінювання іміджевих втрат), юристів (вирішення правових питань власності/відшкодувань), саперів – за потреби;

- формування плану робіт (за діаграмою Ганта), який включає виконавців, джерела ресурсів і часові рамки для: польових і лабораторних робіт, збору та обробки інформаційних даних, процесу оцінювання збитків і підготовки звіту;

- встановлення відповідності стандартам якості, а саме щодо: стандартів відбору проб (відповідно до ISO/ДСТУ), окремих складових методики розрахунків (згідно з існуючими методиками національного та міжнародного рівня), формату звітності (Excel, GIS шаблони); з урахуванням можливості співвідношення зі звітністю Експрес-оцінки збитків і потреб (Ukraine RDNA – Rapid Damage and Needs Assessment) UNDP та Експрес-оцінки впливу на довкілля (Rapid Environmental Assessment) UNHCR;

- вибір (комбінування) методів оцінювання збитків:

Якісні методи – застосовуються переважно на першому етапі оцінювання, для інтерпретації даних і вибору пріоритетів, а саме:

- експертні оцінки (Delphi / panel) – при дефіциті емпіричних даних для швидкої оцінки пріоритетів та ваг;

- сценарний аналіз – для моделювання невизначеності (оптимістичний / базовий / песимістичний сценарії);

- SWOT / Stakeholder interviews / Media analysis – для оцінки іміджу, соціальних ризиків, прийняття заходів.

Кількісні методи – переважно (згідно з практикою оцінювання OECD / World Bank) використовуються такі з них:

- Replacement / Restoration Cost Method (RCM) – метод прямих витрат на відновлення об'єктів інфраструктури;

- Discounted Loss / Present Value (DLM) – метод дисконтованих упущених/недоотриманих доходів;

- Ecosystem Services Valuation (ESV) – методи оцінювання вартості екосистемних, передусім рекреаційних послуг (метод транспортних витрат TCM, Travel Cost Method – економічний метод оцінки рекреаційних ресурсів за витратами часу та грошей на подорож; метод умовної (контингентної) оцінки CVM, Contingent Valuation Method – опитувальний метод оцінки готовності людей платити за певні послуги / ресурси);

- інтегральні індекси – якщо необхідна нормалізація і вагове агрегування в межах порівняльного оцінювання збитків у межах різних об'єктів / територій;

- статистичні / економетричні моделі – при наявності релевантних великих даних (Big Data) із подальшим моделюванням / прогнозуванням впливів / збитків: із можливим використанням як динамічної лінійної моделі DLM, Dynamic Linear Model, для прогнозування часових рядів із урахуванням зміни параметрів у часі; так і на основі методу TCM.

Опис груп показників оцінки збитків унаслідок руйнування рекреаційно-туристичної та санаторно-курортної інфраструктури:

- фізичні руйнування: ця група відображає масштаби безпосередніх пошкоджень матеріальної бази об'єктів. Сюди відносяться площі зруйнованих і пошкоджених будівель, кількість повністю втрачених корпусів. Показники є базою для подальшого вартісного розрахунку;

- вартісні втрати: характеризують економічний еквівалент фізичних пошкоджень. Це вартість відновлення будівель, обладнання, інженерних мереж, а також узагальнені прямі матеріальні збитки. Використовуються методи відновної вартості та кошторисної оцінки;

- непрямі збитки: охоплюють втрати від зниження туристичного потоку, недоотримані доходи від послуг, а також ефект мультиплікатора у суміжних галузях (транспорт, торгівля, харчування). Дозволяють врахувати соціально-економічні наслідки, що не обмежуються самою інфраструктурою;

- екологічні втрати: відображають деградацію природних лікувальних ресурсів (мінеральні та термальні води, грязі, озокерит, ропа лиманів і озер, морські екосистеми). Оцінюються як втрачений обсяг ресурсу, помножений на його вартість чи відновну ціну;

- соціальні наслідки: фокусуються на людському вимірі втрат: скорочення робочих місць, соціально-економічні втрати через безробіття, час на відновлення об'єкта, рівень соціальної безпеки. Допомагають оцінити наслідки війни для громади та працівників галузі;

- інтегральні оцінки: спрямовані на комплексну узагальнену характеристику збитків. Включають інтегральний індекс, коефіцієнт працездатності та безпеки об'єкта, рівень довіри до оцінки, а також відновлюваний потенціал природних ресурсів. Забезпечують можливість порівняння різних об'єктів і регіонів.

Узагальнено практичне застосування вказаних методів оцінювання полягає в такому: RCM і MVM – доцільні для фіксації прямих втрат у межах страхових звітів; DLM і SA – використовуються для довгострокового прогнозу збитків (5–10 років) з урахуванням часу відновлення; SPM, EEM, ESV – найважливіші для екологічної складової, особливо щодо медико-бальнеологічних ресурсів; CVM і SER – відображають соціальний вимір збитків, що часто ігнорується при економічній оцінці; ПМ – рекомендовано для державних стратегічних оцінок впливу війни на регіональний розвиток курортно-рекреаційної сфери.

Оцінка наслідків війни для рекреаційної галузі є надскладним завданням, оскільки втрачається не лише бетон чи обладнання, а й унікальні природні властивості територій, довіра людей та соціальна стабільність. Щоб зрозуміти реальний масштаб втрат, кожен метод розкриває окремий шар проблеми.

Прямі матеріальні збитки: Фізичний вимір руйнувань:

Метод відновної вартості (RCM) не просто рахує ціну цегли. Він враховує, скільки коштуватиме відбудова з урахуванням сучасних будівельних та екологічних норм (наприклад, відбудова санаторію з бомбосховищем та енергоефективними системами).

Метод ринкової вартості (MVM) фіксує капіталізацію. Навіть якщо готель вцілів, його ринкова вартість у прифронтовій або замінованій зоні падає майже до нуля. Це чистий збиток власника та економіки.

Непрямі економічні втрати:

Метод дисконтування майбутніх втрат (DLM) базується на концепції «вартості грошей у часі». Мільйон гривень, не зароблений сьогодні через війну, означає втрату відсотків, інвестицій та податків, які ці гроші могли б згенерувати за наступні 5-10 років.

Сценарний аналіз (SA) використовується через невизначеність. Він прораховує втрати за умов швидкого розмінування та повернення туристів (оптимістичний сценарій) або ж затяжної стагнації та руйнування логістики (песимістичний).

Втрати рекреаційного потенціалу:

Метод витрат на подорож (TCM) використовує поведінку туристів як маркер вартості. Якщо до війни тисячі людей були готові витратити кошти на квитки, пальне та час, щоб дістатися конкретного національного парку, сума цих витрат відображає цінність локації. Зникнення цих поїздок є прямим фінансовим вираженням втрати рекреаційного потенціалу.

Метод гедоністичного ціноутворення (HPM) аналізує ринок нерухомості. Житло біля чистого лиману коштує дорожче. Якщо лиман забруднено нафтопродуктами, ціна нерухомості стрімко падає. Ця різниця в цінах і є оцінкою екологічного збитку.

Екологічні збитки природним ресурсам:

Метод тіньової ціни (SPM) знаходить замітники. Наприклад, якщо цілюще джерело знищено, метод рахує, скільки коштуватиме штучне медичне лікування для досягнення того ж оздоровчого ефекту, який природа давала безкоштовно.

Оцінка екосистемних послуг (ESV) переводить функції природи (очищення повітря сосновим лісом, фільтрацію води болотами) у грошовий еквівалент, який суспільство тепер змушене витратити на штучні очисні споруди.

Соціально-економічні збитки:

Метод контингентної оцінки (CVM) працює через опитування: соціологи з'ясовують, яку суму люди або держава готові були б пожертвувати, щоб повернути втрачений природний об'єкт. Це дозволяє монетизувати моральну та психологічну шкоду суспільству.

Метод ранжування (SER) допомагає уряду не розпилювати кошти під час відбудови, а спрямовувати їх туди, де соціальний колапс через зупинку туризму є найкритичнішим.

В основі узагальнення в таблиці 2.4 покладено також досвід застосування вказаних методів [137–145], а саме:

Хорватія: в 1990-х роках – військові дії під час розпаду Югославії, що мало наслідки як у межах прибережних зон (Адріатика), так і внутрішніх екосистем. У післявоєнний період оцінки екологічного навантаження (включно з впливом туризму) виконували міжнародні організації та Світовий банк у рамках аналізу «витрат деградації довкілля» (Cost of Environmental Degradation – CoED).

Таблиця 2.4 – Методи оцінювання еколого-економічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок війни

Тип збитків	Основні об'єкти впливу	Рекомендовані методи оцінювання	Короткий зміст застосування
Прямі матеріальні збитки	Санаторії, пансіонати, готелі, лікувальні корпуси, свердловини, пляжна та транспортна інфраструктура	Метод заміщення / прямого підрахунку витрат (RCM); Метод ринкової вартості (MVM)	Розрахунок вартості відновлення або заміщення пошкоджених будівель, споруд, обладнання. Визначення різниці між довоєнною і післявоєнною ринковою вартістю активів
Непрямі економічні втрати	Туристичні потоки, доходи від послуг, зайнятість, сезонні бізнеси	Метод дисконтування майбутніх втрат (DLM); Метод сценарного аналізу (SA)	Оцінюється недоотриманий дохід через зупинку діяльності, втрату клієнтів або туристів. Моделюються сценарії відновлення з урахуванням тривалості бойових дій
Втрати рекреаційного потенціалу	Пляжі, термальні зони, мінеральні джерела, ландшафти, парки	Метод витрат на подорож (TCM); Метод гедоністичного ціноутворення (HPM)	Визначається зниження привабливості територій і готовності туристів платити за відвідування. Аналізується вплив погіршення екологічних умов на ціни на рекреаційну нерухомість
Екологічні збитки природним лікувальним ресурсам	Мінеральні, термальні води, лікувальні грязі, ропа лиманів, морська вода, озокерит	Метод тіньової (умовної) ціни (SPM); Метод оцінки екосистемних послуг (ESV)	Вартісна оцінка деградації природних ресурсів через забруднення, руйнування свердловин, зниження якості лікувальних вод і грязей, втрату екосистемних функцій
Соціально-економічні збитки	Зайнятість, добробут громад, втрати рекреаційних можливостей населення	Метод умовної (контингентної) оцінки (CVM); Метод соціально-економічного ранжування (SER)	Визначається готовність населення сплачувати за відновлення рекреаційних послуг або їх втрату. Формується рейтинг регіонів за рівнем соціально-економічних наслідків

Продовження таблиці 2.4

Інтегральні еколого-економічні збитки	Сукупна шкода для регіональної економіки, природи і суспільства	Інтегральний індексний метод (ІІМ); Сценарний аналіз (SA); Експертно-бальний метод	Комплексна інтеграція різних видів збитків за ваговими коефіцієнтами. Може застосовуватися для стратегічного планування відновлення галузі
---------------------------------------	---	--	--

Джерело: авторська розробка на основі [147; 156 – 163].

– Методи, що застосовувалися: оцінка вартості відновлення / заміщення (RCM / replacement cost) – для визначення коштів, необхідних для відновлення інфраструктури берегоукріплень, очисних споруд і порушених об’єктів. (практично застосовано при інвентаризації пошкоджень 1990-х). У частині, що стосується туризму, автори рахували витрати на очищення (wastewater, marine litter) та втрати для сектору туризму. Економічна оцінка впливу на туристичний сектор (DLM для упущених доходів; TCM / НРМ для оцінки рекреаційних втрат) – у дослідженнях щодо впливу деградації довкілля на туризм використовували дисконтовані упущені доходи та зміни цін на нерухомість.

– Технічні підходи (польові/лабораторні), що застосовувалися: польова інвентаризація прибережних зон і об’єктів, супутникові/аерофотознімки для картографування ерозії і змін лінії узбережжя; обстеження очисних споруд і підрахунок обсягів відходів, лабораторні тести якості води (TDS, нафтопродукти, бактерії).

Боснія і Герцеговина: військові дії 1992–1995 рр. Що постраждало: річковий басейн Сави, прибережні зони, природні парки, сміттєзвалища, інфраструктура.

– Методи: польова інвентаризація, GIS-карти змін рельєфу і ландшафту; певні технічні оцінки вартості відновлення (RCM). Мультидисциплінарні проекти екологічного миру (environmental peacebuilding) – підходи, що поєднують екологічну оцінку з відновленням водогосподарства.

Косово: військові дії 1999 р.: постраждали передусім промислові майданчики; залишки боєприпасів, зокрема зі збідненого урану; забруднення ґрунтів і вод.

– Застосовувалися польові інспекції і швидка інвентаризація (Rapid Environmental Assessment, UNEP post-conflict environmental assessment): картування «гарячих» точок, відбір проб ґрунтів/вод/осадів; пріоритизація за ризиком для здоров'я. RCM / технічна оцінка вартості очищення — кошториси ліквідації небезпечних матеріалів і санації. Хімічні/радіологічні лабораторні дослідження; у випадку DU — спеціальні радіаційні вимірювання і оцінки ризику.

Ірак: після воєнних дій 2003 р.: постраждали нафтові родовища/пожежі, промислова інфраструктура; забруднення ґрунтів і вод; руйнування міської інфраструктури.

– Методи: кабінетні дослідження (desk studies) у поєднанні з Rapid field assessments (комбінація дистанційних даних і вибірових польових проб). Оцінка вартості очищення і відновлення (RCM) — розрахунки прямих затрат на ліквідацію нафтоплям, санацію ґрунтів, очищення води. Ризик-базовані підходи (оцінка загрози для здоров'я).

Україна: екоцид на Каховському водосховищі 2023 р., масивні руйнування інфраструктури, Каховська дамба (затоплення/ерозія), забруднення вод/осадів, деградація лікувальних лиманів/пляжів.

– Методи, що були застосовані/рекомендовані: RDNA / World Bank — комплексні оцінки прямих збитків і потреб у відновленні, що поєднують кошторисні оцінки (RCM підходи, подібні до відновлення будівель/мереж) і сценарні/дисконтувальні підходи для оцінки непрямих втрат і довгострокових потреб. UNEP Rapid Environmental Assessment (Kakhovka breach) — польові заміри, відбір проб води/осаду, оцінка ризиків для екосистем і людей; рекомендації щодо пріоритетних рішень з ремедіації.

Завершальним етапом вказаного вище Порядку є формування звітнього документу за результатами оцінювання. За аналогією зі структурою та наповненням звітів RDNA UNDP заключним етапом оцінювання є:

- Формування документу звіту, який включає: резюме з ключовими результатами оцінювання, методологію (дані, формули, припущення), результати (таблиці прямих і непрямих еколого-економічних збитків), сценарії та аналіз невизначеності, рекомендації щодо пріоритетності заходів, додатки (первинні та проміжні дані, акти, проколи лабораторій).

- У випадку розрахунку інтегральних показників – звітний документ включає: рейтингові таблиці регіонів / об'єктів і детальні планів дій: невідкладні заходи щодо безпеки, розмінування, тимчасових інженерних рішень; середньо- та довгострокові заходи щодо реконструкції та відновлення.

2.3 Обґрунтування підходів до оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів туристично-курортних територій із урахуванням витрат на відновлення

Оцінювання економіко-екологічних збитків у воєнних і повоєнних умовах має спиратися на міжнародні підходи, такі як Rapid Environmental Assessment (REA), стандарти SEEA (System of Environmental-Economic Accounting) і методології CBA (Cost Benefit Analysis) з урахуванням екосистемних послуг. Зокрема документи UNEP містять рекомендації щодо оцінки руйнувань довкілля та ресурсів в умовах збройних конфліктів або їх наслідків, що враховують фізичні, хімічні і біологічні зміни. В Україні формуються нормативні акти, зокрема «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [164], що встановлюють правові підвалини компенсацій, які зокрема можуть бути основою для подальшого розвитку

релевантних методичних положень на галузевому рівні, які поєднують правові, економічні, соціальні та екологічні чинники в єдиному комплексному підході до оцінювання збитків зокрема туристично-рекреаційній та санаторно-курортній галузям унаслідок російської війни.

Станом на кінець 2024 року внаслідок російської війни в Україні пошкоджено і зруйновано 5483 культурні та туристичні об'єкти. Також протягом року спостерігається 14-відсоткове збільшення шкоди, завданої лісам та природним ландшафтам, яка сягнула 698 845 га [76]. Про масштабні руйнування свідчать також дані моніторингу наслідків російської війни для секторів української економіки, здійснюваний інформаційною системою Ecodozor [165] за підтримки ОБСЄ та ЮНЕП; який зосереджений передусім на об'єктах критичної інфраструктури, і відповідно, поза увагою залишаються курортна, туристична та суміжні до них галузі, – водночас релевантним до всіх економічних галузей є відображений на мапах цієї системи стан об'єктів водозабезпечення та водовідведення, аеропорти, порти та об'єкти залізничної інфраструктури. Також про постійно зростаючий рівень екологічної небезпеки, передусім в межах прифронтових територій, свідчить комплексно представлена інформація щодо зон екологічних ризиків, зокрема в контексті їхньої наближеності до населених пунктів і природозаповідних територій.

Специфічним «ядром» втрат і водночас фундаментом відновлення курортної та пов'язаною з нею туристичної галузей є природні лікувальні ресурси: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів і озер, морська вода, а також природні кліматичні комплекси, що створюють умови для профілактики, реабілітації й оздоровлення населення. Цінність природних лікувальних ресурсів (не лише через наявні лікувальні хімічні складники) виявляється через екосистемні послуги: рекреаційні, оздоровчі, водозабезпечення тощо. Деградація або знищення таких ресурсів веде до втрати не лише фонду підприємств, а й природного капіталу, який відтворюється повільно або навіть нерепліковано. Внаслідок російської війни

проти України ці ресурси є та можуть бути ще більше пошкодженими або радикально забрудненими, а саме: порушення пластів водоносних горизонтів, нахил ґрунтів, хімічне зараження, скиди небезпечних речовин, руйнування інфраструктури доступу до джерел. Оцінювання таких втрат вимагає не тільки кількісного підходу (обсяги, концентрації), а й якісного компонента (коефіцієнти зниження лікувальної ефективності).

Одним із провідних напрямів у дослідженнях, релевантних аналізу економічного стану курортно-туристичних територій унаслідок збройної агресії, є вивчення негативної динаміки потоків рекреантів на часовому континуумі, що охоплює воєнний і післявоєнний періоди. Зокрема, E. Neumayer [166] доводить, що навіть короткотривалі військові події спричиняють довготривале зниження туристичних потоків через зниження рівня безпеки регіону. M. Smith і R. Duffy [167] розглядають військові конфлікти як форму «кризового туризму», де питання комплексних збитків стає визначальним чинником стагнації цього економічного сектора. Для України ці висновки мають безпосереднє значення, адже російська агресія 2022–2025 років зруйнувала і продовжує руйнувати не лише інфраструктуру, а й привабливість країни як безпечного туристичного і зокрема курортно-оздоровчого напрямку.

У прикладних дослідженнях національного та регіонального рівнів, за допомогою метода *case studies* показано важливість просторового підходу: наприклад, управління змінами при прийнятті рішень у сфері природоорієнтованого туризму [62]. Локалізовані «гарячі точки» екологічних ушкоджень (пляжі, лимани, бальнеологічні зони, об'єкти ПЗФ) дають непропорційно великі втрати для регіональної економіки; водночас теоретичні роботи щодо *post-conflict recovery* рекомендують поетапну методику: *rapid assessment* → детальні польові дослідження → індексація втрат → сценарне фінансування [148; 168].

Окремо досліджена нами література стосується економічних та інших питань природних лікувальних і рекреаційних ресурсів [169–172], зокрема, щодо відновлення їхньої лікувальної ефективності, яке може займати десятиліття після хімічного забруднення. Відповідно, важливою складовою дослідження є аналіз економічних втрат у рекреаційно-курортних регіонах, де функціонування санаторіїв базується на використанні природних лікувальних ресурсів [173; 174]. Як зазначають S. Gössling і C. M. Hall [175], такі ресурси мають властивість екологічного капіталу, який може деградувати під впливом зміни клімату.

В окремих працях висвітлюються також питання щодо морально-правових і практичних аспектів відшкодування екологічних збитків, зокрема дослідження щодо репарацій за шкоду довкіллю (ICRC, legal analyses), і аналітика щодо процесів демонтажу, очищення та довготривалої ремедіації [176]. Результати таких досліджень підкреслюють важливість документальної захищеності релевантного оцінювання збитків (chain of custody для проб, стандартизовані протоколи), з метою надійного обґрунтування – підстави для юридичних претензій і подальших компенсацій.

В цілому, питання оцінювання економіко-екологічних збитків туристично-курортної сфери в умовах воєнних дій є новим і складним напрямом досліджень, який поєднує методологію сталого туризму, кризового менеджменту та економічної оцінки втрат. У наукових працях останніх років формується міждисциплінарна парадигма, що розглядає природні ресурси як причину соціально-економічних конфліктів [83], а війну – як багатовимірну кризу для секторів економіки, зокрема для туризму, курортної економіки, рекреації та природокористування, котра потребує комплексних рішень [162]. Водночас огляд релевантної літератури виявив деякі прогалини, зокрема щодо недостатності локально-орієнтованих досліджень у сфері використання та оцінювання природних лікувальних ресурсів.

Поряд із представленими методами, в більш вузькому розумінні підходи до розрахунку збитків від знищення джерел і / або погіршення якості природних лікувальних ресурсів від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених воєнним вторгненням, полягають у такому:

$$Z_{\text{нс}}^{\text{плр}} = Z_{\text{нс}}^{\text{мтв}} + Z_{\text{нс}}^{\text{лг}} + Z_{\text{нс}}^{\text{лр}} + Z_{\text{нс}}^{\text{пк}} + Z_{\text{нс}}^{\text{лм}} + Z_{\text{рв}}^{\text{ор}}, \quad (2.3)$$

де $Z_{\text{нс}}^{\text{плр}}$ – обсяг збитків від знищення джерел і / або погіршення якості природних лікувальних ресурсів від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених воєнним вторгненням, грн;

$Z_{\text{нс}}^{\text{мтв}}$ – сумарні збитки від знищення джерел і/або погіршення якості мінеральних і термальних вод, грн;

$Z_{\text{нс}}^{\text{лг}}$ – сумарні збитки від знищення родовищ і/або погіршення якості лікувальних грязей / озокериту, грн;

$Z_{\text{нс}}^{\text{лр}}$ – сумарні збитки від знищення родовищ і/або погіршення якості лікувальної ропи, грн;

$Z_{\text{нс}}^{\text{пк}}$ – сумарні збитки від знищення природних (територіальних і аквальних) прибережних комплексів і/або погіршення якості морської води, грн;

$Z_{\text{нс}}^{\text{лм}}$ – сумарні збитки від знищення природних об'єктів і комплексів зі сприятливими для лікування та оздоровлення кліматичними умовами / лікувальним мікрокліматом, грн;

$Z_{\text{рв}}^{\text{ор}}$ – обсяг збитків від розміщення відходів / забруднення відходами на землях курортів, спричинені військовими діями, грн.

Відповідно, збитки від знищення джерел і/або погіршення якості мінеральних і термальних вод:

$$Z_{\text{нс}}^{\text{мтв}} = \sum_{i=1}^n (\Delta O_i^{\text{мтв}} \times \Pi_i^{\text{мтв}}) + \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \frac{B_i^{\text{мтв,в}}}{(1+r)^t}, \quad (2.4)$$

де $Z_{нс}^{MTB}$ – сумарні збитки від знищення джерел і / або погіршення якості мінеральних і термальних вод, грн;

ΔO_i^{MTB} – втрачений або забруднений обсяг мінеральної / термальної води на i -му джерелі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, м³;

C_i^{MTB} – нормативно-грошова оцінка або середня ринкова вартість одиниці ресурсу (мінеральна вода / термальна вода) на i -му джерелі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, грн/м³;

$B_i^{MTB,B}$ – витрати на відновлення дебіту, розчищення та реабілітацію свердловин, а також упровадження циркулярних технологій на i -му джерелі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, грн;

r – ставка дисконту, T – період відновлення, років.

Збитки від знищення родовищ і / або погіршення якості лікувальних грязей / озокериту:

$$Z_{нс}^{лг} = \sum_{i=1}^n (\Delta M_i^{лг} + M_i^{лг,3} \times k_i^3) \times C_i^{лг} + \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \frac{B_i^{лг,B}}{(1+r)^t}, \quad (2.5)$$

де $Z_{нс}^{лг}$ – сумарні збитки від знищення родовищ і / або погіршення якості лікувальних грязей / озокериту, грн;

$\Delta M_i^{лг}$ – втрачена маса лікувальної грязі / озокериту на i -му родовищі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, т;

$M_i^{лг,3}$ – маса забруднених, але ще придатних до часткового відновлення запасів лікувальних грязей / озокериту на i -му родовищі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, т;

k_i^3 – коефіцієнт деградації внаслідок токсичного впливу (наприклад, якщо родовище залите паливно-мастильними речовинами, застосовується підвищений коефіцієнт) на ресурс (лікувальні грязі / озокерит) на i -му родовищі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, від 0 до 1;

$\Pi_i^{\text{лг}}$ – нормативно-грошова оцінка або середня ринкова вартість одиниці ресурсу (лікувальні грязі / озокерит) на i -му джерелі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, грн/т;

$B_i^{\text{лр,в}}$ – витрати на рекультивацію, видалення забруднень і відновлення, з урахуванням можливостей упровадження циркулярних технологій, i -го родовища / об'єкта лікувально-оздоровчої місцевості, грн;

r – ставка дисконту, T – період відновлення, років.

Збитки від знищення родовищ і / або погіршення якості лікувальної ропи:

$$З_{\text{нс}}^{\text{лр}} = \sum_{i=1}^n (\Delta O_i^{\text{лр}} \times \Pi_i^{\text{лр}}) + \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \frac{B_i^{\text{лр,в}}}{(1+r)^t}, \quad (2.6)$$

де $З_{\text{нс}}^{\text{лр}}$ – сумарні збитки від знищення родовищ і/або погіршення якості лікувальної ропи, грн;

$\Delta O_i^{\text{лр}}$ – втрачений або деградований обсяг лікувальної ропи на i -му родовищі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, м³;

$\Pi_i^{\text{лг}}$ – нормативно-грошова оцінка або середня ринкова вартість одиниці ресурсу (лікувальна ропи) на i -му родовищі / об'єкті лікувально-оздоровчої місцевості, грн/м³;

$B_i^{\text{лр,в}}$ – витрати на очищення родовища (лиману / озера) та / або реанімацію мінералізаційного режиму, зокрема днопоглиблювальні роботи для випадків повного замулення відновлення i -го родовища / об'єкта лікувально-оздоровчої місцевості, грн;

r – ставка дисконту, T – період відновлення, років.

Збитки від знищення природних прибережних комплексів і / або погіршення якості морської води:

$$З_{\text{нс}}^{\text{пк}} = \sum_{i=1}^n (\Delta S_i^{\text{пк}} \times \Pi_i^{\text{пк}} + \beta \times \Delta M_i^{\text{біо}} \times \Pi_i^{\text{біо}}) + \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \frac{B_i^{\text{пк,в}}}{(1+r)^t}, \quad (2.7)$$

де $Z_{\text{нс}}^{\text{пк}}$ – сумарні збитки від знищення природних (територіальних і аквальних) прибережних комплексів і / або погіршення якості морської води, грн;

$\Delta S_i^{\text{пк}}$ – площа деградованої або забрудненої прибережної смуги в межах i -ї лікувально-оздоровчої території, м^2 ;

$C_i^{\text{пк}}$ – нормативно-грошова оцінка одного м^2 землі в межах i -ї лікувально-оздоровчої території, грн/ м^2 ;

$\Delta M_i^{\text{лп}}$ – втрачена біомаса, т;

$C_i^{\text{пк}}$ – середня ринкова вартість біоресурсів, грн/т;

β – частка втрат, що впливає на лікувально-оздоровчі якості біоресурсів, від 0 до 1;

$B_i^{\text{пк,в}}$ – витрати на очищення пляжів, акваторій, відновлення берегозахисних споруд, грн;

r – ставка дисконту, T – період відновлення, років.

Збитки від знищення природних об'єктів і комплексів із сприятливими для лікування та оздоровлення кліматичними умовами / лікувальним мікрокліматом:

$$Z_{\text{нс}}^{\text{лм}} = \sum_{i=1}^n (\Delta S_i^{\text{лм}} \times C_i^{\text{лм}}) + \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \frac{B_i^{\text{лм,в}}}{(1+r)^t}, \quad (2.8)$$

де $Z_{\text{нс}}^{\text{лм}}$ – сумарні збитки від знищення природних об'єктів і комплексів зі сприятливими для лікування та оздоровлення кліматичними умовами / лікувальним мікрокліматом, грн;

$\Delta S_i^{\text{лм}}$ – площа деградованої зони з унікальними кліматичними умовами / мікрокліматом, м^2 ;

$C_i^{\text{лм}}$ – нормативно-грошова оцінка одного м^2 землі в межах i -ї лікувально-оздоровчої території, грн/ м^2 ;

$B_i^{\text{ЛМ,В}}$ – витрати на рекультивацію, відновлення лісів, зелених насаджень, санітарну очистку в межах i -ї лікувально-оздоровчої території, а також упровадження релевантних циркулярних технологій, грн;

r – ставка дисконту, T – період відновлення, років.

Збитки від забруднення / деградації внаслідок розміщення відходів (у більш вузькому розумінні – від засмічення, відповідно до вітчизняного Порядку визначення / засмічення земель, п. 3 методики) земель курортів (оздоровчого / рекреаційного призначення), спричинених військовими діями:

$$Z_{\text{рв}}^{\text{ор}} = B_{\text{ув}} \times k_{\text{п}} \times O_{\text{зд}}^{\text{н/р}} \times S_{\text{зд}} \times k_{\text{рз}}, \quad (2.9)$$

де $Z_{\text{рв}}^{\text{ор}}$ – обсяг збитків від розміщення відходів / забруднення відходами на землях курортів, спричинені військовими діями, грн;

$B_{\text{ув}}$ – питомі втрати на управління відходами / усунення забруднення, пов'язаного з відходами, земельної ділянки (встановлюється експертним шляхом, з урахуванням всього комплексу витрат на управління відходами в умовах і внаслідок війни);

$k_{\text{п}}$ – коефіцієнт, який враховує клас небезпеки відходів; встановлюється експертним шляхом;

$O_{\text{зд}}^{\text{н/р}}$ – нормативна / ринкова грошова оцінка земельної ділянки в межах курортної території, забрудненої внаслідок розміщення відходами, грн/м²;

$S_{\text{зд}}$ – площа земельної ділянки, забрудненої внаслідок розміщення відходів, м²;

$k_{\text{рз}}$ – коефіцієнт рівня забруднення, встановлюється експертним шляхом.

Розглянуті в роботі підходи мають особливу значущість для приморських курортних територій України, із огляду на їхню розвинену туристично-рекреаційну інфраструктуру на всупереч війні сталий внутрішній попит на оздоровчі послуги, значно посилений потребами у фізичній та психологічній реабілітації, – через

війну. З огляду на це, результати дослідження водночас є складовою вдосконалення сталого, зокрема так званого блакитного туризму, що набуває стрімкого розвитку в світі, країнах ЄС, і є перспективним напрямком модернізації курортних територій в Україні. Прямий зв'язок між природним рекреаційним середовищем і природними ресурсами курортів та науково-прикладною концепцією блакитного туризму дозволяє використовувати підходи до оцінювання шкоди цим ресурсам при обґрунтуванні програм і проєктів блакитного туризму. Специфікою такого зв'язку в Україні є збереження фонду курортних закладів у приморських містах, реконструкція яких поряд із цим потребує значних інвестицій; прийняття природо-орієнтованих рішень при цьому потребуватиме оцінювання стану наявної та потенційної природної інфраструктури.

Наведемо деталізований опис (за критеріями: вплив; індикатори деградації; наслідки; методи вимірювання і моніторингу; заходи відновлення / ремедіації) шкідливих антропогенних впливів, зокрема, російської війни на джерела та якість природних лікувальних ресурсів України:

1) мінеральні та термальні води:

— вплив:

- фізичне руйнування свердловин, обсадних колон, оголовків, обладнання під час обстрілів і боїв;

- забруднення (витік паливно-мастильних матеріалів – ПММ, розливи хімікатів, стічні води, продукти горіння) у акваторії підземних водоносних горизонтів;

- порушення гідрогеологічного балансу: зміна напору, підняття/пониження рівня підземних вод через руйнування водозбірів, дамб, інфраструктури;

- інтенсифікація інфільтрації забруднень через пошкоджені дороги, траншеї, вирви від вибухів;

- перерозподіл стоку (затоплення/зливи) — замулення фільтраційних покладів, зміна складу хімічних сполук;

- нехтування експлуатаційною гігієною (незахищені вади, незаконне використання) під час війни;
- індикатори деградації:
 - зниження дебіту свердловин (Q до/після), падіння напору;
 - зміни температури і електропровідності (EC/TDS);
 - перевищення гранично допустимих концентрацій (ПДК) для ключових компонентів: нафтопродукти, феноли, важкі метали (Pb, Cd, Hg, As), $\text{NH}_4^+/\text{NO}_3^-$, органіка (TOC);
 - поява нових токсикантів або патогенів у пробах;
 - зростання мутності, осадкоутворення, запахи, зміни pH;
 - зміни ізотопного складу (при масованому підливанні або змішуванні джерел);
- наслідки:
 - короткострокові: припинення подачі лікувальної води, тимчасова непридатність джерел, ризик інфекцій;
 - довгострокові: руйнування паспортних характеристик джерела, потреба в бурінні нових свердловин, стійке забруднення, втрата лікувальних властивостей, економічні втрати від упущених послуг, необхідність тривалого маркування та відновлення якості (іноді десятиліття);
- методи вимірювання і моніторингу:
 - повторні інспекції й інвентаризація свердловин з GPS; випробування дебіту (насосні тести); регулярні лабораторні аналізи (хімія, важкі метали, органіка, мікробіологія); ізотопні дослідження;
 - мережевий моніторинг рівнів підземних вод, пастки-проби (passive samplers), супутниковий моніторинг зон підтоплення/зміни рослинності;
 - документування пошкоджень, фото-/відеофіксація, акти технічного стану;
 - заходи відновлення / ремедіації:

- невідкладна ізоляція пошкоджених конструкцій, зупинка джерел забруднення, локалізація витоків ПММ;

- санітарна очистка свердловин: промивка, хлорування/дезінфекція, заміна обсадних труб, повторне обстеження;

- буріння нових свердловин за необхідності; інженерні рішення по регулюванню дебіту;

- довгостроковий моніторинг і посадка захисних зон (буферної рослинності);

- юридичні заходи щодо відповідальності за забруднення і фінансування відновлення;

практичні застереження:

- вартість відновлення може суттєво перевищити первинну інвестицію (буріння, обладнання, лабораторний контроль);

- відновлення лікувальної якості не тотожне поверненню обсягу – потрібно клінічне підтвердження властивостей;

2) лікувальні грязі та озокерит:

— вплив:

- механічне руйнування родовищ (обвалення, підмив берегів) внаслідок вибухів, траншей, затоплень;

- забруднення грязових мас нафтохімікатами, важкими металами, хімічними реагентами з промислових об'єктів або складів;

- фізична вивітреність і ерозія через відсутність захисних конструкцій; видалення верхніх шарів грязей при переміщенні техніки;

- розпушення структури і погіршення в'язкості/пластичних властивостей, що позбавляє лікувальної ефективності;

- накопичення радіаційних частинок у окремих випадках (пошкодження виробничих об'єктів);

— індикатори деградації:

- зміна запасів, в тонах;

- фізичні параметри: вміст глини/органіки, вологість, гранулометрія, реологічні властивості (в'язкість);

- хімічні і токсикологічні показники: нафтопродукти, важкі метали, органічні забруднювачі, РАК, феноли;

- мікро- та макробіологічні показники: патогени, змінена мікрофлора;

- термінова деградація показників лікувальної ефективності (клінічні випробування);

- наслідки:

- короткострокові: закриття процедурних відділень, втрата клієнтів, ризик отруєнь/інфекцій;

- довгострокові: втрачена частина родовища, необхідність рекультивації або створення штучних запасів; втрата туристичної привабливості регіону;

- методи вимірювання і моніторингу:

- геологічне картування запасів, відбір проб по матричній сітці, лабораторні випробування (фізико-хімічні, токсикологічні), визначення лікувальних властивостей (біологічні дослідження, клінічні показники);

- заходи відновлення / ремедіації:

- видалення забруднених шарів, багаторівнева очистка, рекультивація (внесення сорбентів, стабілізація), облаштування захисних споруд;

- створення заповідних зон і відмова від експлуатації особливо уражених ділянок;

- технології відновлення: біоремедіація, сорбційна очистка, фізико-хімічні методи деградації забруднювачів;

застереження: оцінка лікувальної цінності грязей має клінічну складову: повернення числових фізико-хімічних показників не гарантує відновлення терапевтичного ефекту;

3) лікувальна ропа лиманів та озер:

- вплив:

- зміна гідрологічного режиму через руйнування дамб, гідротехнічних споруд; неконтрольоване надходження прісної води або стоків → розведення корисних солей/мінералізації;
- замулення донних відкладень внаслідок повеней/ерозії → втрати концентрації мінералів;
- хімічне забруднення донних осадів: ПММ, важкі метали, агрохімікати; біологічне забруднення (патогени);
- пошкодження берегових екосистем: видалення рослинності, руйнування місць відкладання солі;
- індикатори деградації:
 - обсяг і площа ропи (м^3 ; м^2), концентрація іонів (натрій, хлориди, кальцій, магній), вміст оздоровчих компонентів (сульфати, бром, йод);
 - товщина лікувального шару осаду, вміст органічної і неорганічної домішки;
 - токсикологічні показники донного осаду (важкі метали, ГХО);
- наслідки:
 - зниження концентрації лікувальних компонентів, як наслідок – втрата лікувальної ефективності;
 - економічні втрати через закриття процедурних відділень, зниження турпотoku;
 - тривала деградація біотопів лиманів (тривалість – роки/десятиліття);
- методи вимірювання і моніторингу:
 - гідрохімічний моніторинг води і донних відкладень; визначення обсягу ропи (геодезія, батиметрія); проби осаду на хімічний і токсикологічний аналіз;
 - супутниковий і дрон-моніторинг для зміни площі і кольору води (індикатори мутності/цвітіння);
- заходи відновлення / ремедіації:
 - днопоглиблювальні роботи, видалення осадів (економічно затратні й екологічно ризикові);

- санація донних відкладень або їх ізоляція; відновлення гідротехніки;
- рекультивація прибережних зон;
- 4) морська вода і прибережні комплекси (пляжі, бухти, прибережні ліси):
 - вплив:
 - нафтові/хімічні розливи, горіння техніки, руйнування інфраструктури портів, як наслідок – масове забруднення акваторії;
 - механічні руйнування берегів (вибухи, хвилі від штормів, затоплення), як наслідок – ерозія, втрата пляжного піску;
 - засолення прісних водойм, зміна солоності через пошкодження гідрології;
 - мінування акваторій і берегової смуги – закриття для відпочинку; деградація екосистем через залишки боєприпасів;
 - індикатори деградації:
 - концентрації нафтопродуктів, ПХБ, важких металів у воді й осаді; біомоніторинг (мідяниці, молюски);
 - площа ушкодженої прибережної смуги (m^2), товщина піщаного покриву, показники ерозії;
 - частота та інтенсивність цвітіння водоростей, показники кисневого режиму (гіпоксія), біорізноманіття;
 - наслідки:
 - короткострокові: закриття пляжів, масові смертності біоресурсів, репутаційні втрати; можливість масового отруєння людей;
 - довгострокові: реструктуризація прибережних екосистем, зниження привабливості для туризму, великі витрати на очищення берегів і відновлення інфраструктури;
 - методи вимірювання і моніторингу:
 - відбір проб води/осаду, біоіндикатори, батиметрія/лімно- та морські вимірювання, супутниковий контроль забруднення (oil slick detection);
 - інспекція пляжів, метеорологічні заміри піщаного профілю;

— заходи відновлення / ремедіації:

- локалізація розливів, механічний збір нафти, біоремедіація забруднених осадів, відновлення берегових споруд (берегоукріплення), відновлення рекреаційних зон;

- довготривалі екологічні програми із залученням міжнародних фондів;

5) природні об'єкти і комплекси з лікувальним мікрокліматом (ліси, бори, гірські хребти, кліматичні узвишшя):

— вплив:

- військові дії спричиняють вирубку, пожежі, підриг кореневої системи, руйнування лісових масивів;

- забруднення повітря продуктами горіння, пилом, токсичними газами, як наслідок — зміна складу аерозолів і летких органічних сполук, що формують лікувальний мікроклімат;

- зміни ґрунтового покриву та водного режиму, як наслідок — деградація рослинного покриву, зниження стійкості до хвороб;

- механічні пошкодження ґрунту важкою технікою, як наслідок — ущільнення ґрунту, погіршення водопроникності і росту рослин;

— індикатори деградації:

- зміна структури лісу: % загиблої деревини, площа вирубки, індекси біорізноманіття;

- показники якості повітря: концентрації твердих часток (PM2.5, PM10), леткі органічні сполуки, вміст фітонцидів;

- мікрокліматичні показники: вологість повітря, температура, інсоляція, швидкість вітру в курортних зон;

- зниження відновлення рослинності (нормалізований диференційний вегетаційний індекс — NDVI, супутникові індекси);

— наслідки:

- втрата лікувальної цінності мікрокліматичних зон (бори, хвойні ліси), зниження ефективності кліматичної терапії;

- довготривале зниження привабливості для санаторіїв і рекреаційних комплексів;

- методи вимірювання і моніторингу:

- лісогосподарські інвентаризації, супутниковий NDVI, моніторинг повітряної якості, фітомоніторинг (тести на фітонцидну активність);

- метеостанції (локальні) для фіксації мікрокліматичних параметрів;

- заходи відновлення / ремедіації:

- лісовідновлення (садіння стійких видів), боротьба із захворюваннями рослин, протипожежні заходи, довготривалий моніторинг мікроклімату;

- відновлення рекреаційної інфраструктури з урахуванням нових кліматичних умов та підвищеної пожежної небезпеки;

б) загальні трансверсальні впливи (актуальні для всіх ресурсів):

- вплив:

- перерваний моніторинг і відсутність експертів: під час війни припиняються регулярні спостереження; лабораторії можуть бути зруйновані; фахівці виїжджають – це призводить до браку даних і невизначеності в оцінках;

- знищення або втрата правового режиму і охоронних зон: руйнування кадастрів, архівів, документів; зміна юрисдикції ускладнює процедури відновлення і відшкодування;

- посилений ризик біоаккумуляції і трансмережових наслідків: забруднення входить у ланцюги харчування (риба, молюски, рослинність), призводить до накопичення токсичних речовин у продуктах харчування та біосфери;

- соціально-економічні механізми: обмежений доступ громадян (евакуації, заборони), втрата довіри, зниження платоспроможності населення, як наслідок – зменшення попиту на санаторні послуги, що підсилює кризу відновлення.

Висновки до розділу 2

В дослідженні запропоновано сукупність економічних та інших релевантних показників розвитку блакитного туризму в межах відновлення і підвищення резильєнтності приморських регіонів України, які, на відміну від існуючих, ґрунтуються на принципах багаторівневості, багатовимірності та відповідності комплексному та економічно-спрямованому концептуальним блокам і релевантним класифікаційним критеріям, що дозволяє більш ґрунтовно проводити інтегроване оцінювання стійкості блакитного туризму. Зокрема, в роботі розроблено алгоритм визначення інтегральних показників стійкості готелів, які надають рекреаційні та оздоровчі послуги, за областями / туристичними регіонами України, і проведено оцінювання за такими кроками: формування набору показників стійкості готельної галузі регіонів; визначення величин недоотриманих доходів, спричинених російською війною проти України за період 2022–2024 рр.; визначення величин показників зростання за вказаних період; визначення рівня стійкості шляхом нормалізації показників і формування інтервалів через розрахунок середніх величин як точок їх розмежування; обчислення інтегральних показників стійкості як середніх геометричних зважених.

Розвинуто методичні підходи до оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України, на основі інтегрування положень національних і міжнародних нормативних документів, що регламентують порядок визначення шкоди, оцінку еколого-економічних наслідків воєнних дій і моніторинг стану природних зокрема лікувальних ресурсів у межах оздоровчо-рекреаційних територій і туристичних об'єктів, а також поєднання жорсткої кількісної бази (методів відновної вартості, дисконтування майбутніх втрат, оцінювання екосистемних послуг та ін.) із якісними процедурами (експертні оцінки, сценарії, соціальні опитування), що відповідає міжнародним практикам UNEP, RDNA, SEEA та OECD.

У роботі визначено, що специфічним «ядром» втрат і водночас фундаментом відновлення курортної галузі в її комплексному взаємозв'язку з індустрією блакитного туризму, є природні лікувальні ресурси: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів і озер, морська вода, а також природні кліматичні комплекси, що створюють умови для профілактики, реабілітації й оздоровлення населення. Цінність природних лікувальних ресурсів виявляється через екосистемні послуги: рекреаційні, оздоровчі, водозабезпечення тощо; їх деградація або знищення веде до втрати не лише фонду підприємств, а й природного капіталу. Внаслідок російської війни проти України ці ресурси є та можуть бути ще більше пошкодженими або радикально забрудненими, а саме: порушення пластів водоносних горизонтів, нахил ґрунтів, хімічне зараження, скиди небезпечних речовин, руйнування інфраструктури доступу до джерел. Відповідно, в роботі розвинуто методичні підходи, які дозволяють визначати сумарний обсяг збитків від знищення джерел і / або погіршення якості природних лікувальних ресурсів від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених воєнним вторгненням, враховуючи такі ресурси: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі / озокерит, лікувальна ропа, природні прибережні комплекси, природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування та оздоровлення кліматичними умовами / лікувальним мікрокліматом, а також обсяг збитків від розміщення відходів / забруднення відходами на землях курортів, спричинені військовими діями.

Основні наукові результати другого розділу дисертаційної роботи опубліковано в наукових працях [117; 177–179].

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ БЛАКИТНОГО ТУРИЗМУ В ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ

3.1 Аналіз структури фінансово-економічного інструментарію розвитку блакитного туризму

Еколого-економічні протиріччя та шляхи їх подолання [97] визначають сучасний характер сталого розвитку, зокрема такий його напрям як блакитне зростання. Поняття блакитної економіки було введено на Конференції ООН «Ріо+20» зі сталого розвитку 2012 року прибережними країнами, які наголошували на недостатності уваги до політики та інструментів, необхідних для досягнення стійкої та інклюзивної морської економіки та прибережних територій. Сталий прибережний і морський туризм, як один із основних секторів блакитної економіки, поєднує в собі всі аспекти, необхідні для досягнення її потрібного результату, а саме: необхідності досягнення здорових морських і прибережних ресурсів, які лежать в основі інклюзивного та справедливого економічного зростання та досягнення переваг соціального добробуту [180]. Ключову роль у розвитку стійкого (при)морського туризму відіграє так зване «блакитне» фінансування – інвестиційна, страхова, банківська та допоміжна посередницька діяльність, спрямована на розвиток / підтримку стійкої блакитної економіки. У визначальному щодо активізації блакитного зростання документі ЄС «Комюніке про перехід до сталої блакитної економіки» [181] особлива роль відводиться саме блакитному фінансуванню – зваженому системному баченні цільового довгострокового застосування релевантних фінансово-економічних інструментів. Його актуальність підтверджується тим, що до 2030 року одна третина інвестицій у блакитну економіку все ще може бути нежиттєздатною [182]. В умовах війни в Україні обґрунтування цих інструментів для сфери блакитного туризму є одним із

важливих елементів створення надійної основи для повоєнного відродження приморських територій.

Еволюція дослідження стійкого туризму в Україні, від формування ринку туристично-рекреаційних послуг, розбудови сільського туризму в межах реалізації Цілей сталого розвитку, а також природо-орієнтованого туризму, до фінансування туризму в межах муніципальних програм, – просліджується в роботах В. М. Кислого, Г. М. Шевченко, М. М. Петрушенка та ін. [55; 62; 126]. В закордонних публікаціях, присвячених фінансово-економічним інструментам підтримання блакитного туризму, останні розглядаються як складова ширшої архітектури блакитної економіки, що має поєднувати економічне зростання, охорону морських екосистем і соціальну справедливість. А. Фелан, Л. Руханен і Дж. Маїр [183] доводять, що екотуризм, орієнтований на громаду (community-based ecotourism) є одним із небагатьох доступних каналів входження малоресурсних прибережних громад у блакитну економіку, якщо він спирається на екосистемні послуги й локальні інститути. Р. Д. Тірумала і П. Тіварі [184] акцентують увагу на дефіциті інвестицій у блакитні проекти та обмеженість традиційного державного й донорського фінансування; автори підкреслюють потребу в інноваційних механізмах, зокрема блакитних облігаціях, змішаному фінансуванні, ринкових інструментах і залученні різних груп інвесторів. Н. Шііба та ін. [185] доповнюють цей підхід, пропонуючи регуляторно зумовлені механізми блакитного фінансування, здатні поєднувати приватні інвестиції, публічні пожертви та інституційне управління океанічною сталістю. У. Сарангі [186] пов'язує таке фінансування з океанічним врядуванням, адаптацією до кліматичних ризиків, збереженням біорізноманіття та екологічним управлінням, що важливо для прибережних туристичних територій. Д. Бензакен, Ж. П. Адам, Дж. Вірдіні і М. Войер [187], використовуючи емпіричний досвід Сейшелів, демонструють практичну роль блакитних боргових інструментів, підкреслюючи при цьому потребу в технічній та інституційній підтримці та локальній спроможності бізнесу.

Л. М. Бетранча та ін. [188] безпосередньо пов'язують зелені інвестиції, міжнародні політичні інструменти, сертифікаційні механізми, такі як «блакитний прапор» (blue flag) і багаторівневе врядування з переходом до стійких моделей прибережного туризму. Водночас, дослідження розвитку блакитного туризму на основі комбінування різних фінансово-економічних інструментів, потребують поглиблення та вдосконалення.

Метою дослідження є проведення аналізу структури інструментів «блакитного» фінансування, спрямованих на розвиток стійкого морського та прибережного туризму як соціо-еколого-орієнтованого сектора блакитної економіки.

З термінологічного погляду «блакитному» фінансуванню передують кліматичне, стійке / стале, а також зелене фінансування. Взаємозв'язок між цими видами фінансування (рис. 3.1) [189] має традиційне підґрунтя взаємопов'язаних аспектів концепції стійкого розвитку, а саме:

- екологічних – стосуються: якості та функціонування природного середовища та екосистем, включаючи втрату біорізноманіття; викидів парникових газів, відновлюваних джерел енергії, енергоефективності, виснаження природних ресурсів і забруднення довкілля; управління відходами; руйнування озонового шару; зміни у землекористуванні тощо;

- соціальних: права, добробут та інтереси людей і громад, включаючи права людини, трудові стандарти, здоров'я та безпеку, відносини з місцевими громадами, діяльність в зонах конфліктів, здоров'я та доступ до медицини, захист споживачів;

- економічних: вплив об'єкта інвестування на економічні умови на місцевому, національному та глобальному рівнях. Сфери ефективності включають прямі фінансові показники та ризики, а також непрямі впливи, такі як зайнятість, ланцюги поставок та забезпечення інфраструктури. Цей аспект сталості пояснює, зокрема, специфіку формування фінансово-економічного інструментарію розвитку блакитного туризму.

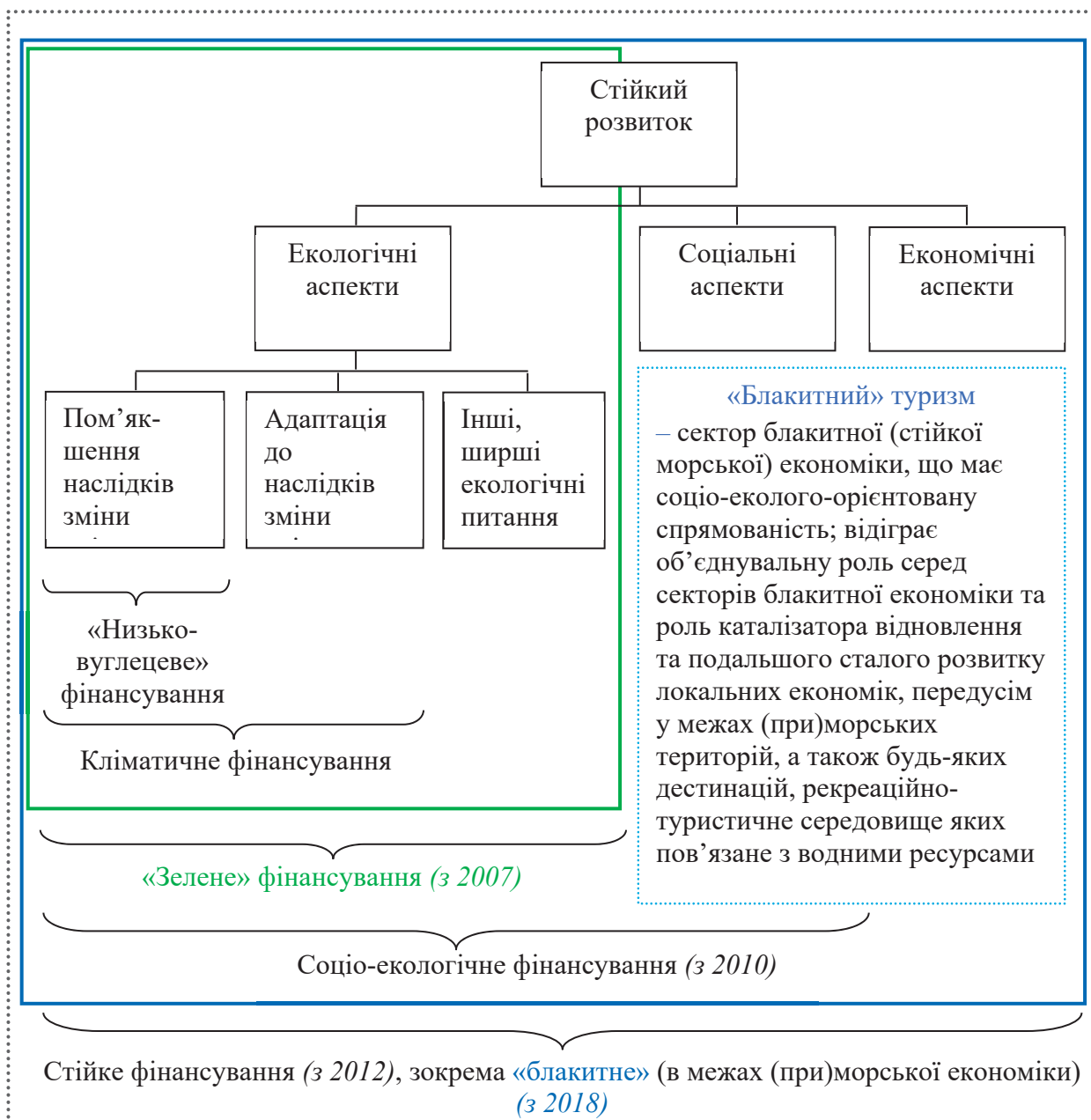

Рис. 3.1 – Співвідношення різновидів фінансування в межах стійкого розвитку та, зокрема, розвитку «блакитного» туризму

Джерело: адаптовано на основі [189; 190]

Відповідно до документів Міжнародної фінансової корпорації Групи світового Банку (International Finance Corporation – IFC) [191] блакитне фінансування є новою сферою кліматичного фінансування, що поряд із цим тісно пов'язана з розвитком сфери зелених фінансів. Доцільність її актуалізації в Україні,

зокрема за Принципами «зелених» боргових зобов'язань, посилюється вже існуючим інтересом до неї з боку інвесторів, фінансових установ та емітентів у багатьох країнах ЄС та всього світу. Цей інтерес, що постійно зростає в умовах глобальних і регіональних викликів, спричинений потенціалом досліджуваної сфери фінансування щодо сприяння сталому економічному розвитку приморських територій і покращення здоров'я прибережних і морських екосистем [192].

Внаслідок якісного дослідження, проведеного UN SBE FI серед респондентів – представників фінансових установ, які здійснювали вибір фінансових інструментів, залучених у різні сектори блакитної економіки [193], респонденти обирали до трьох інструментів, які зазвичай використовуються для фінансування прибережного та морського туризму. На основі одержаних відповідей очевидно, що туризм фінансується переважно за рахунок акцій, кредитів (на фінансування оборотного капіталу) та корпоративного фінансування (у поєднанні 52% від загальної кількості інструментів), що відображає домінування в туризмі великих корпорацій та багатонаціональних компаній. Страхування також має чітке місце, що відображає акцент уваги туристичними організаціями зокрема фізичних ризиків. Вони особливо гострі в туризмі через його вразливість до кліматичних екстремальних погодних умов у низьких прибережних районах. Як результат, більш інноваційні страхові підходи, такі як параметричне страхування, помітніші в прибережному та морському туристичному секторі.

Широкий спектр відповідності блакитного туризму та релевантного фінансово-економічного інструментарію представлено в табл. 3.1.

В контексті розвитку природної та блакитно-зеленої інфраструктури в межах розвитку морських і прибережних територій, переважають такі фінансові інструменти, як: поворотна допомога, зелені / блакитні та проєктні облігації, банківські кредити, а також обмін боргів та імпаکت-інвестиції. Це свідчить про широкі можливості застосування інструментарію, а отже й інвесторів, як державних, так і приватних. Поряд із цим менш розвинена сфера використання

екосистемних послуг більше орієнтується на гранти та соціально-відповідальні інвестиції, а також поворотну допомогу. Проте потенційно кожен із представлених у таблиці 3.1 інструментів, а також їх диверсифіковане використання можуть

Таблиця 3.1 – Матриця взаємозв'язку / відповідності блакитного туризму як сектору стійкої блакитної економіки релевантному фінансово-економічному інструментарію*

Сектор блакитної економіки / Природний капітал, релевантний блакитній економіці	Фінансово-економічний інструментарій												
	Імпакт- фінанси		Боргові інструменти							Власний капітал			
	Гранти	КСВ інвестиції	Мікрокредити	Поворотна допомога	Невеликі банківські кредити	Зелені / блакитні облігації	Проектні облігації	Державні облігації	Великі банківські кредити	Імпакт-інвестиції	Стартове фінансування	Обмін боргів	Крауд-інвестиції
Сектор блакитної економіки													
Блакитний туризм													
Блакитно-зелена інфра-структура													
Поводження з відходами													
Природний капітал, релевантний блакитній економіці													
Екосистемні послуги													
Природна інфра-структура													

*Чим світліша комірka, тим вищою є відповідність блакитного туризму зазначеним інструментам

Джерело: виокремлено на основі [194; 195]

посилити вплив «блакитного» фінансування на спроможність передусім місцевих громад більш збалансовано керувати природним капіталом і максимізувати споживання екосистемних послуг морських і прибережних територій, зокрема в межах розвитку блакитного туризму.

Загальна структура основних ініціатив «блакитного» фінансування на міжнародному рівні включає (табл. 3.2) [196]:

— загальні фінансові ініціативи (включають ті зусилля установ, які спрямовані на зміну поведінки самої фінансової індустрії, що стосується сталого розвитку / блакитного зростання):

– таксономія ЄС для сталої діяльності (EU taxonomy);

– Робоча група з питань розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом (Taskforce on Climate-related Financial Disclosures – TCFD);

— особливі фінансові ініціативи (розглядають, зокрема, ключові аспекти фінансування, такі як ризик, або сукупність секторів чи таких сфер уваги як природний капітал):

– Альянс дій із захисту океану та стійкості (Ocean Risk and Resilience Action Alliance – ORRAA);

– Коаліція за приватні інвестиції в охорону природи (Coalition for Private Investment in Conservation – CPIC);

– Фінансовий фонд блакитного природного капіталу Міжнародного союзу охорони природи IUCN (Blue Natural Capital Finance Facility – BNCFF);

– Глобальний фонд стійкості екосистем WTW (Global Ecosystem Resilience Facility – GERF);

– Коаліція капіталу (Capitals Coalition – CC);

— Ініціативи фінансування багатосторонніми банками розвитку (MDB) – останніми роками багато світових багатосторонніх банків розвитку (ББР) налагодили фінансування для розвитку сталої блакитної економіки, зокрема:

Таблиця 3.2 – Аналіз значущості основних фінансових ініціатив для стійкого (при)морського туризму та інших секторів блакитної економіки*

Сфера уваги		Загальні та особливі фінансові ініціативи							Фінансові ініціативи ББР			Знаннєві та дослідницькі ініціативи						UNEP FI SBE
		EU taxonomy	TCFD	ORRAA	CPIC	BNCFF	GERF	CC	ADB ocean	WB PROBLUE	EIB Blue SOS	Planet Tracker	GOAP	UNGC	SO4A	HLP	FOA	
Спільна концепція	Поняття та проблема																	
	Політика та умови																	
	Методологія і дані																	
	Просування / залучення																	
Інструментарій фінансування	Пільги, стартове фінансування																	
	Зменшення ризику																	
	Тиражування / масштабування																	
	Принципи / стандарти																	
	Прозорість і звітність																	
	«Блакитна» пріоритетність																	

*Темніші та світліші комірки позначають вищу та, відповідно, нижчу пріоритетність для української блакитної економіки

Джерело: адаптовано на основі [196]

– Ініціатива фінансування океанів (Asian Development Bank's Oceans Financing Initiative – ADB Ocean) Азійського банку розвитку та План дій здорового океану (Healthy Ocean Action Plan);

- Мультидонорський трастовий фонд Світового банку PROBLUE;
- Стратегія блакитного сталого океану Європейського інвестиційного банку (European Investment Bank's Blue Sustainable Ocean Strategy – EIB Blue SOS);
- знаннєві та дослідницькі ініціативи (здійснюють значний внесок у розуміння сталого фінансування):
 - Ініціатива Planet Tracker;
 - Партнерство глобальних океанських рахунків (Global Ocean Accounts Partnership – GOAP);
 - Платформа дій Глобального договору ООН щодо сталого бізнесу в океані (UN Global Compact Sustainable Ocean Business Action Platform – UNGC);
 - Група високого рівня за стійку економіку океану (High-Level Panel for a Sustainable Ocean Economy – HLP);
 - Друзі океанської діяльності (Friends of Ocean Action – FOA).

У 2019 році в Люксембурзі була започаткована Ініціатива сталого фінансування блакитної економіки (SBE FI), що прагне [193]:

- позитивно впливати на основні інвестиції, страхування та кредитування, пов'язані з океаном, для стимулювання розвитку, що лежить в основі стійкої блакитної економіки;
- сприяти залученню фінансового сектору та практичним діям для прийняття та реалізації Принципів фінансування стійкої блакитної економіки, забезпечуючи реалізацію ЦСР 14 «Життя під водою»;
- розробити конкретні дії та результати для страховиків, кредиторів та інвесторів для узгодження кредитних, страхових та інвестиційних рішень, пов'язаних зі здоров'ям морських і прибережних екосистем.

Таблиця 3.2 демонструє певну схему того, де наразі зосереджені представлені вище фінансові ініціативи та їхній зв'язок зі стійкою блакитною економікою. Жодна з існуючих наразі фінансових ініціатив не зосереджується на всій сукупності концептуальних чи інструментальних аспектів туризму чи інших

секторів блакитної економіки. Водночас потенційне звернення / приєднання до різних ініціатив в тому чи іншому питанні, що потребує консультаційної та фінансової підтримки, дозволяє, зокрема Україні розраховувати на інтегрований і одночасно диверсифікований підходи до блакитного зростання та вдосконалення сфери управління природним капіталом морських і прибережних територій.

Перейдемо до питань, пов'язаних із використанням «блакитних» облігацій для відновлення та розвитку блакитного туризму в довгостроковій перспективі.

Актуальність дослідження спричинена необхідністю посилення фінансового інструментарію економіко-екологічного відновлення України, передусім тих секторів національного господарства, що мають прямий зв'язок із навколишнім природним середовищем, який на півдні країни трансформується в галузево-територіальну площину (при)морської економіки, зокрема туристичний сектор. Йдеться про «блакитне» фінансування як потужний інструмент як у цілому процесів відновлення та стійкого розвитку, так і блакитного та зеленого зростання, призупинених через російську війну проти України. Так, у 2021 році, за інформацією від Держенергоефективності [197], в Україні відбувався пошук пілотних проєктів, переважно на муніципальному рівні, з попередньою розробкою програм із пріоритетністю енергетичної складової та сфери поводження з відходами, для запуску ринку «зелених» облігацій, потенціал якого оцінений у 36 млрд дол. до 2030 року. Для посилення інституційного забезпечення відповідних процесів розроблено Концепцію запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні [198]. Поряд із цим, в останній редакції Принципів зелених облігацій Міжнародної асоціації ринків капіталу (ISMA) [199] включені варіанти проєктів, що згідно з критерієм адаптації до кліматичних змін можуть містити пропозиції щодо блакитно-зеленої інфраструктури. Також у додатках до цих принципів уперше з'явилися «блакитні» облігації, як різновид зелених облігацій, пов'язаних зі стійким використанням природних ресурсів моря та релевантною

діяльністю в межах туризму, транспорту та портів, а також деяких інших секторів блакитної економіки.

«Блакитний – це наступний зелений для сталого фінансування». Ринок блакитних облігацій 2024 року порівнюється з ринком зелених облігацій 10-15 років тому. Станом на кінець 2024 року ринок зелених облігацій оцінюється приблизно в 2 трлн дол.; порівняно з цим ринок блакитних облігацій набагато менший, лише близько 5 млрд дол., але він знаходиться на порозі стрімкого зростання в світі та зокрема в Європі. Важливим є економічний аргумент – блакитні облігації можуть фінансувати будь-що: від біорізноманіття та збереження морської природи і розвитку сталого морського і приморського туризму – до проєктів, спрямованих на запобігання надмірному вилову риби чи очищення пластику [200]. «Блакитне» фінансування, втілене в підході ‘building back bluer’ [194] має стати важливою інституційно-інструментальною складовою відновлення та подальшого розвитку блакитного туризму та інших секторів (при)морської економіки України.

Дослідження стратегічного еколого-економічного розвитку туристичної та пов’язаної з нею рекреаційної та інших соціально-економічних сфер національної, регіональної та локальної економік, мають прикладне значення передусім в межах відновлення курортних приморських територій України [201], в призмі досягнення Цілей сталого розвитку [87; 202], з урахуванням контексту менеджменту змін і управління економіко-екологічними конфліктами [62; 83; 203; 204]. Фінансово-інвестиційні релевантні питання відображені зокрема в роботі М.М. Петрушенка та ін. [205]. Водночас фінансово-економічні аспекти розвитку інноваційних напрямів, таких як блакитний туризм, потребують привернення додаткової уваги з боку вітчизняних дослідників, із широким залученням закордонного досвіду [206–210]. Зокрема, йдеться про рекомендації: А. Джованні (A. Giovanni) та ін. [209] щодо блакитного фінансування та його ролі в просуванні сталого морського туризму; Дж. Метью (J. Mathew) та К. Робертсон (C. Robertson) [206] щодо внеску блакитних облігацій в еколого-соціальний вплив на сектори морської економіки; П. Босманса

(Р. Bosmans) і Ф. де Маріза (F. de Mariz) [207] щодо вирішення за допомогою блакитних облігацій проблем недофінансування проєктів розвитку сталого туризму та рибальства, управління відходами та інших секторів блакитної економіки в умовах зміни клімату та інших глобальних викликів. В умовах воєнного періоду та в перспективі повоєнного відновлення України особливої ваги набуває обґрунтування ролі блакитних облігацій як в забезпеченні реконструкції приморських рекреаційно-курортних територій, так і у формуванні підґрунтя для розбудови блакитного туризму та інших секторів блакитної економіки.

Отже, доцільними є обґрунтування та розробка пропозицій щодо «блакитного» фінансування туризму та інших прямо чи опосередковано пов'язаних із ним секторів економіки приморських територій України. Основні завдання дослідження полягають у такому: розкрити сутність і особливості «блакитних» облігацій як інструменту фінансування в межах відновлення та подальшого розвитку туризму та інших секторів блакитної економіки; розробити пропозиції фінансовим інституціям в Україні щодо «блакитного» фінансування цих секторів.

З погляду економіко-екологічного відновлення та сталого розвитку приморського та морського сталого (блакитного) туризму, портів і морського транспорту та інших секторів блакитної економіки поширеними та дієвими є такі інноваційні фінансові інструменти як «блакитні облігації» ('blue bond') та «блакитні позики» ('blue loan'), що й становлять наразі основу «блакитного фінансування» [182]. Ці інструменти спрямовують кошти виключно на проєкти, сприятливі для приморських екосистем і морського природного середовища та захист критично важливих ресурсів чистої води. Загалом, ринок став свідком експоненціального зростання сталого фінансування та появи різноманітних інструментів, заснованих на екологічному та / чи соціальному використанні доходів або цілях сталого розвитку. В цьому контексті на міжнародному рівні було запроваджено декілька принципів прозорості та чесності, зокрема Принципи зелених облігацій (GBP), якими керує Міжнародна асоціація ринків капіталу

(ICMA), і Принципи зелених позик (GLP), опубліковані Асоціацією ринку позик (LMA). Ці принципи надають приклади того, що являє собою екологічно прийнятне використання надходжень, і сприяють розвитку надійних екологічних облігацій і екологічних позик.

«Блакитні» облігації є відносно новим типом облігацій сталого розвитку, які фінансують проєкти, пов'язані зі збереженням (при)морських екосистем, які зокрема виконують функцію туристично-рекреаційного середовища. Як і «зелені» облігації, блакитні облігації діють так само, як і будь-який інший борговий інструмент, надаючи капітал емітентам, які повертають борг з відсотками протягом певного часу. Основна відмінність полягає в тому, що блакитні облігації спрямовують кошти на (при)морські проєкти [211]. Перша емісія блакитних облігацій відбулася в жовтні 2018 року в Республіці Сейшельські Острови, коли Світовий банк посприяв стабілізації кредитного рейтингу цієї країни та інвестував в її морську економіку, погасивши невелику частину її боргу в обмін на захист моря. Саме факт посилення економічною складовою екологічно-спрямованого боргового інструменту призвів до появи блакитних облігацій; і ця їхня властивість сприятиме в майбутньому їх поширенню як окремих від зелених облігацій [212].

Керівний документ із блакитного фінансування IFC [191] має на меті надати перелік прийнятного використання надходжень для підтримки приватних інвестицій відповідно до Принципів зелених облігацій і Принципів зелених позик і сприяє досягненню ЦСР, передусім Цілі 6 «Забезпечення доступності та сталого управління водою та санітарія для всіх» і Цілі 14 «Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого розвитку», а також Цілей 2, 12, 13, 15.

Блакитні облігації та блакитні позики мають відповідати Принципам зелених облігацій і, відповідно, Принципам зелених позик. Щоб дотримуватися цих принципів, емітент зелених облігацій або позичальник зелених позик із «блакитним

компонентом» (табл. 3.3) має підготувати структуру, яка чітко розмежовує зелену та блакитну діяльність для використання надходжень.

Таблиця 3.3 – Зіставлення сфери «блакитного» фінансування, зокрема сектору сталого (при)морського (блакитного) туризму та сфери застосування принципів зелених облігацій і позик

Сфера застосування принципів зелених облігацій і позик Сфера «блакитного» фінансування	Запобігання і контроль забруднення	Охорона природних ресурсів	Біорізноманіття	Зміна клімату: пом'якшення	Зміна клімату: адаптація
Водопостачання та водовідведення					
Продукти, безпечні для води та океану					
Нешкідливі хімікати для морів і поводження з пластиком					
Стійкі сектори судноплавства та портової логістики					
Промислове і кустарне рибальство, аквакультура					
Відновлення морських екосистем					
Стійкі послуги морського і прибережного туризму					
Офшорне виробництво відновлюваної енергії					

*Чим темніша комірка – тим «блакитнішою» є відповідність сфери фінансування та принципів зелених облігацій

Джерело: [214]

В документі Фінансової ініціативи ЮНЕП (міжнародного партнерства між ООН і фінансовим сектором) [213] наведено огляд заходів, які рекомендовано

виключити з фінансування в умовах сталої блакитної економіки, щоб уникнути збитків громадам і морському середовищу в усіх її секторах, а саме:

- прибережний і морський туризм;
- стійкість узбережжя: інфраструктура та рішення, засновані на природі;
- порти;
- морські перевезення;
- морепродукти (кустарне рибальство та аквакультура);
- морська відновлювана енергетика;
- запобігання утворенню та управління відходами.

Згідно з розширеним варіантом таблиці 3.3 [214], надходження від блакитного компоненту зелених облігацій або позик можуть бути спрямовані на фінансування / рефінансування таких заходів щодо відновлення морських екосистем і стійких туристичних послуг:

- відновлення морської екосистеми:
 - інвестиції у збереження, покращення та відновлення морських і прибережних екосистем, включаючи підтримку інноваційних структур управління, придатних для приватних і державних інвестицій;
 - інвестиції в розробку продуктів страхування критично важливих водних екосистем, зокрема водно-болотних угідь;
 - інвестиції в інформаційні системи, технології та інструменти, що використовуються для вимірювання, відстеження та звітування про фізичні та хімічні показники об'єктів водних екосистем;
- стійкі туристичні послуги:
 - ліцензування та сертифікація (наприклад, туризм із прийнятою сертифікацією, що включає захист океану та управління водними ресурсами в рамках критеріїв аудиту, офіційно ліцензований відповідно до міжнародного законодавства. Це включає, але не обмежується, сертифікацію Preferred-by-Nature [215], критеріями Глобальної ради сталого туризму (Global Sustainable Tourism

Council – GSTC) для готелів і туроператорів, – для сталого туризму поблизу морських заповідних зон, в межах менше ніж за 20 кілометрів від морських охоронюваних територій і міжнародно визнаних територій (КВА – ключові території біорізноманіття; ІВА – важливі території для птахів і біорізноманіття; водно-болотні екосистеми, ідентифіковані як такі, що становлять міжнародну цінність згідно з положеннями Рамсарської конвенції, також відомої як міжурядова екологічна угода «Конвенція про водно-болотні угіддя»), з інклюзивними елементами засобів до існування та можливостями для бізнесу (курорти, готелі, оператори човнів, вітрильні школи, центри дайвінгу);

- природні прісноводні та морські центри для відвідувачів, що демонструють навколишнє середовище та поширюють дослідження та знання про озера, водно-болотні угіддя та інші водні екосистеми.

Наведені вище результати аналізу тенденцій розвитку ринку «блакитного» фінансування та зокрема блакитних облігацій складають певне підґрунтя для наступних пропозицій щодо відновлення та розвитку блакитного туризму (в більш широкому розумінні – «блакитних» проєктів відновлення приморських територій як стійких туристичних дестинацій) та інших пов'язаних із ним секторів блакитної економіки в Україні (в адекватних сталому розвитку безпекових умовах):

1. При обґрунтуванні фінансування «блакитних» проєктів доцільним є використання Керівного документа із блакитного фінансування IFC Guidelines for blue finance [191] або його еквівалента. У випадках, коли виникають складності під час прямого застосування документа, рекомендується залучати незалежних експертів із міжнародною кваліфікацією в галузі сталого блакитного туризму, а також із питань управління природними, зокрема водними ресурсами. З метою дотримання Принципів «зелених» облігацій і Принципів «зелених» позик, емітент чи позичальник «блакитних» облігацій / «зелених» позик із «блакитним» компонентом повинен розробити в рамках своєї системи управління критерії оцінки та вибору діяльності та активів, пов'язаних із блакитним зростанням. Потім

він має детально розробити процедуру, яким чином слід керуватися надходженнями відповідно до вказаних принципів. На наступному етапі емітент / позичальник має докласти зусиль, щоб зібрати дані для використання надходжень у звіті про розподіл коштів і для звітності про вплив, а також запровадити відповідні показники, включені в Посібник ICMA для звітування про вплив (Handbook ‘Harmonized Framework for Impact Reporting’) [216].

2. Поряд із ініціюванням фінансування не менш важливим є застереження щодо його недопущення, за окремими секторами блакитної економіки та критеріями оцінювання проєктів в сфері управління природними активами [213]. В секторі прибережного і морського туризму не слід фінансувати:

- за критерієм фізичного впливу на середовище проживання:
- будь-які розробки в межах охоронюваних територій, критичних середовищ існування або територій, що надають життєво важливі екосистемні послуги. Не слід фінансувати компанії круїзних суден без наявних планів зменшення ризиків для діяльності в критичних середовищах існування чи охоронюваних територіях, включаючи відповідні заходи адаптації, зниження швидкості та уникнення мігруючих видів;
- туристичні проєкти, які не були розроблені за погодженням з місцевими громадами та екологічними групами;
- за критерієм інвазивних видів – компанії круїзних суден, які не працюють активно над обмеженням кількості організмів у своїх баластних водах або належними методами утилізації відповідно до конвенції ІМО щодо управління баластними водами;
- за критерієм викидів парникових газів:
- круїзні компанії без реалізованого плану переходу від мазуту;
- забудовників, які не використовують передову практику для скорочення викидів під час будівництва;

- за критерієм фізичного впливу на тваринний світ – компанії з деструктивною практикою взаємодії з дикою природою (наприклад, використання дикої природи для комерційних розваг);

- за критерієм забруднення – круїзні лайнери з профілями викидів, які не відповідають правилам ІМО;

- за критерієм соціальних наслідків розвитку:

- будь-які розробки, пов'язані із захопленням землі;

- будь-які розробки, пов'язані з примусовим переселенням місцевих громад;

- за критерієм робочої сили:

- розробників, які будь-яким чином залучені до примусової праці;

- розробників, які не платять працівникам і підрядникам прожитковий мінімум, відповідний місцевим умовам, згідно з галузевими критеріями.

Аналогічно, в секторі стійкості узбережжя / блакитно-зеленої інфраструктури та природоорієнтованих рішень (передусім у межах охоронюваних і оздоровчо-рекреаційних територій) не слід фінансувати:

- за критерієм планування інфраструктури та розташування – сіру інфраструктуру в охоронюваних територіях або територіях високої природоохоронної цінності через пов'язану з цим втрату біорізноманіття;

- за критерієм будівництва, експлуатації та обслуговування інфраструктури – забудовників без практики скорочення викидів парникових газів;

- за критерієм впливу на середовище проживання та дику природу:

- розробників інфраструктури без політики чи підходів щодо запобігання вимиванню хімічних забруднювачів у навколишнє середовище;

- розробки, де шкідливий вплив шуму, світла, вібрації та теплового забруднення не було певним чином пом'якшено або мінімізовано;

- за критерієм переміщення громади, втрати доступу та дискримінації:

- будь-який розвиток, якщо не було проведено попередню оцінку потенційного впливу на місцеві громади;

- розробки, що відбуваються в районах, які призведуть до деградації або знищення територій, що мають значне культурне значення, включаючи об'єкти культурної спадщини та об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

- забудовників, які не встановили компенсаційні схеми, узгоджені з постраждалими громадами, за переміщення та втрату доступу в результаті розвитку інфраструктури;

- за критерієм робочої сили:

- розробників, які використовують дискримінаційну практику найму за будь-якою ознакою, включаючи стать, релігію, етнічну приналежність або статус меншини;

- розробників, які не забезпечують безпечне робоче середовище;

- забудовників, які не платять працівникам і підрядникам прожитковий мінімум, відповідний місцевим умовам.

3. За відсутності наразі національних стандартів у сфері зелених / блакитних облігацій – використовувати регламент / стандарти ЄС щодо «Європейських зелених облігацій» [217], у довгостроковій перспективі – в повному обсязі, в короткостроковій перспективі – зі змінами [218]. При цьому обов'язковим є узгодження стандартів із Таксономією ЄС, зокрема з тими цілями, що прямо / опосередковано пов'язані з (при)морськими екосистемами та стійкою діяльністю в секторах блакитної економіки; а також зі стандартами щодо сталих облігацій. Окрім того, важливою є процедура системної перевірки використання надходжень саме за «блакитним» призначенням: відновлення морських і прибережних екосистем; побудова блакитно-зеленої інфраструктури; соціально-економічний розвиток громад тощо.

4. Доповнити Концепцію запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні положеннями щодо необхідності стимулювання розвитку ринку блакитних облігацій – як важливого фінансового інструменту відновлення приморських територій, а також прискорення блакитного зростання, зокрема

сектору блакитного туризму в країні. Також доцільно доповнити термінологію, використану в Концепції, а саме терміном «блакитна облігація» з її співвідношенням із термінами «облігація стійкого розвитку» та «зелена облігація»: блакитні облігації мають розглядатися як стійкі облігації, що враховують поряд із екологічним також економічну та соціальну складові, в призмі розвитку блакитного туризму та інших сталих економічних секторів, відновлення та розвитку морських / приморських екосистем і прибережних територіальних громад.

5. Доповнити пропозиції щодо розробки та впровадження національної «зеленої» таксономії з метою спрощення поширення та забезпечення прозорості інформації серед потенційних інвесторів, зменшуючи ризики «грінвошингу» / «блувошингу» [219; 220] також «блакитною» таксономією, з урахуванням (поряд із уніфікованими складовими зеленої / блакитної таксономії) як секторального та міжсекторального рівнів блакитної економіки, так і критеріїв, відповідно до специфіки «блакитних» проєктів.

6. Долучення України до активної підтримки Світовим банком цілісного підходу до блакитної економіки в межах прибережних і морських територій країни [180]. Зокрема, запровадження сумісних зусиль разом із керівництвом Світового банку щодо забезпечення використання діагностики блакитної економіки для надання інформації щодо ключових даних і фінансової стратегії в сферах стійкого туризму та управління природними активами рекреаційного середовища. Також доцільним є забезпечення міжсекторальної узгодженості в прибережних і морських районах, щоб допомогти інвесторам максимізувати потенціал відновного та інклюзивного розвитку блакитної економіки, враховуючи відповідні конфліктні ситуації та компроміси. Глобальна практика має гарантувати на національному та місцевому рівнях, що «блакитні» проєкти розроблені та впроваджені відповідно до прогресивних рекомендацій щодо фінансування стійкої блакитної економіки.

За підтримки Світового банку та інших провідних міжнародних фінансових інституцій уряд країни має більш ефективно співпрацювати з партнерами, залученими в простір блакитної економіки, щоб допомогти колективно визначити та усунути політичні та інституційні прогалини, що наразі гальмують блакитне зростання, шляхом ефективного партнерства з регіональними організаціями, багатосторонніми банками розвитку та двосторонніми агентствами. Відповідна реформа політики є особливо важливою для секторів блакитної економіки, що порівняно з блакитним туризмом наразі майже не розвиваються в Україні, проте мають значний потенціал розвитку в умовах повоєнного відновлення (наприклад, офшорна відновлювана енергетика та глибоководний видобуток корисних копалин) і нових технологій у просторі блакитної економіки, зокрема біотехнологій і робототехніки.

7. Обґрунтування вибору та пріоритетності фінансування «блакитних» проєктів має орієнтуватися на можливості застосування широкого спектру фінансових інструментів, а також залучення широкого кола фінансових установ і посередників. Досвід кращих практик, зокрема в сфері блакитного туризму свідчить, що фінансування сталої блакитної економіки здійснюється за допомогою різноманітних інструментів. Відповідно, вказівки щодо прямого фінансування проєктів повинні бути достатньо гнучкими, щоб врахувати всю різноманітність фінансових інструментів, а також діапазон можливих постачальників капіталу. Також має бути врахований широкий перелік регіональних умов і міжсекторальної взаємодії [196].

Залучені фінансові установи та інші стейкхолдери можуть запропонувати цінний досвід і дані щодо стану ринку блакитної економіки та свого розуміння його ризиків і тенденцій, зокрема в сфері блакитного туризму як джерела добробуту приморських територіальних громад. Тому доцільним є забезпечення комплексного сприйняття ролі фінансових установ від початку їх залучення до

політики «блакитного» фінансування на загальнонаціональному, державному та місцевому рівнях.

8. Ключові показники ефективності (КРІ) для вибраних видів діяльності, пов'язаних із блакитними облігаціями [211] можуть включати наступне:

- управління збереженням екосистем / територій (спрямоване на захист екосистем, середовища існування, біорізноманіття та видів, що знаходяться під загрозою зникнення, відновлення та створення нових робочих місць і засобів до існування):

- статус кожної території на основі її стану та функції екосистеми на кінець звітного періоду порівняно з початком проєктної діяльності;

- прибережна територія та / або морська зона, що контролюється безпосередньо на кінець звітного періоду;

- охоронювана територія суші та / або моря на кінець звітного періоду;

- повернення інвестицій у біорізноманіття;

- відсоток екологічно та біологічно важливих середовищ існування та видів у межах проєкту чи зони впливу на кінець звітного періоду;

- відновлення прибережених і морських екосистем:

- площа (га) або лінійна площа (км) і стан берегової лінії та/або прибережного середовища існування, відновлені за допомогою відповідних міжнародно прийнятих методів;

- фінансова вигода для людей, що виникає внаслідок надання / споживання екосистемних, зокрема рекреаційних послуг, пов'язаних із відновленим середовищем існування;

- берегова лінія відновлена протягом звітного періоду;

- кількість уникнення випадків браконьєрства та іншої небезпеки видам флори та фауни, що знаходяться під загрозою зникнення;

- пом'якшення клімату в прибережних екосистемах (включаючи відновлювані джерела енергії та заходи з енергоефективності):

- скорочено CO₂ т /рік протягом звітнього періоду;
- річне виробництво відновлюваної енергії в МВт протягом звітнього періоду;
- потужність збудованих або реконструйованих станцій відновлюваної енергетики в МВт протягом звітнього періоду;
- енергоефективність: річна економія енергії в МВт протягом звітнього періоду;
- створення робочих місць і засобів існування в прибережній зоні на основі сталого використання «блакитних» природних активів:
 - кількість робочих місць на повний робочий день, створених за проектною діяльністю на кінець звітнього періоду;
 - обсяг продукції, проданої під екологічним знаком або добровільним сертифікатом кодексу поведінки (аквакультура);
 - кількість діб відвідування протягом звітнього періоду (блакитний туризм);
 - середній фінансовий дохід на одну добу відвідування протягом звітнього періоду (блакитний туризм).

Наведені вище пропозиції щодо впровадження інструментів «блакитного» фінансування формують комплексне інституційно-економічне підґрунтя для відновлення приморських дестинацій. Проте об’єктивні реалії зумовлюють те, що повноцінна практична реалізація означених ініціатив у сфері туризму можлива переважно у повоєнний період. Більше того, як у процесі відновлення, так і в довгостроковій перспективі, безальтернативним макроекономічним пріоритетом для держави залишатиметься спрямування критичної маси інвестиційних ресурсів на розвиток оборонно-промислового комплексу та забезпечення національної безпеки. Водночас, зважаючи на цей пріоритет, важливо враховувати концептуальну багатовимірність досліджуваного сектора: блакитна економіка не обмежується виключно цивільними видами діяльності (туризмом, рибальством, екологією), а фундаментально включає в себе морський оборонний сектор та інфраструктуру забезпечення морської безпеки.

3.2 Забезпечення розвитку територій, перспективних для блакитного туризму, на основі використання природних активів

Одним із найбільш критичних еколого-економічних викликів для України в умовах триваючої війни є подолання масштабних наслідків руйнування та деградації природного рекреаційного середовища на територіях, що мають стратегічне значення для розвитку блакитної економіки, зокрема залучення інвестицій у сталий морський та прибережний туризм. Протягом 2022–2026 років повномасштабної війни українське узбережжя Чорного та Азовського морів зазнало катастрофічного воєнного впливу: забруднення акваторій токсичними речовинами, мінування пляжних зон, деградація лиманів через фортифікаційне будівництво, руйнування ландшафтів, – безпосередньо підривають оздоровчу та рекреаційну функції блакитного туризму [20], завдаючи збитків санаторно-курортній та іншим суміжним галузям. Погіршення стану унікальних пляжних комплексів Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей нівелює потенціал лікування та відпочинку в межах прибережного туризму, що має не лише національне, а й міжнародне значення для економічної та екологічної безпеки басейну Чорного моря.

Поряд із фіксацією збитків актуальним є пошук нових організаційно-економічних підходів до управління природними активами територій, сприятливих для розвитку блакитного туризму після їхнього відновлення. В цьому контексті особливого значення набуває програмно-цільовий підхід, у межах якого природні активи морських і прибережних екосистем розглядаються на рівні з іншими активами місцевих громад, як такі, що за належного менеджменту здатні генерувати стабільний потік доходів і забезпечувати регенерацію рекреаційного середовища. Природоорієнтований морський і прибережний туризм, трансформований у стійкий блакитний туризм, є каталізатором розвитку інших галузей блакитної економіки. Морські акваторії, лимани і водно-болотні угіддя,

пляжі, кліматичні та інші природні активи формують основу туристичної привабливості, підтримують адаптивність до змін клімату та створюють умови для перспективного розвитку різновидів блакитного туризму – від пляжного відпочинку й бальнеолікування до яхтингу, дайвінгу та круїзного туризму, що в їх масштабуванні здатні прискорити оборотність капіталу в приморських регіонах. Водночас в Україні досі відсутня цілісна система фінансово-економічного управління цими активами, а існуючі механізми залишаються фрагментарними, ресурсоорієнтованими та не інтегрованими в системи управління активами територіальних громад.

У новому тисячолітті управління природними активами активно формується в межах таких науково-прикладних трансдисциплінарних підходів, як: управління природними активами; управління блакитною економікою, зокрема блакитним туризмом; інтегроване прибережне управління; управління кліматичними змінами тощо. В світовій практиці природні активи розглядаються передусім як один із видів інфраструктури в межах прибережних територій [112], який передбачає інвентаризацію, оцінювання стану, інтеграцію в територіальне планування, управління життєвим циклом і довгостроковим фінансуванням, – задля підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності приморських дестинацій. Отже, виникає необхідність розроблення програмно-цільового підходу, який поєднує міжнародну організаційно-економічну практику в сфері управління природними активами з потребами післявоєнного відновлення блакитного туризму в Україні.

Проблематика управління природними активами в межах розвитку блакитного туризму формується на перетині економіки природокористування, управління прибережними територіями, просторового планування, управління кліматичними змінами тощо. В українській еколого-економічній науці значна увага приділяється взаємозв'язку рекреаційного природокористування та територіального розвитку. Так, планування та програмування розвитку сталого

туризму й рекреації досліджують автори робіт [62; 87; 95], розглядаючи природно-рекреаційну сферу як складову територіально-економічних систем, обґрунтовуючи поєднання природних і соціальних чинників у межах управління природоорієнтованим туризмом на основі оптимізаційного моделювання, збалансування активів та менеджменту змін. Поряд із цим, в роботі [126] аналізується фінансування інфраструктури блакитного туризму в муніципальних програмах Одеси, адаптацію рекреаційних систем до кризових умов, інструменти партиципаторного бюджетування та інноваційного quintuple helix підходу для сталого міського планування, а також багаторівневе врегулювання конфліктних еколого-економічних чинників. Обґрунтування концепції «блакитного планування» в межах блакитних просторів для просторового регулювання туристичних потоків здійснюється в роботі М. де Бріто (M. de Brito) і Л. Сільвейра (L. Silveira) [19].

Отже, необхідним є обґрунтування та розроблення організаційно-економічного забезпечення розвитку територій і громад України, перспективних для сталого морського та прибережного (блакитного) туризму, в умовах воєнного стану й повоєнного відродження, в контексті управління релевантними, зокрема рекреаційними та оздоровчими природними активами.

Інформаційну базу сформували міжнародні нормативно-методичні матеріали у сфері блакитної економіки, управління природними активами та сталого приморського туризму, а саме: Високий рівень групи з питань сталої економіки океану (High Level Panel for a Sustainable Ocean Economy) [82]; ініційованого Світовим банком багатостороннього цільового фонду PROBLUE [221]; міжнародної Ініціативи природних активів (Natural Assets Initiative) [222]; Європейського морського пакту (European Ocean Pact) та інших ініціатив і програм Європейського Союзу [2; 67; 223], а також Ініціативи блакитного туризму (Blue Tourism Initiative) [224].

Обґрунтування та подальша реалізація програмно-цільового підходу в цьому дослідженні передбачає розроблення комплексу взаємопов'язаних заходів, релевантних державній економічній, екологічній і кліматичній політиці України у воєнний період [225; 226], на основі міжнародного досвіду управління активами приморських міст [222; 227] та релевантних еколого-економічних програм ЄС [2; 82; 221; 224].

Першочерговим кроком є ідентифікація екологічних та інституційних викликів, які постають перед можливостями розвитку блакитного туризму в Україні. В стратегічних документах країни зафіксовано курс на зелене відновлення, проте існуючі механізми природокористування залишаються секторально фрагментованими, зокрема природний капітал приморських територій використовується низькоефективно, а рекреаційний потенціал унікальних ландшафтів і пляжних комплексів часто ігнорується при плануванні соціально- та екологічно-спрямованого економічного розвитку територій і громад. Відповідно до підходів міжнародних інституцій [67; 82; 224], прибережні екосистеми мають розглядатися як стратегічні активи розвитку, а управління ними повинно здійснюватися на інтегрований, екосистемній та кліматично орієнтованій основі. Довготривала війна в Україні суттєво ускладнює питання розвитку блакитного туризму, зокрема через: замінування наявних і потенційних пляжних територій в Одеській області, окупацію рекреаційних та унікальних природоохоронних зон в Запорізькій і Херсонській областях, руйнування інфраструктури узбережжя Миколаївської області, – проте соціально-економічна консолідація на рівні держави та окремих територій створює можливості для переходу до системи управління природними активами на основі екосистемного підходу та сталого морського і прибережного туризму.

Головним пріоритетом програмно-цільових заходів є створення системи інформаційного, методичного та нормативного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування щодо розроблення і впровадження планів управління

природними активами як складової комплексних планів розвитку територій, перспективних з погляду блакитного туризму. Логіка розгортання організаційно-економічного забезпечення за етапами муніципального менеджменту представлена на рис. 3.2.

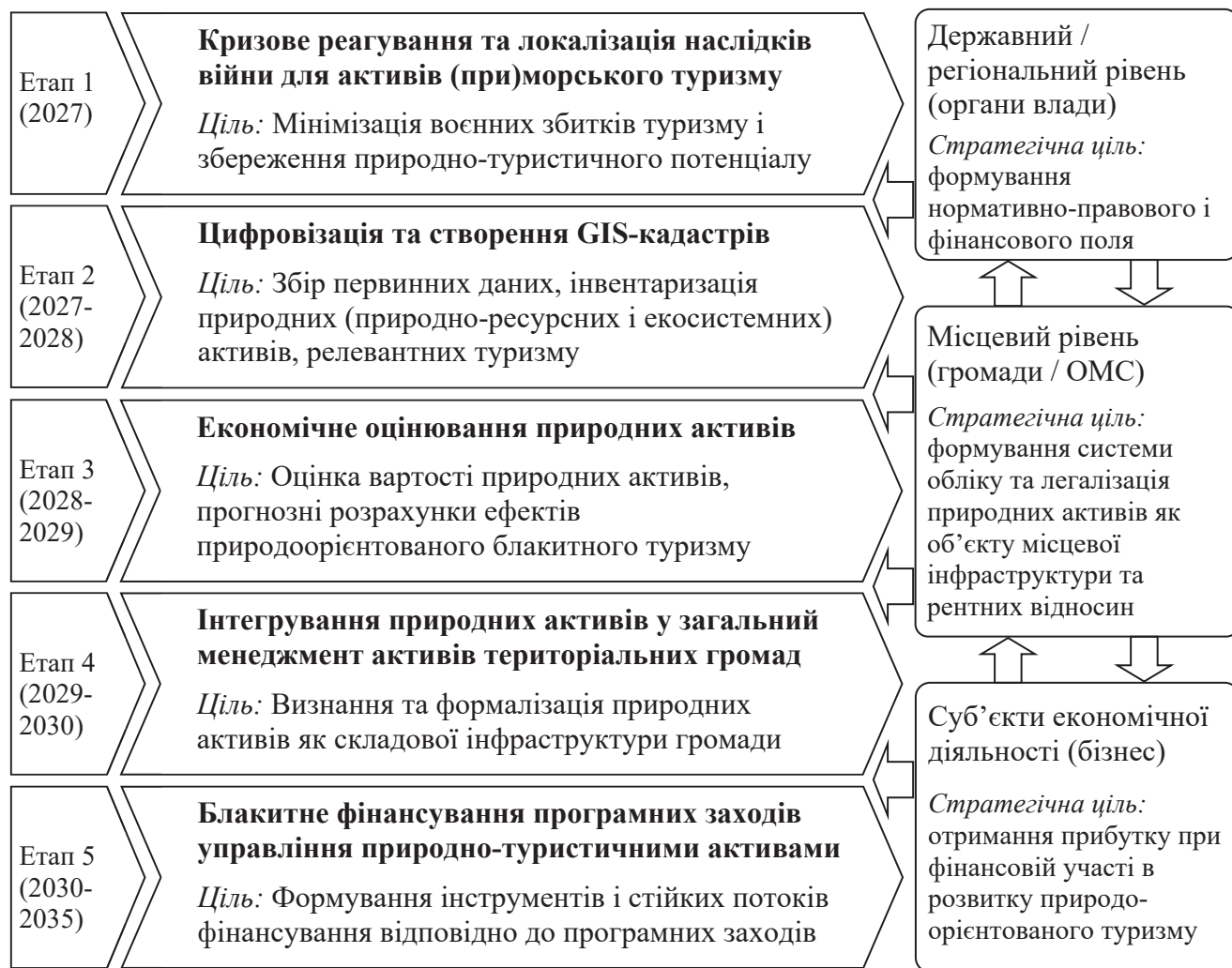

Рис. 3.2 – Етапи організаційно-економічного забезпечення та суб'єкти багаторівневого програмно-цільового управління природними активами територій, перспективних для розвитку блакитного туризму в Україні
Джерело: розроблено автором на основі [82; 221; 222; 227]

Схема 3.2 фіксує п'ять послідовних етапів переходу від початкового кризового реагування до формування системи блакитного фінансування

програмних заходів управління природно-туристичними активами. Структура взаємодії трьох ключових груп суб'єктів та їхні стратегічні цілі відображені в правій частині схеми 3.2, а саме:

- державний та регіональний рівень: держава забезпечує нормативні стандарти інвентаризації природного капіталу та інтеграцію вітчизняних кадастрів у екологічний інформаційний простір ЄС відповідно до положень Європейського океанічного пакту, що спрощує доступ до структурних фондів ЄС. На регіональному рівні забезпечується басейнова координація та управління транскордонними активами, зокрема великих лиманних систем Одеської та Миколаївської областей, що мінімізує трансакційні витрати та конфлікти природокористування;

- місцевий рівень: органи місцевого самоврядування (ОМС) виступають операційними менеджерами життєвого циклу природних активів: присвоюють унікальний ідентифікатор пляжним зонам, ведуть локальні реєстри, затверджують показники ефективності, керують місцевими екологічними фондами та приймають управлінські рішення щодо довгострокової оренди;

- суб'єкти економічної діяльності: економічний аспект бізнесу, як головного користувача екосистемних послуг, полягає в переході до моделі платежів за екосистемні послуги та прямому співфінансуванні природоорієнтованих рішень громади (наприклад, інвестування готелів у регенерацію природної інфраструктури пляжів), оскільки екологічна деградація природного активу автоматично руйнує комерційну модель блакитного туризму.

Важливим етапом реалізації програмно-цільового підходу є визначення стану природних активів територій і громад як базової передумови для реалізації потенціалу відпочинку й оздоровлення у межах локацій блакитного туризму. Оцінювання повинно враховувати не лише біофізичні характеристики, а й туристичну привабливість, бальнеологічну цінність природних активів, здатність

громади підтримувати яхтинг, круїзний чи екологічний туризм, а також роль екосистем у захисті узбережжя від кліматичних змін [1; 67; 221; 224].

Процес інвентаризації потребує чіткого визначення обсягів природних активів, що релевантні блакитному туризму та пов'язаній із ним оздоровчо-рекреаційній діяльності. До таких активів належать: морські акваторії (потенційно, за умови адекватної безпекової ситуації, придатні для судноплавства, яхтингу, дайвінгу та морських екскурсій); прибережні природні комплекси та рекреаційні ландшафти; Куяльницький, Хаджибейський, Тилігульський та інші лимани, зокрема як бази для бальнеологічних центрів у межах прибережного туризму; водно-болотні угіддя як об'єкти для бердвотчингу та екотуризму; пляжні території та дюнні комплекси як основа приморського відпочинку та фітодизайну узбережжя; прибережні ліси та зелені зони дестинацій як одночасно регулятори мікроклімату та бази для оздоровчих теренкурів; природні лікувальні активи. Проведення інвентаризації має здійснюватися як системний, стандартизований та цифровізований процес із використанням просторових баз даних та GIS-технологій.

Класифікація природних активів здійснюється відповідно до їхніх характеристик, екосистемних функцій та здатності формувати послуги для різновидів блакитного туризму й суміжної з ним курортно-оздоровчої діяльності. Клас «природні активи» поділяється на типи (морські екосистеми, пляжні території, лікувальні природні активи) та деталізується за компонентами (пляжі піщані, черепашкові; грязі сульфідно-мулові, торфові, тощо). Особливе значення має класифікація за типами екосистемних послуг, які вони забезпечують, а саме: рекреаційні, регулювання клімату, водоочисні, берегозахисні, культурні та естетичні.

Цифровий реєстр природних активів має формуватися як інтегрована інформаційна система на базі GIS, яка забезпечує облік, моніторинг, оцінювання ризиків та підтримку просторового планування рекреаційних зон. Кожен актив

отримує унікальний ідентифікатор і систему атрибутів (тип, площа, бальнеологічні властивості, форма власності, екологічний стан, рівень рекреаційного навантаження, наявність охоронного статусу). Для територій блакитного туризму критично важливим є картографування меж прибережних екосистем, зон ризику підтоплення, територій високого антропогенного тиску та арен концентрації туристичної інфраструктури (готелів, яхт-клубів, санаторних комплексів тощо). Створення таких цифрових реєстрів відповідає принципам розумного врядування дестинаціями (smart destination governance) та врядування в сфері блакитної економіки (blue economy governance) [1; 223]. Оцінка стану природних активів ґрунтується на взаємозв'язку між біофізичною структурою екосистеми, її функцією та соціально-економічною вигодою, передусім рекреаційним ефектом для громади. Природний актив у доброму екологічному стані забезпечує вищу якість послуг відпочинку, підтримує розвиток сталого морського та прибережного туризму та підвищує конкурентоспроможність дестинації.

На етапі визначення вартості відновлення природних активів та підтримання їхньої рекреаційної й оздоровчої функціональності оцінюються витрати на їхню екосистемну регенерацію, ренатуралізацію прибережних територій, рекультивуацію ландшафтів, відновлення пляжних комплексів від ерозії, екологічну реабілітацію забруднених акваторій та регенерацію джерел лікувальних ресурсів. Поряд із цим проводиться комплексна економічна оцінка туристичного потенціалу прибережних дестинацій, яка дозволяє перевести природні блага у вартісні фінансово-економічні показники. У довгостроковому фінансовому плануванні прибережних дестинацій пропонується розмежування екологічної вартості фізичного відновлення активу та економічної вартості екосистемних послуг, які цей актив генерує для індустрії гостинності. Для вартісної оцінки неринкових екосистемних благ та вимірювання втраченого внаслідок воєнних дій туристичного потенціалу застосовується комплекс методів економічного оцінювання: ринкові методи (метод ринкової ціни, вартості заміщення через капітальні витрати, метод уникнення фінансових

збитків); неринкові методи виявлених переваг (на основі транспортно-дорожніх витрат туристів та гедоністичного ціноутворення) та заявлених переваг (через умовне оцінювання готовності туристів платити за збережене прибережне середовище).

Інтегрування природних активів у систему інфраструктури та процеси надання комунальних послуг базується на розумінні того, що приморські екосистеми здатні виконувати критичні функції (природне очищення зливових вод, берегозахисна функція тощо), суттєво зменшувати навантаження на традиційну «сіру» інфраструктуру громад та одночасно формувати природне середовище для приморського відпочинку й оздоровлення в межах сталого блакитного туризму. Інтегрування потребує розроблення системи цілей і показників ефективності (ЦПЕ), які затверджуються радою громади та використовуються для обґрунтування інвестиційної політики громади, та характеризують соціально-економічний рівень послуг, що очікується населенням та туристичним бізнесом, та описують здатність активів виконувати свої функції.

Важливим програмно-цільовим заходом є управління ризиками та критичністю природного капіталу для підтримання довгострокової стійкості сфери сталого прибережного та морського туризму. Можливості розвитку блакитного туризму пов'язані з такими ризиками: кліматичні (ерозія узбережжя, підтоплення інфраструктури тощо); антропогенні (надмірне рекреаційне навантаження, забруднення лиманів стічними водами тощо); техногенні та воєнні (мінування пляжних зон, забруднення морської води нафтопродуктами внаслідок бойових дій, загроза ракетних ударів по прибережних логістичних хабах тощо). Оцінювання ризиків формує базу для визначення пріоритетності інвестицій у відновлення рекреаційного середовища; підходи до управління ризиками поєднують якісну оцінку ризику, аналіз загроз та оцінювання ймовірності й наслідків втрати функціональності природних активів.

Специфіку природних активів, у порівнянні з іншими видами активів, визначає їхніх життєвий цикл, управління яким включає фази планування, створення, експлуатації, моніторингу та відновлення екосистем для забезпечення безперервного надання послуг гостинності, рекреаційних, оздоровчих та інших супутніх послуг в системі блакитного туризму. Фаза планування формує інформаційну основу життєвого циклу через збір даних, інвентаризацію, GIS-картографування та аналіз ризиків деградації природних активів. Фаза створення передбачає екосистемну реставрацію, ренатуралізацію лиманів, відновлення пляжних комплексів, розвиток екологічних стежок, створення дощових садів, природоорієнтованих берегозахисних систем тощо. Фаза експлуатації, моніторингу та технічного обслуговування спрямована на проактивне підтримання екологічної стійкості активів, що дозволяє мінімізувати потребу в аварійному втручанні та майже безстроково підтримувати життєвий цикл природних активів. Фаза відновлення передбачає комплексне втручання для регенерації екосистемних функцій після накопиченої деградації, екстремальних погодних явищ чи пошкоджень, спричинених обстрілами. В умовах війни особливої актуальності набуває відновлення мінованих чи забруднених прибережних зон рекреаційного та оздоровчого призначення, а також деградованих пляжів, – в межах і як інструмент розвитку кліматично стійкого блакитного туризму, відповідно до положень Ініціативи блакитного туризму [224] та Європейського океанічного пакту [67].

Завершальний, 5-й етап передбачає розроблення фінансової стратегії, що враховує згадані вище заходи з оцінювання витрат життєвого циклу природних активів, ризиків їх деградації тощо, а також результати прогнозування попиту на послуги природоорієнтованого прибережного та морського туризму й оздоровлення [1; 221]. Витрати життєвого циклу безпосередньо пов'язуються із цілями та показниками ефективності та включають витрати як на капітальні інфраструктурні заходи (наприклад, налив пляжів, реставрація ландшафтів), так і на операційні та неінфраструктурні заходи (екологічний моніторинг, цифровізація

реєстрів, освітні програми та просвітницькі заходи для екологічної відповідальності туристичного бізнесу), а також фінансові резерви для реагування на ризики пошкоджень унаслідок воєнних дій, забруднення акваторій, екстремальних погодних явищ, ерозії пляжів тощо. Прогнозування попиту на послуги приморського, яхтового чи круїзного туризму здійснюється з урахуванням демографічних змін, міграційних процесів, динаміки туристичних потоків та темпів післявоєнного відновлення інфраструктури [1].

Кінцеві результати реалізації програмно-цільових заходів передбачають формування в Україні цілісної системи управління природними активами, що забезпечує інтеграцію природного капіталу в процеси місцевого соціально- та екологічно-орієнтованого економічного розвитку, просторового планування та післявоєнного відновлення рекреаційної й оздоровчої функцій прибережних і морських природних активів у структурі блакитного туризму. Очікувані результати включають підвищення туристичної привабливості приморських дестинацій, покращення екологічного стану пляжів і морських акваторій, розвиток кліматично стійкої інфраструктури, розширення доступу населення до зон відпочинку та впровадження моделей регенеративного блакитного туризму відповідно до провідних міжнародних протуристичних ініціатив [67; 223; 224]. Визначення ефективності здійснюється на основі системи індикаторів, зокрема: (площа відновлених пляжів і ландшафтів, частка активів у доброму стані, обсяг залученого блакитного фінансування, кількість громад із впровадженими планами управління активами та ін.

Організаційно-фінансове забезпечення в межах розробленого програмно-цільового підходу включає такі джерела:

– пряме фінансування: за рахунок коштів місцевих бюджетів прибережних міст і сільських громад України, надходжень від екологічного податку, муніципальних туристичних зборів, плати за використання лікувальних природних ресурсів у структурі бальнеологічного різновиду блакитного туризму;

– цільові фонди: формування спеціальних муніципальних або регіональних фондів управління природними активами, кліматичної адаптації узбережжя, розвитку блакитного туризму та екосистемного відновлення, які капіталізуються за рахунок туристичних надходжень, інвестиційних доходів та платежів за екосистемні послуги;

– зовнішні гранти та міжнародна підтримка: залучення фінансових ресурсів програм ЄС, донорських організацій, кліматичних фондів та міжнародних фінансових інституцій у межах програм блакитного зростання;

– внески бенефіціарів: залучення коштів від суб'єктів економічної діяльності у сфері блакитного туризму (операторів яхт-клубів, готельних комплексів, санаторіїв, дайвінг-центрів тощо);

– фандрайзинг громади: реалізація локальних краудфандингових кампаній, партнерських програм, волонтерських екологічних проєктів для облаштування екологічних маршрутів, прибережних парків, локальних пляжних зон у межах територій і дестинацій, перспективних для розвитку блакитного туризму.

З метою забезпечення довгострокової фінансової стійкості необхідною є диференціація вказаних джерел, яка дозволяє закріпити: на етапі аналітичної роботи (проєктування та GIS-картографування) – грантові ресурси; на етапі створення нових і відновлення деградованих активів – капітальні інвестиції та кошти цільових фондів; на етапі поточного моніторингу – стабільне операційне фінансування з місцевих екологічних надходжень та внесків бізнесу в сфері блакитного туризму.

Враховуючи зростаючий інтерес у світі [111–113] до використання природоорієнтованих рішень для допомоги органам влади у вирішенні нових викликів інфраструктури, особливо у світлі посилення тиску через зміну кліматичних умов, необхідною є вибудова структури для підтримки релевантних рішень. Ця структура узагальнює широкий спектр природної інфраструктури та пов'язаних із нею природо-орієнтованих рішень відносно різних викликів

інфраструктури, пов'язаних зі зміною клімату та антропогенним впливом на довкілля в прибережних територіальних громадах, зокрема в межах *управління стійкістю узбережжя*, яке необхідне при існуванні підвищеного ризику затоплення узбережжя через штормові хвилі та зміни рівня води, пов'язані з динамікою ерозії берегової лінії, що є ключовими чинниками деградації вразливих водних і наземних екосистем, а також очевидних загроз майну в прибережних зонах.

Об'єкти природної інфраструктури (наприклад, прибережні болота, відновлені пляжі, піщані дюни та морська трава) зазвичай функціонують у тандемі з гібридною інфраструктурою (наприклад, живими хвилерізами) та збудованими захисними спорудами (наприклад, дамбами) у прибережних умовах, щоб у комплексі забезпечити управління небезпекою на узбережжі.

Прибережні екосистеми знаходяться там, де суша стикається з морем, уздовж берегових ліній і наземних утворень, таких як лимани, затоки та бар'єрні острови. Певні типи змін навколишнього середовища, такі як дефіцит опадів і підвищення рівня моря, підвищують чутливість узбережжя до небезпек, пов'язаних із погодою та кліматом.

Динаміка берегової лінії свідчить про посилення вразливості існуючого в Україні узбережжя до природних небезпек, включаючи повені та штормові нагони. У той же час зміни у землекористуванні з використанням сірої інфраструктури можуть сприяти ефекту так званого «прибережного тиску». Міські та сільські територіальні громади на узбережжі Чорного та Азовського морів на території України будуть піддаватися зростаючому ризику пошкодження джерел водоносного горизонту, доріг, житлових і комерційних набережних. Ерозія берегової лінії та регулярні повені також загрожують життєдіяльності чутливих водних екосистем у лиманах, заповнених солонуватою водою (тобто змішані системи прісної та морської води, де річки стикаються з морем).

Все більше визнається, що адаптація до зміни клімату та збереження біорізноманіття повинні становити об'єднану основу управління морським середовищем і захисту прибережної території / морського ландшафту [228]. У межах традиційних зусиль із захисту узбережжя горизонтальними та вертикальними перешкодами, що є гібридною (сіра в поєднанні з зеленою) інфраструктурою, яка ймовірно буде пріоритетною в плануванні та управлінні активами для прибережних громад, в світі існує загальна згода, що прибережні екосистеми з природними особливостями можуть забезпечити значну стійкість до наслідків штормових хвиль і пов'язаних із ними повеней. Наприклад, елементи природної інфраструктури, включаючи вкриті рослинністю берегові лінії, допомагають стабілізувати ґрунти та забезпечують захист від ерозії. Релевантні природоорієнтовані рішення можуть включати реконструкцію піщаних дюн у поєднанні з армуванням берегової лінії великим камінням, щоб запобігти тиску припливів і відливів [229] – як приклад довгострокового природоорієнтованого рішення, орієнтованого на збереження та збільшення біорізноманіття та підтримки рекреаційної, культурної та економічної діяльності.

Традиційне застосування сірої інфраструктури для підвищення стійкості узбережжя включає хвилеломи, буни та морські дамби. Однак ці підходи призвели до ненавмисного негативного впливу на середовища існування, що може підірвати додатковий захист від повеней та інші послуги, які надають прибережні середовища існування [230]. Поряд із цим для захисту прибережних територій і морських екосистем можуть використовуватися елементи природної інфраструктури: прибережні ландшафти та морські пейзажі охоплюють різноманітні середовища існування, включаючи водно-болотні угіддя, луки та ліси, а також природні активи, створені взаємодією вітру, хвиль та опадів, такі як піщані дюни та пляжі. Природна інфраструктура є стійкою до поступових змін, розвиваючись у відповідь на шторми, однак із прискореними темпами зміни клімату підвищення стійкості прибережної інфраструктури до інтенсивних

повеней і штормових нагонів стає постійним викликом. Тому застосування природної інфраструктури включає [113, с. 11]:

- відновлення берегової лінії / екосистем;
- стабілізація дюн;
- відновлення пляжів і підтримання запасів наносів.

У сукупності підходи з використанням природної інфраструктури є найбільш прийнятними для тривалого використання в умовах низької та середньої інтенсивності. Незважаючи на те, що в деяких ситуаціях, особливо в міських районах, необхідні інженерні (сірі) інфраструктурні рішення для боротьби з прибережними затопленнями та штормовими нагонами, ці рішення можуть порушити берегові процеси та погіршити локальні моделі ерозії, що призводить до деградації та втрати середовищ існування та екосистемних послуг. Природна інфраструктура може допомогти пом'якшити довгострокове погіршення сірої інфраструктури та значні економічні витрати, пов'язані з цим. Більше того, її використання демонструє додаткові переваги, такі як покращення якості води, підтримка транспортування біомаси та кругообігу поживних речовин, створення середовища існування тварин, покращення естетики та доступ до природних морських ландшафтів, що може сприяти розвитку туризму та відпочинку [231].

Проекти гібридної інфраструктури поєднують природні елементи з сірою інфраструктурою для підвищення стійкості як інфраструктури, так і елементів екосистеми до подій більшої інтенсивності [232].

Пляжне відновлення – це штучне розміщення піску на розмитому березі для підтримки кількості піску, присутнього в основі узбережжя. Цей процес компенсує природну ерозію та захищає територію від штормових нагонів. Відновлення пляжів також спрямоване на підтримку пляжів для рекреаційних заходів і туризму. Процес передбачає вилучення матеріалу (піску, гальки) з джерела (офшорного або внутрішнього) для живлення пляжу, де відбувається ерозія. Таблиця 3.4 підсумовує різні доступні методи пляжного відновлення.

Таблиця 3.4 – Технології відновлення пляжів як природного активу блакитного туризму

Технологія	Опис
Пляжне відновлення	Пісок розсипають по пляжу, де відбувається ерозія
	Компенсує ерозію берегів і відновлює рекреаційну цінність пляжу
	Вітер розносить пісок на берег і в дюни
Повне (backshore) відновлення пляжу	Пісок накопичується на березі, щоб зміцнити дюни проти ерозії та розриву під час штормів
	Під час штормів пісок може значно зменшитися
Відновлення берегової зони (shoreface) пляжу	Це живлення області між відміткою низької води та основою хвилі в гарну погоду
	Зменшення енергії хвиль призводить до посиленого накопичення піску на пляжі
	Поєднання цієї технології з пляжним відновленням може зміцнити весь береговий профіль
Середньомасштабне живлення	Це живлення стін каналу або місць, де припливні канали розмивають узбережжя
Масштабне живлення	Було випробувано в Нідерландах за допомогою «піщаного двигуна», який передбачає розміщення піску на береговій лінії та далі в море, утворюючи півострів
	Пісочний двигун, термін служби якого становить близько 20 років, діє як джерело осаду, причому пісок перерозподіляється хвилями та течіями на пляжі та дюни на відстані кількох кілометрів.
	На відміну від традиційних методів, піщаний двигун покладається на природні сили вітру та хвиль, а не на механічну енергію

Джерело: [110, с. 261-262; 113]

Осад, який використовується для живлення пляжу, не повинен відрізнятися від місцевого осаду за кольором, формою, розміром, мінералогією, ущільненням, вмістом органічних речовин і сортуванням. Однак, як правило, наповнювальний матеріал не збігається точно з природним осадом, тому необхідним є аналіз сумісності для розгляду схожого наповнювального матеріалу [110]. Під час шторму належним чином підживлені пляжі можуть допомогти розсіяти енергію хвиль і паводкової води навіть після повного занурення. Ширші пляжі та пляжі з більшою висотою бун можуть забезпечувати цілеспрямоване запобігання повеням і контроль за збитками [232].

3.3 Інституційно-економічне забезпечення розвитку блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою

Поряд із наведеними вище підходами до організаційно-економічного забезпечення в межах управління природними активами територій, перспективних для розвитку блакитного туризму, схема 3.3 демонструє складові інституційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму в межах системи управління громадою, що функціонально та / або просторово пов'язана з морськими та прибережними природними об'єктами. Схема структурована за чотирма типами її складових: інституційними чинниками, складовими процесів формування цільових програм, площинами формування сфери блакитного туризму та механізмами фінансування, що в сукупності формують цілісне бачення сталого управління прибережними дестинаціями.

В умовах воєнних дій станом на 2026 рік логіка фінансування зазнала принципових змін. Якщо в довоєнний період пропонувалося наращувати видатки розвитку із загального фонду споживання [126], то тепер – інший підхід: в середньо- та довгостроковій перспективі розвиток блакитного туризму має, навпаки, частково розвантажувати місцевий бюджет. Завдяки оновленню Методики нормативного грошового оцінювання землі та набуттю населеним пунктом (зокрема, Одесою) статусу курортно-рекреаційної зони [94], громада отримуватиме додаткові надходження, які спрямовуються на критичну інфраструктуру та соціальну підтримку населення. Поряд із цим, виробництво продукту блакитного туризму орієнтуватиметься передусім на механізми блакитного фінансування та доходи від майбутньої інтеграції природних активів у систему активів громади. На схемі також відображено використання інструментів екологічного податку (збільшення частки громади на користь оздоровчо-рекреаційного середовища) та туристичного збору для фінансування цільових

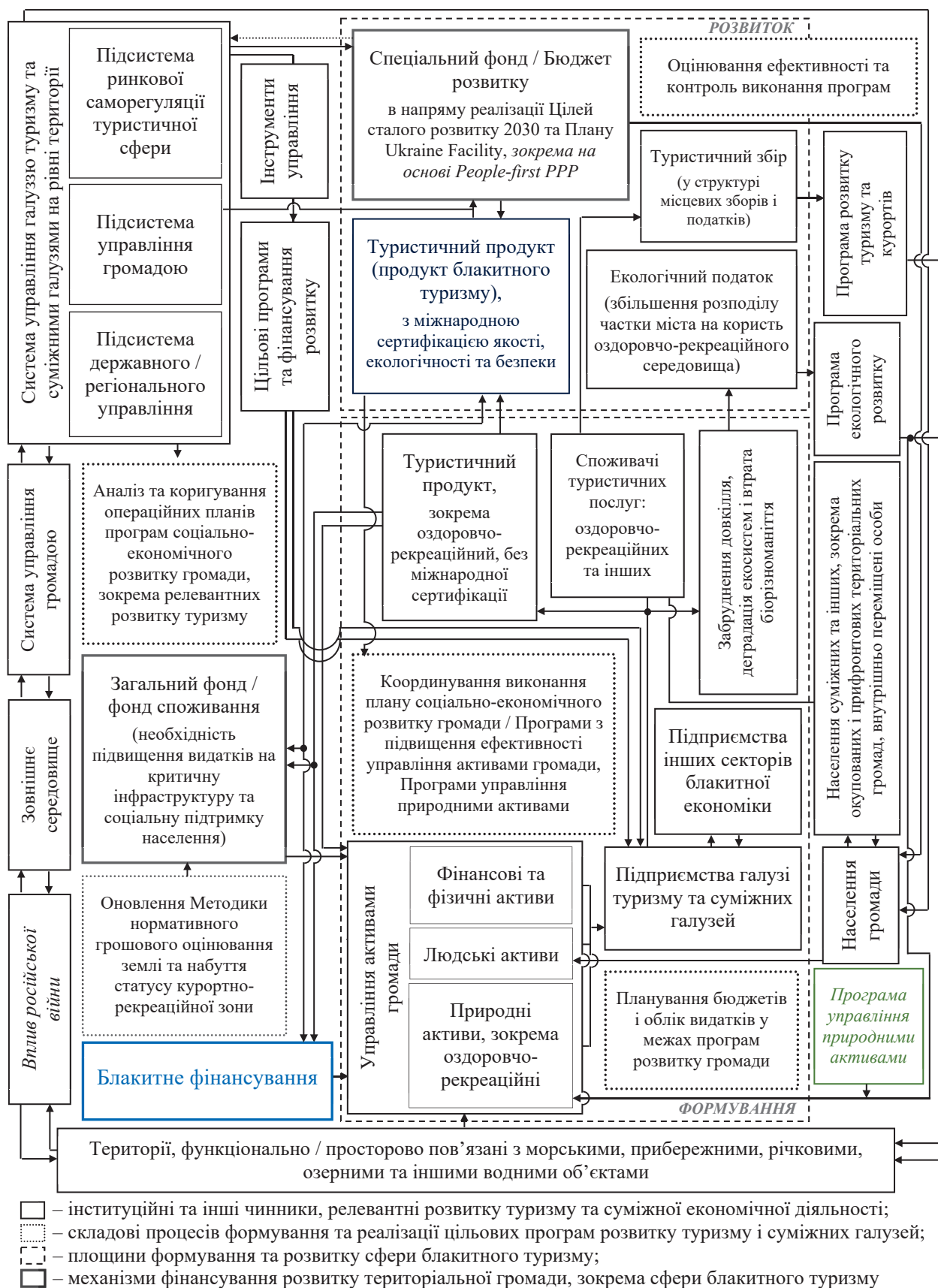

Рис. 3.3 – Схема інституційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму в межах управління приморською територіальною громадою
Джерело: сформовано автором на основі [2; 126; 233]

програм розвитку. При цьому констатовано, що інструмент громадського бюджету в умовах війни практично не функціонує.

В умовах війни та, всупереч їй, об'єктивної необхідності неухильного досягнення Цілей сталого розвитку 2030 (рис. 3.3), надзвичайно актуальною є нова змістовна парадигма «Цінність для людей» (value for people). Вона лежить в основі інноваційної моделі публічно-приватного партнерства «People-first PPP» [233], яка категорично заперечує вузький традиційний фінансово-економічний підхід, орієнтований переважно на максимізацію комерційної вигоди (співвідношення ціни та якості, value for money), і натомість впроваджує комплексний підхід створення довгострокової екологічної та соціальної користі для людей і планети, формуючи надійне підґрунтя для справедливого відновлення.

У специфічній сфері блакитного туризму застосування цієї парадигми означає докорінну зміну пріоритетів: першочергову орієнтацію залучених капітальних інвестицій на забезпечення сталого добробуту локальних прибережних громад та превентивне збереження вразливих водних екосистем. Зокрема, йдеться про системне підвищення фізичної та економічної доступності оздоровчо-рекреаційних благ, нівелювання проявів просторової та соціальної несправедливості, забезпечення довготривалої екологічної стійкості і суттєве посилення адаптивності прибережних зон до глобальних зовнішніх викликів (таких як незворотні зміни клімату, підняття рівня моря чи антропогенне забруднення акваторій), а не лише на гарантування швидкого фінансового прибутку приватного інвестора.

Відповідно до цих імперативів, на практичному проєктному рівні будь-якому фінансуванню ініціатив із розвитку блакитного туризму за цією моделлю обов'язково передують глибокий та багатовимірний аудит на етапі розробки техніко-економічного обґрунтування проєкту. Цей процес супроводжується всебічним оцінюванням його потенційного соціального, економічного та екологічного впливу (зокрема у форматі суворого ESG-скринінгу), а також жорсткою верифікацією

відповідності цільових показників проєкту глобальним Цілям сталого розвитку, що мінімізує ризики реалізації ініціатив, які несуть приховані загрози для довкілля чи соціуму.

Однією з найважливіших ключових особливостей моделі «People-first PPP» є максимально повне та інклюзивне залучення широкого кола стейкхолдерів до проведення відкритих, легітимних та прозорих публічних слухань і фахових консультацій із територіальними громадами ще на найбільш ранніх етапах ініціації та підготовки угод ППП. У контексті розвитку дестинацій блакитного туризму такий партисипативний механізм надійно гарантує обов'язкове врахування життєво важливих інтересів місцевого населення, системний захист позицій локального малого і середнього бізнесу від монополізації ринку великими гравцями, а також беззаперечне збереження непорушної рівності прав вільного доступу громадян до суспільних водних об'єктів і унікальних оздоровчо-рекреаційних ресурсів.

Іншою, не менш важливою концептуальною особливістю цієї моделі є високий ступінь гнучкості і структурної адаптивності укладених контрактів. Цей аспект є критично важливим і фактично безальтернативним для інституційного забезпечення блакитного туризму в Україні, зважаючи на функціонування галузі в екстремальних умовах масштабних воєнних руйнувань екологічного та інфраструктурного характеру, безпрецедентної невизначеності макроекономічних ризиків та необхідності оперативного коригування зобов'язань сторін у разі настання форс-мажорних обставин.

Крім того, застосування цієї прогресивної моделі створює надійне інституційне підґрунтя, яке дозволяє ефективно залучати передовий міжнародний управлінський досвід і масштабне донорське та приватне фінансування для розбудови чи відновлення якісно нової природної (blue-green) та сучасної цифрової інфраструктури. Модель також безпосередньо спрямована на всебічний захист законних інтересів кінцевих споживачів туристичного продукту – шляхом

гарантування безперервності надання життєво важливих публічних та рекреаційних послуг, забезпечення суворого недискримінаційного доступу до всієї туристичної інфраструктури та підтримки безумовної фінансової доступності базових оздоровчих послуг навіть для соціально вразливих верств населення (включаючи постраждалих від війни, внутрішньо переміщених осіб та ветеранів). Такий комплексний і людиноцентричний підхід повністю відповідає глобальному інклюзивному вектору сталого розвитку прибережних дестинацій і формує міцний фундамент їх майбутньої повоєнної резильєнтності.

Туристичний продукт, відносений до площини розвитку на рис. 3.3, має відповідати міжнародним стандартам якості, екологічності [234] та безпеки (таким як: GSTC-Accredited – відповідність критеріям Глобальної ради зі сталого туризму; Blue Flag – екологічний сертифікат для пляжів за критеріями якості води, безпеки та екологічного менеджменту; Friend of the Sea – сертифікація для круїзних лайнерів і пляжів, включаючи поводження з відходами на воді; Green Key – сертифікація готелів за критеріями споживання води, енергії, управління відходами та соціальної відповідальності).

Поряд із цим, розвиток блакитного туризму в Україні передбачає відповідність вимогам сертифікації ISO 55000 [235] – на рисунку 3.4 розкрито організаційно-економічне забезпечення на мікрорівні крізь призму міжнародного стандарту ISO 55001, де активи розглядаються як фундаментальна основа економіки туристичного підприємства. Схема деталізує функціонування системи управління активами у вузькому (сукупність інструментів і показників) та широкому значеннях. Процес управління починається з аналізу стейкхолдерів та організаційного контексту, що трансформується у цілі та плани організації з обов'язковим включенням соціальних і екологічних цілей. Політика управління активами безпосередньо спрямована на виконання Програми управління природними активами в сфері блакитного туризму.

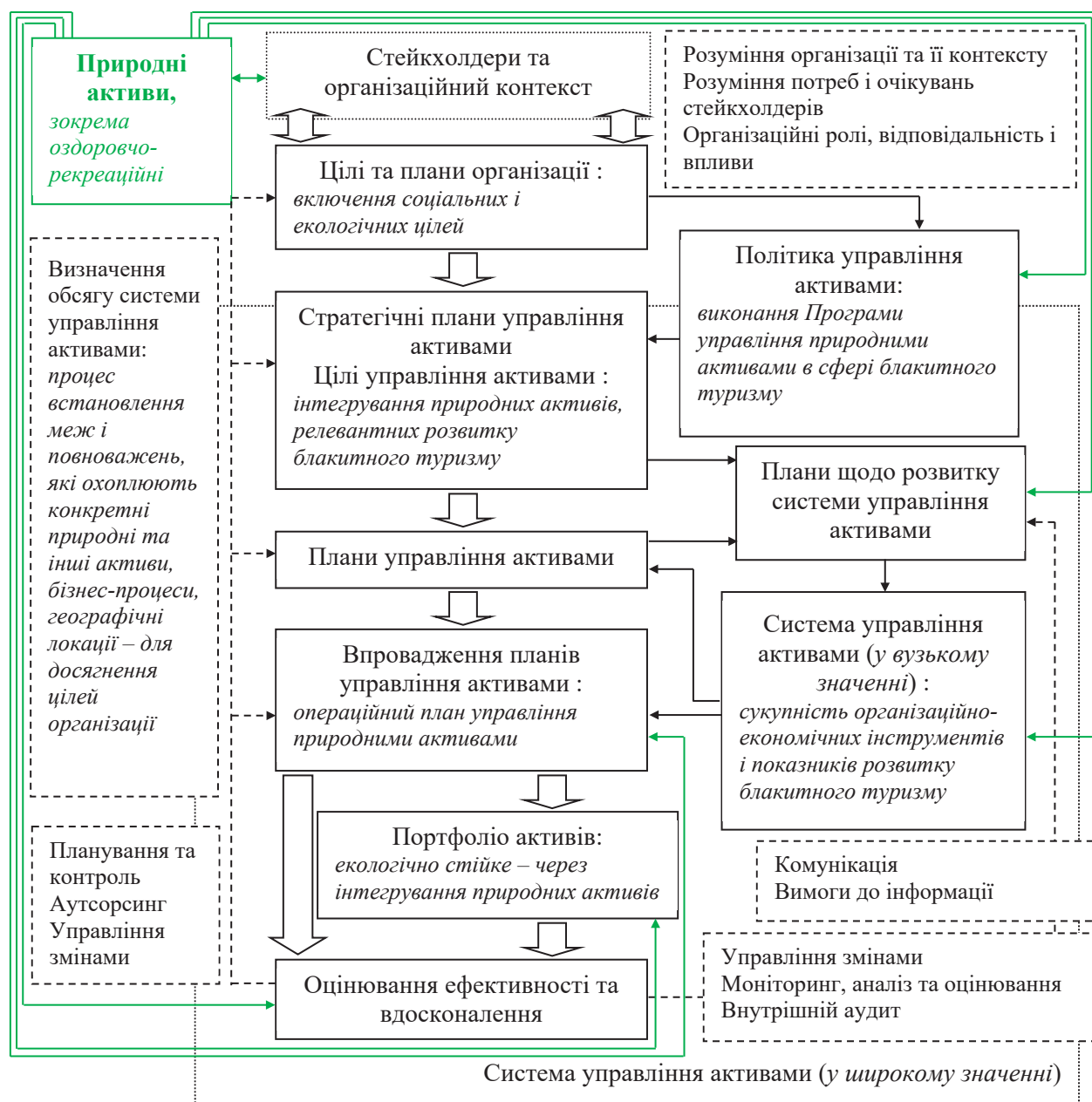

Рис. 3.4 – Схема інституційно-економічного забезпечення розвитку блакитного туризму та суміжних видів соціо-еколого-економічної діяльності в межах системи управління активами згідно з ISO 55001

Джерело: сформовано автором на основі [235]

Поряд із цим, важливим елементом є чітке визначення обсягу системи управління активами: встановлення меж і повноважень, що охоплюють конкретні

природні активи, бізнес-процеси та географічні локації для досягнення цілей туристичної організації. Через стратегічні, тактичні та операційні плани формується екологічно стійке портфоліо активів, інтегроване з природними оздоровчо-рекреаційними активами. Завершальний цикл включає блоки планування, контролю, аутсорсингу, управління змінами, моніторингу та внутрішнього аудиту, – на етапі оцінювання ефективності та вдосконалення. Такий підхід повністю відповідає філософії безперервного розвитку та принципу повоєнного відновлення «відбудуємо краще, ніж було».

Наведемо деталізовані пропозиції щодо інтегрування природних, зокрема рекреаційний та лікувальних активів у межах системи стандартів ISO 55000, а саме пп. 2.1-2.5; ISO 55001, пп. 4.2, 5.2, 6.2; ISO 55002, пп. 4.2, 4.3, 8.2, відповідно до окремих положень цієї системи:

1) ISO 55000, 2 Управління активами:

– 2.1 Загальні положення – Ефективний контроль та управління природними активами з боку організацій має важливе значення для реалізації цілей сталого розвитку. Регуляторне та законодавче середовище, в якому працюють організації, стає дедалі складнішим, а ризики, пов'язані з багатьма активами, постійно змінюються. Управління природними активами має бути інтегрованим у цілі організації на рішення, плани та заходи, пов'язані з активами, використовуючи підхід, що ґрунтується на ризиках;

– 2.2 Переваги управління активами – Переваги управління природними активами можуть включати наступне:

- покращені послуги та результати, в основі яких природні активи: забезпечення продуктивності природних активів може призвести до покращених послуг або продуктів, наданих на їх основі та які постійно відповідають або перевищують очікування клієнтів та зацікавлених сторін;

- продемонстрована соціальна / екологічна відповідальність: покращення здатності організації, наприклад, зменшувати викиди, зберігати природні ресурси

та адаптуватися до зміни клімату, дозволяє їй демонструвати соціально / екологічно відповідальну та етичну бізнес-практику та управління;

- покращення репутації за рахунок інтегрування природними активами: завдяки підвищенню задоволеності споживачів, обізнаності та довіри зацікавлених сторін;

- покращення стійкості організації: ефективне управління короткостроковими та довгостроковими наслідками, витратами та продуктивністю на основі інтегрування природних активів може покращити стійкість діяльності та організації;

- 2.3 Активи – Термін служби природного активу не обов’язково збігається з періодом, протягом якого одна організація несе відповідальність за нього; натомість природний актив може надавати потенційну або фактичну цінність одній або декільком організаціям протягом терміну служби активу, а вартість природного активу для організації може змінюватися протягом терміну його використання;

- 2.4 Огляд управління активами, 2.4.1 Загальні положення – Природні активи, інтегровані в систему управління активами дають змогу організації досліджувати потреби та ефективність їх використання. Крім того, це дає змогу застосовувати аналітичні підходи до управління природним активом на різних етапах його життєвого циклу (який може починатися з концепції потреби в активі до постійних його удосконалень, на відміну від вибуття інших активів);

- 2.4 Огляд управління активами, 2.4.2 Основи – Рішення щодо управління природними активами (технічні, фінансові та операційні) у сукупності дозволяють досягти екологічно орієнтованих і загальних цілей організації. Це включає:

- впровадження процесів планування та прийняття природоорієнтованих рішень, що базуються на оцінці ризиків, на основі інформації та діяльності, яка перетворює організаційні цілі на плани управління природними активами;

- інтеграцію процесів управління активами з функціональними процесами управління організації, такими як фінанси, людські ресурси, інформаційні системи, логістика та операції;

- специфікацію, проєктування та впровадження допоміжної системи управління природними активами – за аналогом із фізичними активами;

- 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.1 Загальні положення – План управління природними активами може дозволити організації створити зв'язок, якщо необхідно, між її системою управління активами (наприклад, як описано в ISO 55001, ISO 55002 і цьому міжнародному стандарті) та низкою конкретних технічних вимог до управління природними активами. Ці конкретні технічні вимоги наведені в стандартах як всередині, так і за межами середовища ISO, а також на міжнародному, регіональному чи національному рівнях стандартизації; такі стандарти надають інформацію про стратегії та тактики, а також про конкретні вимоги до дизайну, конструкції, матеріалів або процесу. Природні активи цілком відповідають вказаним вимогам. Створення підсистеми управління природними активами є важливим стратегічним рішенням для організації. ISO 55001 визначає вимоги до системи управління активами, але не визначає структуру системи;

- 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.2 Переваги системи управління активами – Вище керівництво отримує переваги від природних активів та інших нових ідей і міжфункціональної інтеграції. Система управління активами, в яку інтегровані природні активи, може допомогти в отриманні розуміння природних активів, їх ефективності, ризиків, пов'язаних з управлінням активами, інвестиційних потреб і вартості активів як вхідних даних для прийняття рішень і стратегічного планування організації. Вище керівництво має визнати необхідність інтегрування природних активів, оскільки підсистема управління активами підтримує довгостроковий і стійкий підхід до прийняття рішень. Система управління активами підтримує енергоменеджмент, управління навколишнім середовищем та інші види діяльності, пов'язані зі сталим розвитком. Інтеграція

стратегічного плану управління активами організації (SAMP) з її довгостроковими фінансовими планами може забезпечити збалансування короткострокових фінансових потреб із потребами середньострокових планів діяльності в сфері управління природними активами, а також з набагато більш довгостроковими планами, які вимагають всі природні активи;

– 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.3 Елементи системи управління активами, 2.5.3.1 Загальні положення – Інтегрування природних активів означає відповідність загальним вимогам до системи управління активами, описані в ISO 55001, згруповані таким чином: контекст організації (ISO 55001:2014, пункт 4); планування (ISO 55001:2014, п. 6); підтримка (ISO 55001:2014, п. 7); експлуатація (ISO 55001:2014, п. 8); оцінка продуктивності (ISO 55001:2014, п. 9); вдосконалення (ISO 55001:2014, пункт 10);

– 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.3 Елементи системи управління активами, 2.5.3.2 Контекст організації – Внески зацікавлених сторін, занепокоєння та очікування також є частиною контексту організації. Вплив зацікавлених сторін є ключовим для встановлення правил прийняття послідовних рішень, що ґрунтуються на природі та впливають на структуру та обсяг усієї системи управління активами;

– 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.3 Елементи системи управління активами, 2.5.3.4 Планування – Організація також повинна використовувати свій SAMP, щоб керувати своєю системою управління активами при розробці своїх планів управління природних активами (тобто при визначенні того, що робити). Самі плани управління природними активами повинні визначати дії, які мають бути здійснені щодо природних активів, і повинні мати конкретні та вимірювані цілі (наприклад, часові рамки та ресурси, які будуть використані). Ці цілі можуть забезпечити можливість узгодження операційних планів з організаційним планом і будь-якими бізнес-планами на рівні підрозділів, які відповідають за управління природними активами. Узгодження цілей управління природними активами з

цілями організації, а також зв'язування звітів про природні активи з фінансовими звітами може підвищити результативність організації. Пов'язування звітів про природні активи з фінансовими звітами також може покращити та уточнити оцінку фінансового стану та довгострокового строкові вимоги до фінансування організації;

– 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.3 Елементи системи управління активами, 2.5.3.5 Підтримка – Система управління природними активами повинна визначати вимоги до компетентності персоналу, задіяного в управлінні природними активами. Впровадження, підтримка, оцінка та вдосконалення цих компетенцій зазвичай вимагає тісної співпраці з системою управління людськими ресурсами організації. Ці дві системи повинні підтримувати одна одну;

– 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.3 Елементи системи управління активами, 2.5.3.6 Експлуатація – Функціонування системи управління природними активами може вимагати запланованих змін у процесах або процедурах управління природними активами, що може створити нові ризики. Оцінка та контроль ризиків у контексті управління змінами є важливим фактором у роботі системи управління активами;

– 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.3 Елементи системи управління активами, 2.5.3.7 Оцінка продуктивності – Ефективність системи управління природними активами слід оцінювати щодо будь-яких цілей, поставлених спеціально для самої системи або загальної системи управління активами. Основною метою оцінювання системи управління природними активами має бути визначення того, чи є вона ефективною; для оцінки ефективності слід проводити періодичні аудити; вони можуть бути доповнені самооцінками відділів, задіяних в управлінні природними активами. Результати оцінки ефективності слід використовувати як вхідні дані для аналізу використання природних активів керівництвом;

– 2.5 Огляд системи управління активами, 2.5.3 Елементи системи управління активами, 2.5.3.8 Покращення – Особливо важливими є інциденти або надзвичайні ситуації, пов’язані з природними активами, для яких система управління активами повинна врахувати планування реагування на надзвичайні ситуації та планування безперервності діяльності для виявлених ризиків. Усі такі інциденти, включно з непередбаченими подіями, слід досліджувати та переглядати, щоб з’ясувати, чи потрібні будь-які вдосконалення системи управління активами та підсистеми управління природними активами, щоб запобігти їх повторенню та пом’якшити їхні наслідки;

2) ISO 55001:

– 4.2 Розуміння потреб і очікувань зацікавлених сторін – Інтегрування природних активів передбачає врахування вимог зацікавлених сторін щодо запису фінансової та нефінансової інформації, що має відношення до управління природними активами, а також до звітності щодо неї як внутрішньої, так і зовнішньої;

– 5.2 Політика – Політика управління природними активами має:

- відповідати організаційному плану;
- відповідати характеру та масштабу всіх інших активів і діяльності організації; бути доступною як документована інформація; бути обговорюваною всередині організації; впроваджуватися та періодично переглядатися та, якщо потрібно, оновлюватися;

– 6.2 Цілі управління активами та планування шляхів їхнього досягнення – організація зобов’язана визначити відповідні цілі управління природними активами відповідно до цілей. Плануючи, як досягти цілей управління природними активами, організація повинна визначити та задокументувати:

- метод і критерії прийняття рішень і встановлення пріоритетів діяльності та ресурсів для досягнення плану(ів) управління природними активами та цілей управління природними активами;

- процеси та методи, які будуть використовуватися в управлінні природними активами протягом їхнього життєвого циклу;
- що буде зроблено;
- які ресурси будуть потрібні;
- хто відповідатиме;
- коли буде завершено;
- як будуть оцінюватися результати;
- відповідний часовий горизонт(и) для плану(ів) управління природними активами;
- фінансові та нефінансові наслідки плану(ів) управління природними активами;
- період перегляду плану(ів) управління природними активами;

3) ISO 55002:

– 4.2 Розуміння потреб і очікувань зацікавлених сторін – 4.2.2 Внутрішні зацікавлені сторони в управлінні природними активами можуть включати наступне:

- працівники всередині організації;
- групи всередині організації, тобто функціональні групи (наприклад, інженерні, бухгалтерські, технічне обслуговування);
- акціонери, власники.

4.2.3 Зовнішні сторони, зацікавлені в управлінні природними активами, можуть включати наступне:

- урядові організації, державні установи, регуляторні органи та політики на всіх рівнях управління;
- інвестори та платники податків;
- місцеві громади;
- тих у суспільстві, які зацікавлені в соціальних, фінансових, екологічних або інших формах стійкості.

Зацікавлені сторони виносять судження про управління природними активами організації, а також результати та результати управління природними активами на основі свого сприйняття. Вони можуть відрізнятися через відмінності в цінностях, потребах, припущеннях, концепціях і занепокоєннях. Оскільки погляди зацікавлених сторін можуть мати значний вплив на рішення організації щодо природних активів, важливо, щоб їхнє сприйняття було визначено, зафіксовано та враховано в процесі прийняття рішень;

– 4.3 Визначення сфери застосування системи управління активами – Сфера застосування природних активів повинна враховувати:

- активи, портфель(и) активів, їх межі та взаємозалежності;
- які інші організації беруть участь у виконанні вимог організації до системи управління природними активами (включаючи вимоги ISO 55001), наприклад через аутсорсинг діяльності з управління природними активами або діяльності, пов'язаної зі стадіями життєвого циклу;
- організаційні аспекти, наприклад які частини або функції організації задіяні;
- взаємодії з іншими частинами системи управління організації, наприклад, для управління якістю чи довкіллям;

– 8.2 Управління змінами – Організація повинна переглянути наслідки, пов'язані як із запланованими, так і незапланованими змінами, релевантними управлінню природними активами, і вжити необхідних заходів для пом'якшення будь-яких передбачуваних несприятливих наслідків.

8.2.2 Організація має розглядати зміни, пов'язані з управлінням природними активами, які включають, але не обмежуються, наступне:

- нові природні та інші активи, системи активів або технології (включаючи застарілі); зовнішні по відношенню до організації фактори (включаючи нові правові та нормативні вимоги).

8.2.3 Ризики, пов'язані зі змінами, слід розглядати у зв'язку з їх впливом на управління природними активами та систему управління природними активами.

Доповнимо наведене вище пропозиціями, релевантними розвитку блакитного туризму, щодо доповнення / конкретизації матеріалів робочих груп у межах Проєкту Плану відновлення України [84; 236–238] (як візії для Плану для Ukraine Facility [239]); з урахуванням рекомендацій, викладених в [240–242]; відповідно до положень і програмних заходів (фрагментів, на яких акцентовано увагу):

1) робоча група «Відновлення та розбудова інфраструктури» (сфера туризму і курортів) [237]:

– основні завдання: «інституційна підтримка суб'єктів туристичної діяльності та подальший розвиток бізнесу». Програмні заходи: Програма оздоровлення та реабілітації категорій населення, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні (військовослужбовців, членів їхніх родин, внутрішньо переміщених осіб, жінок і дітей із тимчасово окупованих та деокупованих територій тощо); розроблення муніципальних програм розвитку туристичної сфери та формування цільових туристичних фондів на локальному рівні, що акумулюватимуть надходження від туристичного збору – пропозиції:

- організаційно-економічне забезпечення інтегрування санаторно-курортної сфери в стратегії сталого розвитку України у воєнний і повоєнний періоди, відповідно до Порядку організації надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я, та Проєкту «Реабілітація травм в Україні»;

- збільшення та / чи перерозподіл видатків із бюджету розвитку міста за умови підвищення контролю виконання програм розвитку туризму; поліпшення координаційної функції, а також планування, обліку витрат та інших функцій у межах бюджетування, зокрема за участю громадськості;

– проєкти на виконання Плану відновлення:

- розроблення комплексної стратегії безпеки для відновлення туристичних подорожей;

- дослідження рівня соціально-економічного розвитку регіонів та їхнього туристичного потенціалу з подальшим формуванням планів розвитку й фінансово-економічних обґрунтувань (кошторисів), імплементуючи передовий міжнародний досвід та євроінтеграційні орієнтири;

- створення цільових муніципальних фондів розвитку туризму, що акумулюватимуть надходження від туристичного збору;

- розроблення та практична імплементация концепції розвитку міст-курортів Південного макрорегіону України, а також реалізація проєкту «дороги різноманіття»;

програмні заходи:

- пріоритезація безпекового фактору для всіх форм туристичної діяльності. З метою ревіталізації туристичних потоків і дестинацій Україна потребує впровадження дієвих механізмів гарантування високого рівня безпеки як для внутрішніх, так і для в'їзних рекреантів;

- формування та поетапна реалізація алгоритму дій (дорожньої карти) задля максимально ефективного й оперативного відновлення туристичного сектора (із залученням ресурсів ДАРТ, а також фінансової підтримки міжнародних партнерів і донорських інституцій);

- децентралізація управління туристичною сферою та оптимізація регуляторних механізмів задля стимулювання її просторового розвитку;

- інституційне впорядкування туристичного підприємництва на півдні країни та економічне стимулювання його розвитку (із залученням інструментів ДАРТ, грантових коштів партнерів та міжнародних донорських організацій, видатків державного бюджету, а також ресурсів Фонду відновлення зруйнованого майна та інфраструктури),

— пропозиції:

- актуалізація в умовах післявоєнного періоду стандартів: ISO 22301 – безпека і стійкість до негативних зовнішніх впливів; ISO 22395 – безпека і стійкість до негативних зовнішніх впливів; ISO 31000 – менеджмент ризику;

- використання досвіду відновлення економіки Хорватії: Світовий банк ініціював дискусії щодо важливості блакитного зростання для цієї країни під загальною назвою «Інвестування в стійку блакитну економіку в Хорватії» (передбачаючи постійну фінансову підтримку зусиль уряду країни щодо захисту її природних активів, вирішення проблеми кліматичної вразливості, передусім для розвитку туризму, що складає 20% ВВП країни);

- в туристичних містах України доцільно перерозподіляти підтримку галузі між районами міста таким чином, щоб стимулювати розвиток туризму в кожному районі;

- поєднання в єдиному процесі рівноправних партнерських взаємозв'язків між муніципальними органами влади, бізнесом і людьми, шляхом вдосконалення управління інформаційними потоками, взаємовідносинами між партнерами, а також превентивного вирішення конфліктних ситуацій у туристичній галузі міста;

2) робоча група «Будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів України» [84]:

- «забезпечити зростання місцевої, регіональної економіки і економіки макрорегіонів на основі потенціалу різних типів територій з урахуванням принципів «зеленої» економіки»;

програмні заходи: розробити та забезпечити практичну реалізацію програми регіонального розвитку «Розвиток потенціалу макрорегіону «Азов – Чорне море» із визначенням, зокрема, таких пріоритетних напрямів:

- розширення та диверсифікація транспортно-логістичної доступності макрорегіону;

- збереження та відтворення людського капіталу;

- забезпечення сталого економічного розвитку (поглиблена переробка місцевої сировини, масштабування малого органічного фермерства, відродження традиційних промислів, стимулювання самозайнятості населення);

- комплексний просторовий розвиток курортно-рекреаційних територій, туристичної та супутньої комунальної інфраструктури з імплементацією принципів інклюзивності та гендерно-орієнтованого підходу;

- мінімізація антропогенного впливу на довкілля (ліквідація засміченості територій, подолання наслідків підтоплень, забезпечення водними ресурсами та модернізація систем водоочищення),

– пропозиції: План відновлення України в контексті забезпечення екологічної стійкості та «зеленої» модернізації національної економіки безпосередньо корелює з Планом відновлення Європи (Recovery plan for Europe). Останній спрямований на стимулювання «зеленого» та цифрового переходів, а також на підвищення рівня інклюзивності й резильєнтності європейської економіки (зокрема, фінансове забезпечення його екологічної складової (natural resources and environment) у межах Багаторічної фінансової програми на 2021–2027 рр. становить 401 млрд євро, що дорівнює третині сукупного бюджету програми). Поряд із цим, у контексті набуття повноправного членства в ЄС, критично необхідною є реалізація подвійного переходу: від традиційної морської економіки до моделі «блакитного зростання», і далі – до «стійкої блакитної економіки». Це вимагає адекватного відображення під час розроблення національних та регіональних програм, згідно з якими блакитна економіка має відігравати визначальну роль у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР) та орієнтирів Європейського зеленого курсу, тобто виступати не самоціллю, а дієвим інструментом реалізації загальнодержавних і загальноєвропейських пріоритетів;

3) загальнонаціональні довгострокові проєкти:

- проєкт «Одеса – літня/південна столиця України» – акумулює передумови для локалізації в Одесі на літній період ключових заходів загальнодержавного

рівня, міжнародних самітів, виставкових та фестивальних івентів, що базуватиметься на розбудованій для цього сучасній інфраструктурі, зокрема безпековій,

– пропозиції: розроблення та імплементація стратегії управління пляжними зонами як природними активами. Це передбачає: інвентаризацію пляжних територій, їхню вартісну (економічну) оцінку та процедуру взяття на баланс муніципалітету; реконструкцію пляжів щонайменше до експлуатаційних параметрів 1960-х років, а також їхнє берегоукріплення та інноваційний розвиток із залученням «зелених» інвестицій; інтеграцію пляжів у господарський оборот з метою розбудови ринку рекреаційно-туристичних послуг, а також оптимізацію видатків місцевого бюджету шляхом фінансування системної експлуатації та превентивного утримання пляжної інфраструктури, що є економічно доцільнішим порівняно з надмірними витратами на реагування постфактум щодо ліквідації наслідків природних катаклізмів і деструктивної техногенної діяльності;

– програма регіонального розвитку «Розвиток потенціалу макрорегіону «Азов – Чорне море» – передбачає, що реалізація проєктів у її межах забезпечить: розширення транспортно-логістичної доступності макрорегіону; збереження та відтворення людського капіталу; сталий економічний розвиток (поглиблена переробка місцевої сировини, масштабування малого органічного фермерства, відродження традиційних промислів, стимулювання самозайнятості населення); комплексний просторовий розвиток курортно-рекреаційних територій, туристичної та супутньої комунальної інфраструктури з імплементацією принципів інклюзивності та гендерно-орієнтованого підходу; мінімізацію антропогенного впливу на довкілля (ліквідація засміченості територій, подолання наслідків підтоплень, забезпечення водними ресурсами та модернізація систем водоочищення),

– пропозиції: врахування результатів порівняльного оцінювання Українського Причорномор'я та Українського Приазов'я, згідно з яким за

більшістю соціально-економічних, економіко-екологічних та екологічних індикаторів домінує Причорноморський макрорегіон. Це не нівелює наявності спільних для обох регіонів викликів, проте створює передумови для формування здорового конкурентного середовища між ними, що інтенсифікує їхню синергетичну взаємодію. Крім того, альтернативою або доповненням до загальнодержавної (подекуди зрівняльної та універсально-інклюзивної) політики може стати стратегія таргетованого інвестування у ключові конкурентні переваги окремих регіонів та точкове розв'язання їхніх специфічних проблем на засадах консолідації зусиль, партнерства і взаємодопомоги;

– комплексний розвиток Українського Придунав'я – передбачає розширення транспортно-логістичної доступності субрегіону: поглиблення судноплавного русла каналу «Дунай – Чорне море»; відкриття нових судноплавних маршрутів, зокрема поромних переправ; відбудову аеропортової інфраструктури м. Ізмаїл та м. Болград; відновлення мостового переходу в м. Білгород-Дністровський; модернізацію та розширення автомагістралі Одеса – Рені; гарантування екологічної безпеки територій субрегіону: впровадження ефективних технологій збирання та утилізації побутових і промислових відходів, оптимізація експлуатації полігонів ТПВ; спорудження каналізаційно-насосних станцій із системами біологічного очищення стічних вод; охорона природно-заповідних фондів; збереження екосистем придунайських озер, зокрема розв'язання гострих екологічних проблем оз. Сасик; розв'язання питань водозабезпечення та водовідведення; розвиток агропромислового комплексу, харчової та переробної промисловості (поглиблення рівня переробки місцевої сировинної бази; сертифікація виробленої продукції відповідно до міжнародних стандартів; відновлення гідромеліоративних (зрошувальних) систем та інноваційне оновлення технологій іригації); розвиток доступної, безпечної та високоякісної туристично-рекреаційної сфери (підтримка нових та диверсифікація наявних туристичних продуктів; стимулювання створення лікувально-оздоровчих комплексів на базі об'єктів сільського (зеленого) туризму;

фінансова та інституційна підтримка малих фермерських господарств органічного спрямування; розвиток жіночого підприємництва),

– пропозиції: кардинальний перегляд та концептуальна модернізація процесів управління природними активами:

- складання плану управління активами – стратегічного документу, який визначає, як групою активів слід керувати протягом певного періоду часу;

- перехід до підходу, що ґрунтується на фактах, із тим щоб: змістити пріоритети з витрат на усунення кризових ситуацій та поломок – на профілактичну роботу; відійти від практики, коли витрачається більшість бюджету управління активами на меншу частину спроектованих активів;

- розробка політики щодо природних активів, яка: чітко визначає та визнає природні активи як клас активів; генерує чітко регламентовані зобов'язання щодо цільової експлуатації, належного утримання та подальшого відтворення (заміщення) природних активів поряд із традиційними капітальними активами, протягом усього життєвого циклу, зменшуючи кількість керованих активів і знижуючи експлуатаційні витрати;

- створення можливостей зі встановлення майбутніх стандартів із управління природними активами;

- командний менеджмент та професійний розвиток (організаційне навчання) персоналу; розбудова та поглиблення стійких партнерських взаємовідносин;

- стратегічне довгострокове фінансове планування;

- постійний розвиток комунікацій і взаємодії, що передбачає проведення комплексних заходів із: підвищення рівня обізнаності про важливість природних активів; звітування перед громадою.

4) робоча група «Європейська інтеграція» [238]:

– пріоритетні завдання та необхідні практичні кроки (середньострокової перспективи) на етапі «Відновлення, перезапуск економіки та інститутів»;

програмні заходи:

- реалізація комплексу заходів із відбудови інфраструктури з імплементацією підходів до мінімізації шкідливих викидів, підвищення енергоефективності та забезпечення енергетичного переходу в контексті ініціативи ЄС «Європейський зелений курс»;

- формування дієвої системи захисту фінансових інтересів України та ЄС через виконання дорожньої карти задля отримання доступу до адміністрування структурних фондів ЄС. Це охоплює посилення інституційної спроможності та чітку регламентацію механізмів взаємодії між елементами системи захисту фінансових інтересів відповідно до функцій, детермінованих правом ЄС (*acquis*);

- нарощування фахових компетенцій, а також технічного, управлінського та стратегічного потенціалу завдяки залученню міжнародної технічної допомоги. Це передбачає проведення коротко- та довгострокових навчальних програм, використання інструментів твінінгу, інтенсивний обмін знаннями й передовим досвідом, а також залучення профільних експертів і впровадження форматів професійної взаємодії *peer-to-peer* (рівний рівному),

– пропозиції:

- здійснення крос-секторальних заходів, поряд із орієнтацією на Європейський зелений курс, потребує посилення в межах «Повідомлення Комісії ЄС до Європейського парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів щодо нового підходу до сталої блакитної економіки ЄС. Трансформація блакитної економіки ЄС для сталого майбутнього (документ 52021DC0240) [181];

- з метою гармонізації фінансових механізмів із Цілями сталого розвитку (ЦСР), що є релевантними для процесів «блакитного зростання» (передусім ЦСР 14 та суміжних цілей), вбачається доцільним долучення України до Фінансової ініціативи ООН зі сталої блакитної економіки (*Sustainable Blue Economy Finance Initiative*) [213] – глобальної платформи, діяльність якої зосереджена на перетині залучення приватного капіталу та збереження здоров'я морських екосистем;

- імплементація передового європейського досвіду знаннєвого менеджменту (управління знаннями) у сфері блакитної економіки, зокрема: уніфіковані стандарти та принципи відкритого доступу мережі EMODnet – з метою порівняльного аналізу (зіставлення) вимірювальних даних, що генеруються різними інституціями; сервіс моніторингу морського середовища Copernicus – для отримання даних супутникового зондування та спеціалізованих послуг із прогностичного моделювання динамічних процесів у морських екосистемах; розроблення проєкту Digital Twin of the Ocean у межах глобальної ініціативи Destination Earth – задля поглиблення діджиталізації морського середовища та його ресурсного потенціалу, оптимізації доступу до масивів даних, а також їхньої трансформації у прикладні знання й інструменти для широкого спектра стейкхолдерів. Цей процес передбачає консолідацію зусиль низки міжнародних установ та здійснення безперервного моніторингу комплексних змін у довкіллі й відповідних соціально-економічних наслідків (згенеровані дані слугують критично важливою інформаційною базою для прийняття управлінських рішень в умовах кризових явищ); аналітичний інструмент Blue Economy Indicators, призначений для системного моніторингу економічного прогресу;

5) робоча група «Екологічна безпека» [239]:

– завдяки імплементації завдань Плану відновлення передбачається досягнення таких результатів:

програмні заходи: екологічні та кліматичні цілі інтегровані до секторальних політик (синхронізовані з Європейським зеленим курсом);

- зменшено на 20% збитки, що завдаються шкідливою дією вод, в результаті відновлення споруд протипаводкового призначення;

- запроваджено стале управління лісами, збільшено лісистість території країни до не менше ніж 18% до 2035 р.;

- створення 170 нових рекреаційних об'єктів;

- розвиток екологічного туризму,

– пропозиції:

- сприяння переходу до циркулярної моделі економіки систем життєзабезпечення громад у приморських населених пунктах, включаючи збільшення частки місцевих джерел відновлювальної енергії та будівництво будівель за стандартом NZEB, що є важливою складовою Європейської зеленого курсу та чинником досягнення енергетичної незалежності України від імпорту викопних видів палива. Принципи циркулярності та відповідального поводження з відходами мають виконуватися й по відношенню до моря: цільова установка щодо недопущення потрапляння відходів (забруднення поживними речовинами, що призводить до евтрофікації, пластиковим сміттям, підводним шумом тощо) у море. До 2030 року ЄС планує вдвічі скоротити обсяг пластику, що потрапляє в море, що особливо актуально для узбережжя Українського Причорномор'я;

- формування поглибленого розуміння економічної цінності морських екосистем Українського Причорномор'я. Наявність верифікованих (достовірних) масивів даних створить підґрунтя для інтегрованого управління морськими секторами економіки та екосистемами через імплементацію таких стратегічних інструментів, як інтегроване управління прибережними зонами (ICZM), морське просторове планування (MSP) та створення морських охоронюваних територій (MPA);

- впровадження комплексу заходів із підвищення екологічної стійкості (резильєнтності) узбережжя із застосуванням рішень, що ґрунтуються на природі (РГП): зокрема, як дієвої еколого-економічної альтернативи спорудженню традиційної інженерної («сірої») інфраструктури (гребель, дамб, бетонних бар'єрів тощо), – зелена інфраструктура (водно-болотні угіддя, лісопарки тощо);

- застосування методології управління природними водними активами Ініціативи муніципальних природних активів (MNAI), зокрема, для вирішення таких питань, як пом'якшення посухи чи ефект теплового острова;

- в приморських регіонах екологічний туризм доцільно розвивати поряд із морським і приморським видами туризму;

- облік муніципальних (зокрема, приморських міст) природних активів на основі SEEA для прийняття управлінських рішень є недосконалим (не враховує неринкові екосистемні послуги). Необхідна розробка альтернативних систем / методів обліку;

- поліпшення морського просторового планування – для підвищення рівня визначеності та підвищення рівня передбачуваності економічної динаміки, що слугує додатковим детермінантом акумулювання приватних інвестиційних ресурсів у сферу блакитного зростання;

- розробка доказової бази щодо природних активів місцевими органами влади – для використання поряд із екологічними та іншими фондами для фінансування відповідних проєктів, в Україні, в умовах повоєнного періоду, – грантів міжнародних організацій. Проте сама схема цільового фінансування має передбачати комплексний підхід до розгляду всіх можливих джерел, із урахуванням ієрархічних та інших зв'язків між ними;

- формування точної великої інформаційної бази про блакитну економіку. Зокрема, за допомогою поряд із стратегіями ICZM, MSP і MPA, –загальних стандартів і принципів відкритого доступу EMODnet (для зіставлення вимірювань, здійснюваних різними установами); служби морського середовища Copernicus (для одержання супутникових даних і послуг із прогнозування процесів, які відбуваються в морському середовищі); розробки Digital Twin of the Ocean в межах ініціативи Destination Earth; інструменту Blue Economy Indicators;

- поряд із цим – оцінювання природних активів / блакитно-зеленої інфраструктури, зокрема на муніципальному рівні: приморські міста найбільше потерпають від екологічних наслідків зміни клімату в Україні.

Висновки до розділу 3

В роботі вдосконалено структуру фінансово-економічного інструментарію, спрямованого на забезпечення розвитку стійкого морського та прибережного туризму як соціо-еколого-орієнтованого сектору блакитної економіки, що враховує пріоритетність релевантних міжнародних ініціатив і включає комбінування зелених облігацій, імпакт-інвестицій, банківських кредитів, крауд-інвестицій та інших інструментів задля посилення можливостей управління блакитно-зеленою та природною інфраструктурою, відходами та екосистемними послугами морських і прибережних територій у межах формування інтегрованого та диверсифікованого підходів до розвитку блакитного туризму.

У дослідженні запропоновано методичні підходи до активізації «блакитних» облігацій як інструменту інвестування в межах відновлення та подальшого сталого розвитку економіки туризму, відповідно до Керівного документу з блакитного фінансування Міжнародної фінансової корпорації, що лягли в основу запропонованих положень щодо: долучення України до активної підтримки Світовим банком цілісного підходу до блакитної економіки в прибережних і морських районах країни; орієнтування на можливості застосування широкого спектру фінансових інструментів, а також залучення широкого кола фінансових установ і посередників при обґрунтуванні вибору та пріоритетності фінансування «блакитних» проєктів; використання ключових показників ефективності для розвитку блакитного туризму та інших сталих видів економічної діяльності, пов'язаних із блакитними облігаціями.

В межах організаційно-економічного забезпечення повоєнного розвитку блакитного туризму в Україні обґрунтовано програмно-цільовий підхід до управління природними активами територій потенційних дестинацій, який, на відміну від існуючих, розглядає дестабілізовані війною приморські екосистеми як стратегічний капітал та складову критичної та комунальної інфраструктури громад,

що в межах сфери управління активами генерує довгострокову цінність через оздоровлення та регенерацію територій та максимізацію локальних доходів, пов'язаних із блакитним туризмом і суміжними видами соціо- та еколого-економічної діяльності; сформовано систему програмних заходів, яка охоплює процеси визначення стану та класифікацію релевантних природних активів, створення відповідних цифрових реєстрів, оцінювання вартості екологічного відновлення, а також комплексну вартісну оцінку неринкових екосистемних благ та втраченого внаслідок війни природно-туристичного потенціалу прибережних дестинацій; розроблено структурно-логічну схему етапів управління та взаємодії суб'єктів із чітким виокремленням їхніх стратегічних комерційних та регуляторних цілей, що дозволяє деталізувати фінансово-економічні аспекти прийняття управлінських рішень у напрямку розвитку блакитного туризму.

Розроблено методичні підходи до інтегрування розвитку блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою, що поєднують інституційні чинники, складові процесів формування цільових програм, площини формування сфери блакитного туризму та механізми фінансування, та включають пропозиції в напрямку кардинальної зміни фінансово-інвестиційної логіки в умовах війни: замість нарощування видатків розвитку з бюджету, сфера блакитного туризму потенційно спроможна частково розвантажувати його завдяки інструментам блакитного фінансування та ефективному управлінню природними та іншими активами відповідно до системи стандартів ISO 55000; обґрунтовано доцільність застосування моделі публічно-приватного партнерства «People-first PPP», яка на відміну від традиційної моделі, орієнтує інвестування на довгостроковий соціальний і екологічний вплив, зокрема забезпечення рівного безперервного доступу до оздоровчо-рекреаційних ресурсів.

Основні наукові результати третього розділу дисертаційної роботи опубліковано в наукових працях [118; 243–245].

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження дозволяє зробити такі висновки, що відображають основні одержані результати, що характеризуються науковою новизною.

У роботі визначено сутнісно-змістовну характеристику понять: «блакитний туризм» – по-перше, як виду туристичної діяльності, що охоплює переміщення та перебування осіб поза місцем їх постійного проживання з рекреаційною, оздоровчою, культурною, діловою або іншою метою у межах територій, функціонально або просторово пов'язаних із морськими, прибережними, річковими, озерними та іншими водними об'єктами; по-друге, як сектора блакитної (стійкої морської) економіки, що має соціо-еколого-орієнтовану спрямованість і відіграє об'єднуювальну роль серед секторів блакитної економіки та роль каталізатора відновлення та подальшого сталого розвитку локальних економік, передусім у межах (при)морських територій, а також будь-яких дестинацій, рекреаційно-туристичне середовище яких пов'язане з водними ресурсами; і «економіка блакитного туризму» – як системи економічних відносин, що формується в межах приморських і водно-орієнтованих регіонів та поєднує риси класичної туристичної економіки і блакитної економіки, базуючись на використанні водних ресурсів, розвитку курортної інфраструктури, суміжних галузей та впровадженні принципів сталості, інклюзивності, інноваційності та регенеративності; та комплексну класифікацію його типів, що поєднує: просторовий, функціональний, економічний, екологічний, інституційний та інші критерії розвитку блакитного туризму.

В дослідженні розвинуто економічні та управлінські взаємозв'язки в межах забезпечення функціонування ринку послуг блакитного туризму на основі системного та ситуаційного підходів, які охоплюють макроекономічний вимір (стратегічне планування, цільове програмування й регулювання з боку державних

і регіональних інституцій) та мікроекономічний вимір (трансформація вхідних, зокрема природних лікувальних, рекреаційних та унікальних туристичних ресурсів у екологічно стійке портфоліо активів суб'єктів туристичної діяльності в межах територій, функціонально / просторово пов'язаних із водними об'єктами), а також визначають специфіку формування пропозиції на ринку послуг блакитного туризму через тісну взаємодію туристичних підприємств із закладами суміжних галузей і секторами блакитної економіки.

Сформовано сукупність економічних та інших релевантних показників розвитку блакитного туризму в межах відновлення і підвищення резильєнтності приморських регіонів України, які, на відміну від існуючих, ґрунтуються на принципах багаторівневості, багатовимірності та відповідності комплексному та економічно-спрямованому концептуальному блокам і релевантним класифікаційним критеріям, що дозволяє більш ґрунтовно проводити інтегроване оцінювання стійкості блакитного туризму.

В роботі обґрунтовані методичні підходи до оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України, на основі інтегрування положень національних і міжнародних нормативних документів, що регламентують порядок визначення шкоди, оцінку еколого-економічних наслідків воєнних дій і моніторинг стану природних зокрема лікувальних ресурсів у межах оздоровчо-рекреаційних територій і туристичних об'єктів, а також поєднання жорсткої кількісної бази (методів відновної вартості, дисконтування майбутніх втрат, оцінювання екосистемних послуг та ін.) із якісними процедурами (експертні оцінки, сценарії, соціальні опитування), що відповідає міжнародним практикам UNEP, RDNA, SEEA та OECD; які дозволяють визначати сумарний обсяг збитків від знищення джерел і / або погіршення якості природних лікувальних ресурсів від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених воєнним вторгненням, враховуючи такі ресурси: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі / озокерит, лікувальна ропа,

природні прибережні комплекси, природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування та оздоровлення кліматичними умовами / лікувальним мікрокліматом, а також обсяг збитків від розміщення відходів / забруднення відходами на землях курортів, спричинені військовими діями.

Визначено структуру фінансово-економічного інструментарію, спрямованого на розвиток стійкого морського та прибережного туризму як соціо-еколого-орієнтованого сектора блакитної економіки, що враховує пріоритетність релевантних міжнародних ініціатив і включає комбінування зелених облігацій, імпакт-інвестицій, банківських кредитів, крауд-інвестицій та інших інструментів задля посилення можливостей управління блакитно-зеленою та природною інфраструктурою, відходами та екосистемними послугами морських і прибережних територій у межах формування інтегрованого та диверсифікованого підходів до розвитку блакитного туризму.

У дослідженні розроблено методичні підходи до активізації «блакитних» облігацій як інструменту інвестування в межах відновлення та подальшого сталого розвитку економіки туризму, відповідно до Керівного документу з блакитного фінансування Міжнародної фінансової корпорації, що лягли в основу запропонованих положень щодо: долучення України до активної підтримки Світовим банком цілісного підходу до блакитної економіки в прибережних і морських районах країни; орієнтування на можливості застосування широкого спектру фінансових інструментів, а також залучення широкого кола фінансових установ і посередників при обґрунтуванні вибору та пріоритетності фінансування «блакитних» проєктів; використання ключових показників ефективності для розвитку блакитного туризму та інших сталих видів економічної діяльності, пов'язаних із блакитними облігаціями.

Обґрунтовано теоретико-методичні підходи до організаційно-економічного забезпечення територій, перспективних для розвитку блакитного туризму, в межах яких, на відміну від існуючих, дестабілізовані війною приморські екосистеми та

природні активи розглядаються як складова критичної та комунальної інфраструктури громад, що генерує довгострокову цінність через оздоровлення територій і зростання локальних доходів, пов'язаних із блакитним туризмом і суміжною соціо-еколого-економічною діяльністю; сформовано систему програмних заходів, яка охоплює процеси визначення стану та класифікацію релевантних природних активів, створення відповідних цифрових реєстрів, оцінювання вартості екологічного відновлення, а також комплексну вартісну оцінку неринкових екосистемних благ та втраченого внаслідок війни природно-туристичного потенціалу прибережних дестинацій; розроблено структурно-логічну схему етапів управління та взаємодії суб'єктів із чітким виокремленням їхніх стратегічних комерційних та регуляторних цілей, що дозволяє деталізувати фінансово-економічні аспекти прийняття управлінських рішень у напрямку розвитку блакитного туризму.

В роботі сформовано методичні підходи до інституційного забезпечення розвитку економіки блакитного туризму в межах управління прибережною територіальною громадою, що, на відміну від існуючих, включають інституційні чинники, складові процесів формування цільових програм, площини формування сфери блакитного туризму та механізми фінансування, та включають пропозиції в напрямку кардинальної зміни фінансово-інвестиційної логіки в умовах війни: замість нарощування видатків розвитку з бюджету, сфера блакитного туризму потенційно спроможна частково розвантажувати його завдяки інструментам блакитного фінансування та ефективному управлінню природними та іншими активами відповідно до системи стандартів ISO 55000; обґрунтовано доцільність застосування моделі публічно-приватного партнерства «People-first PPP», яка на відміну від традиційної моделі, орієнтує інвестування на довгостроковий соціальний і екологічний вплив, зокрема добробут прибережних громад, збереження екосистем, інклюзивність та забезпечення рівного безперервного доступу до оздоровчо-рекреаційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The EU blue economy report : 2025 edition / European Commission. Publications Office of the European Union, 2025. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC142453> (дата звернення: 21.07.2026).
2. EU Strategy on resilient, prosperous and liveable coastal communities : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions / European Commission. Brussels, 2026. EUR-Lex : official website of EU law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52026DC0530&qid=1781597435870> (дата звернення: 21.07.2026).
3. Носирєв О., Якименко-Терещенко Н., Чайка Т. Туристично-рекреаційний потенціал Харківського регіону: географічні та соціально-економічні детермінанти трансформації та розвитку. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 82. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-25>
4. Чаркіна Т. Ю., Зайцева В. М., Пікуліна О. В., Реукова А. О. Сучасні тренди розвитку та нові напрями туристичної індустрії. *Агросвіт*. 2022. № 3. С. 49–56. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.3.49>
5. Крупіца І. В., Євтушок О. В., Киричук В. Г. Світові тренди та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний простір*. 2022. № 178. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/178-4>
6. Рига І. І., Рошко С. М. Тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг. *Вісник ХНТУ*. 2023. № 4 (87). С. 396–400. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.51>

7. Трусова Н., Цвілій С. Безпечний стан інноваційного розвитку туристичної індустрії в економічній системі держави. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-75>

8. Богашко О. Л. Розвиток туристичного бізнесу в умовах цифрової економіки. Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв – с. Коблеве, 09 червня 2022 р.). Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 142–144. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15226/1/Rozvytok_turystychnoho.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

9. Козловський Є. В., Кузьмич О. Ю., Шковира А. О., Фещук Д. С. Тенденції розвитку індустрії туризму в умовах цифрової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 22. С. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.22.68>

10. Гапоненко Г. І., Лістратенко Д. А., Євтушенко О. В., Шамара І. М. Екологізація туристичної діяльності як фактор сталого розвитку регіонів України. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2023. № 18. С. 52–61. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2023-18-06>

11. Мельник І. Л., Антоненко І. Я., Вогулкіна Д. В. Практики сталого розвитку туризму у регіональному вимірі. *Економіка і регіон*. 2024. № 4 (95). С. 105–111. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2024.4\(95\).3613](https://doi.org/10.26906/EiR.2024.4(95).3613)

12. 50 Years of Tourism: Global Trends and Future Scenarios : Briefing Paper for the 26th UN Tourism General Assembly / World Tourism Organization. Madrid : UN Tourism, 2025. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284427215>

13. UN Tourism Data Dashboard / World Tourism Organization. URL: <https://www.untourism.int/tourism-data/un-tourism-tourism-dashboard> (дата звернення: 21.07.2026).

14. Чорна Н. М. Стан та основні тренди розвитку туристичної галузі України в умовах сьогоденних викликів. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній*

та Східній Європі. 2023. № 8. С. 72–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-10>

15. Cherchyk L., Begun S., Khumarova N., Kuvika G. Retrospective statistical study of dependencies in the formation of tourist flows. *Economics Ecology Socium*. 2023. Vol. 7, № 2. P. 41–54. DOI: <https://doi.org/10.31520/2616-7107/2023.7.2-3>

16. Sustainable Travel 2024 / Booking.com. URL: <https://news.booking.com/download/aecf3f81-73df-42eb-a8a1-f4bdc8809af4/booking.comsustainabletravelreport2024.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

17. Проведення дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців : звіт за результатами опитування / ДАРТ. 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view> (дата звернення: 21.07.2026).

18. Скільки українців подорожує країною під час війни? / ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/skilki-ukrayinciv-podorozhuie-krayinoyu-pid-chas-viyni> (дата звернення: 21.07.2026).

19. Brito M., Silveira L. Blue planning: A planning model for the development of blue tourism in blue spaces. *Tourism Recreation Research*. 2024. № 49 (6). P. 1360–1380. DOI: <https://doi.org/10.1080/02508281.2023.2167909>

20. de Brito M. M., da Silveira L. Á. Blue tourism. *Encyclopedia of Tourism* / eds.: J. Jafari, H. Xiao. Cham : Springer, 2024. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-74923-1_920

21. Orams M., Lück M. Marine tourism. *Encyclopedia of Tourism* / eds.: J. Jafari, H. Xiao. Cham : Springer, 2025. P. 650–651. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-74923-1_414

22. Martínez Vázquez R. M., Milán García J., De Pablo Valenciano J. Analysis and trends of global research on nautical, maritime and marine tourism. *Journal of Marine*

Science and Engineering. 2021. № 9 (1). P. 93. DOI: <https://doi.org/10.3390/jmse9010093>

23. Kabil M., Priatmoko S., Magda R., Dávid L. D. Blue economy and coastal tourism: A comprehensive visualization bibliometric analysis. *Sustainability*. 2021. № 13 (7). P. 3650. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13073650>

24. Mayén Cañavate B., Bernal Conesa J. A., Briones Peñalver A. J., Anunciação P. Tourism in the Blue Growth strategy: A model proposal. *Tourism research in Ibero-America* / eds.: A. Álvarez-García, M. A. del Río-Rama, O. M. Martínez-Román. Routledge, 2021. P. 105–116. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003140788-11>

25. Jarratt D., Davies N. J. Planning for climate change impacts: Coastal tourism destination resilience policies. *Tourism Planning & Development*. 2020. № 17 (4). P. 423–442. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568316.2019.1667861>

26. Arabadzhyan A., Figini P., García C., González M. M., Lam-González Y. E., León C. J. Climate change, coastal tourism, and impact chains: A literature review. *Current Issues in Tourism*. 2021. № 24 (16). P. 2233–2268. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1825351>

27. Hyytiäinen K., Kolehmainen L., Amelung B., Kok K., Lonkila K.-M., Malve O., Similä J., Sokero M., Zandersen M. Extending the shared socioeconomic pathways for adaptation planning of blue tourism. *Futures*. 2022. № 137. P. 102917. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2022.102917>

28. Andersen I. M. V., Blichfeldt B. S., Liburd J. J. Sustainability in coastal tourism development: An example from Denmark. *Current Issues in Tourism*. 2018. № 21 (12). P. 1329–1336. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2016.1272557>

29. Ioppolo G., Saija G., Salomone R. From coastal management to environmental management: The sustainable eco-tourism program for the mid-western coast of Sardinia (Italy). *Land Use Policy*. 2013. № 31. P. 460–471. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.08.010>

30. Cisneros-Montemayor A. M., Townsel A., Gonzales C. M., Haas A. R., Navarro-Holm E. E., Salorio-Zúñiga T., Johnson A. F. Nature-based marine tourism in the Gulf of California and Baja California Peninsula: Economic benefits and key species. *Natural Resources Forum*. 2020. № 44 (2). P. 111–128. DOI: <https://doi.org/10.1111/1477-8947.12193>

31. Волосяк М. В. Економічний розвиток прибережних територій у контексті сталої «блакитної» економіки. *Бізнес Інформ*. 2024. № 4. С. 54–62. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-54-62>

32. Parsyak V., Zhukova O., Vashchylenko A. Ukraine's Blue Economy: Potential and Prospects for Integration into the European Space. *Three Seas Economic Journal*. 2023. Vol. 4, № 1. P. 58–63. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2023-1-7>

33. Сліже М. О., Берлінський М. А., Ель Хадрі Ю. Розвиток пріоритетних секторів блакитної економіки України на початку ХХІ століття. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2025. Т. 29, № 2 (45). С. 110–121. DOI: [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2\(45\).318036](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2(45).318036)

34. Khumarova N., Vernihorova N. Conceptual principles of blue growth in the development of natural assets in urban parks of Ukraine. *Economics Ecology Socium*. 2024. Vol. 8, № 3. P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.61954/2616-7107/2024.8.3-1>

35. Volosiuk M., Vdovychenko L., Sirenko I. Maritime clusters as an innovative form of development of coastal regions of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, № 2. P. 44–50. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-44-50>

36. Graziano M., Alexander K. A., McGrane S. J. et al. The many sizes and characters of the Blue Economy. *Ecological Economics*. 2022. Vol. 196. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107419>

37. Kwiatkowski J. M., Zaucha J. Measuring the blue economy in the EU: The Polish experience. *Frontiers in Marine Science*. 2023. Vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fmars.2023.1129075>

38. Wenhai L., Cusack C., Baker M. et al. Successful Blue Economy Examples with an Emphasis on International Perspectives. *Frontiers in Marine Science*. 2019. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.3389/fmars.2019.00261>

39. Penca J. Blue economy in the Euro-Mediterranean: implications of the policy paradigm. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies EMUNI*. 2019. Vol. 12. No. 1. P. 69–92. URL: https://emuni.si/wp-content/uploads/2019/11/2019-12-1_69-92.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

40. Осітнянко Д. О., Примак Т. Ю. Впровадження принципів сталого розвитку в туристичній індустрії. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.152>

41. Любченко В. Роль туризму у сталому розвитку в Україні: виклики та можливості для економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-59>

42. Шевченко Г. М. Природні активи рекреаційно-туристичної сфери. Одеса : Астропринт, 2021. DOI: <https://doi.org/10.31520/978-966-927-813-5>

43. Шепелєва О., Богданов О. Модернізація туризму через призму блакитної економіки та сталого розвитку. *Development Service Industry Management*. 2025. № 2. С. 331–336. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-10\(43\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-10(43))

44. Замлинський В., Давиденко І., Гура О., Соловійова О., Машин А. Стратегії антикризового управління туристичних підприємств в умовах циркулярної економіки. *Food Industry Economics*. 2024. Vol. 16, № 2. С. 59–68. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v16i2.2942>

45. Khumarova N., Krivenceva A. A complex systems approaches to sustainable waste management: the case of a recreational and tourist region of Ukraine. *Economics Ecology Socium*. 2022. Vol. 6, № 1. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.31520/2616-7107/2022.6.1-1>

46. Rubel O., Dokus A., Aghayev A. The impact of methodological approaches for calculating the ecosystem services cost on the economic externalities of nature

management. *Economic Innovations*. 2024. Vol. 26, № 2 (91). P. 83–96. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2024.26.2\(91\).83-96](https://doi.org/10.31520/ei.2024.26.2(91).83-96)

47. Rubel O., Bushuyev S., Aghayev A. Assessment and rational use of the natural resource potential of aquaculture of the North-Western Black Sea. *Economic Innovations*. 2023. Vol. 25, № 1 (86). P. 126–134. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2023.25.1\(86\).126-134](https://doi.org/10.31520/ei.2023.25.1(86).126-134)

48. Басюк Д. І., Примак Т. Ю., Погуда Н. В. Трансформація туризму в Україні на принципах сталого розвитку: досвід європейських країн. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 17–21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.2.17>

49. Якименко-Терещенко Н., Мірко Н., Моца А. Розвиток індустрії туризму у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-117>

50. Омельчак Г. Особливості інноваційного розвитку туризму України в умовах війни та євроінтеграції. *Сталий розвиток економіки*. 2023. № 1 (46). С. 106–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-46-14>

51. Роїк О. Напрямки сталого розвитку туризму України в умовах післявоєнного відновлення. *Економічний простір*. 2023. № 184. С. 58–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/184-9>

52. Picken F. Tourism and the blue economy. *Tourism Geographies*. 2025. Vol. 27, № 3–4. P. 538–546. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2023.2291821>

53. Gallegati S., Masiá P., Fanelli E., Danovaro R. The impact of natural capital loss on blue-tourism economy: The Red Sea case study. *Marine Policy*. 2025. Vol. 172. P. 106507. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106507>

54. Suresh A., Moallemi E. A., Wartman M. et al. Tourism as a catalyst for blue carbon restoration and conservation: pathways, gaps, and opportunities. *Sustainable Development*. 2026. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1002/sd.71080>

55. Кислий В. М., Шевченко Г. М. Аналіз передумов формування ринку рекреаційних послуг в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2007. № 2. С. 27–

36. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3127> (дата звернення: 21.07.2026).

56. Pafi M., Flannery W., Murtagh B. Coastal tourism, market segmentation and contested landscapes. *Marine Policy*. 2020. Vol. 121. P. 104189. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104189>

57. Payini V., Kamath G., Kamath V. V. P., Mallya J. A framework-based systematic review of blue tourism literature: Current status and future research agenda. *Tourism and Hospitality Management*. 2025. Vol. 31, № 4. P. 629–642. DOI: <https://doi.org/10.20867/thm.31.4.10>

58. Micu A., Vaidianu N., Paraschiv M. et al. Stakeholder pathways to opportunity creation in knowledge-intensive blue tourism innovation ecosystems. *Journal of Innovation & Knowledge*. 2026. Vol. 16. P. 101037. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2026.101037>

59. Sharafuddin M. A., Madhavan M. Thematic evolution of blue tourism: A scientometric analysis and systematic review. *Global Business Review*. 2020. Vol. 25, № 2. P. 533–554. DOI: <https://doi.org/10.1177/0972150920966885>

60. Leposa N. Problematic blue growth: a thematic synthesis of social sustainability problems related to growth in the marine and coastal tourism. *Sustainability Science*. 2020. Vol. 15. P. 1233–1244. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00796-9>

61. Knapp E., Vandegehuchte M. B. The tourism value of the coast: Modeling seaside amenity values in Belgium. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*. 2024. Vol. 25, № 1. P. 202–219. DOI: <https://doi.org/10.1080/15256480.2022.2092248>

62. Shevchenko H., Petrushenko M. Managing change in nature-based tourism: A decision-making model using linear programming. *Problems and Perspectives in Management*. 2022. Vol. 20, № 2. P. 199–219. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20\(2\).2022.17](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20(2).2022.17)

63. Hanafiah M. H. Framing the future agenda of blue tourism in sustainable coastal tourism destinations. *Tourism and Hospitality Management*. 2022. Vol. 28, № 2. P. 465–470. DOI: <https://doi.org/10.20867/thm.28.2.6>

64. Papathanassis A. A decade of ‘blue tourism’ sustainability research: Exploring the impact of cruise tourism on coastal areas. *Cambridge Prisms: Coastal Futures*. 2023. № 1, e12. P. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1017/cft.2023.2>

65. Shevchenko H. M. Regulatory policy and optimization of investment resource allocation in model of functioning recreation industry. *Baltic Journal of Economic Science*. 2017. Vol. 3, Is. 1. P. 109–115. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-1-109-115>

66. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Київ : Представництво ООН в Україні, 2015. URL: <https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Agenda2030-UA.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

67. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The European Ocean Pact (COM(2025) 281 final) / European Commission. 2025. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52025DC0281> (дата звернення: 21.07.2026).

68. UN aims to transform urgency into action at Nice Ocean Conference / UN News. 2025. URL: <https://news.un.org/en/story/2025/05/1163746> (дата звернення: 21.07.2026).

69. Публічний звіт Державного агентства розвитку туризму України за 2024 рік. Київ : Державне агентство розвитку туризму України, 2024. URL: https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/678a7c0bf0ac20217dabe371_Публічний%20звіт%20ДАРТ_2024.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

70. Silver J. J., Gray N. J., Campbell L. M., Fairbanks L. W., Gruby R. L. Blue Economy and Competing Discourses in International Oceans Governance. *The Journal of Environment & Development*. 2015. Vol. 24, № 2. P. 135–160. DOI: <https://doi.org/10.1177/1070496515580797>

71. Patil P. G., Viridin J., Diez S. M., Roberts J., Singh A. Toward A Blue Economy: A Promise for Sustainable Growth in the Caribbean; An Overview. Washington D.C. : The World Bank, 2016. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/965641473449861013/pdf/AUS16344-REVISED-v1BlueEconomy-FullReport-Oct3.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

72. The 2023 EU Blue Economy Report / European Commission. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2023. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9a345396-f9e9-11ed-a05c01aa75ed71a1> (дата звернення: 21.07.2026).

73. Блакитна економіка України: достовірно та оперативно / Ukrainian Cluster. 2023. URL: https://maritimeukraine.com/wp-content/uploads/2023/11/Блакитна-економіка_Інфобуклет_ФРП_укр..x33495.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

74. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». Київ : Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

75. Conflict and Environment Observatory. 2023. URL: <https://ceobs.org> (дата звернення: 21.07.2026).

76. Ukraine: Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022–December 2024 / World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. 2025. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022> (дата звернення: 21.07.2026).

77. Sustainable Coastal and Marine Tourism / High Level Panel for a Sustainable Ocean Economy. URL: <https://oceanpanel.org/opportunity/sustainable-coastal-marine-tourism/> (дата звернення: 21.07.2026).

78. Sustainable tourism: funded projects / European Commission. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/funded-projects/sustainable_en (дата звернення: 21.07.2026).

79. Communication from the Commission of 19 October 2007 – Agenda for a sustainable and competitive European tourism [COM(2007) 621 final – Not published in the Official Journal]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agenda-for-a-sustainable-and-competitive-european-tourism.html> (дата звернення: 21.07.2026).

80. Coastal and maritime tourism: funded projects / European Commission. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/funded-projects/maritime-coastal_en (дата звернення: 21.07.2026).

81. A European Strategy for more Growth and Jobs in Coastal and Maritime Tourism. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/88073fdf-4333-4d45-a012-aff4eef1bf3b/language-en> (дата звернення: 21.07.2026).

82. High Level Panel for a Sustainable Ocean Economy. URL: <https://oceanpanel.org/> (дата звернення: 21.07.2026).

83. Петрушенко М. М. Необхідність та особливості застосування теорії ігор при моделюванні природно-ресурсних конфліктів. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2011. № 3. С. 42–48. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/23223> (дата звернення: 21.07.2026).

84. Матеріали робочої групи «Будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів України» / Проєкт Плану відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/construction-urban-planning-modernization-of-cities-and-regions.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

85. Шевченко Г. М. Прогнозування розвитку рекреації в Україні: соціально-економічний еквілібріум. Суми : Університетська книга, 2017. 336 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/79344> (дата звернення: 21.07.2026).

86. Roxas F. M. Y., Rivera J. P. R., Gutierrez E. L. M. Framework for creating sustainable tourism using systems thinking. *Current Issues in Tourism*. 2018. Vol. 23, № 3. P. 280–296. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1534805>

87. Shevchenko H., Petrushenko M. Rural tourism within the sustainable development goals: the case of Ukraine. *SHS Web Conferences*. 2021. Vol. 95. P. 01004. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219501004>

88. Guittard A., Papadaki L. et al. Blue innovations enablers in support of the sustainability transition: A case from the Black Sea blue economy. Working Paper Series. 2025. Sept. P. 25–55. URL: <https://wpa.deos.aueb.gr/docs/2025.Blue.inn.review.v2.final.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

89. Iddawala J., Lee D. Regenerative tourism: Context and conceptualisations. *Tourism Planning & Development*. 2025. P. 1–31. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568316.2025.2527614>

90. Pisarović A., Janković M., Tišma S. Sustainable tourism for blue growth. *Athens Journal of Tourism*. 2025. Vol. 12. P. 169–188. DOI: <https://doi.org/10.30958/ajt.12-2-4>

91. Tonazzini D., Fosse J. et al. Blue Tourism. Towards a sustainable coastal and maritime tourism in world marine regions / ed. by eco-union. Barcelona, 2019. URL: https://www.iddri.org/sites/default/files/PDF/Publications/Hors%20catalogue%20Iddri/20190620_BLUE%20TOURISM%20STUDY_EN.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

92. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.07.2026).

93. Про курорти : Закон України від 05.10.2000 № 2026-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 50. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 21.07.2026).

94. Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2026 № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2026-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.07.2026).

95. Кислий В. М., Шевченко Г. М. Роль та місце природно-рекреаційної сфери в системі територіально-економічних відносин. Екологічний менеджмент у загальній системі управління : матеріали VII щоріч. Всеукр. наук. конф. Суми : СумДУ, 2007. С. 31–34. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/7894> (дата звернення: 21.07.2026).

96. Прокопенко О. В., Петрушенко М. М. Системно-синергетичний підхід до управління екологічними протиріччями на територіальному рівні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. С. 254–266. URL: <https://mmi.sumdu.edu.ua/ua/uammi/volume-4-issue-1/article-24/> (дата звернення: 21.07.2026).

97. Петрушенко М. М. Прогнозування та регулювання розвитку національної економіки: соціоприродні й економічні протиріччя : монографія. Суми : Університетська книга, 2013. 336 с. URL: <https://book.sumy.ua/prognozuvannya-ta-regulyuvannya-rozvitku-natsionalnoi-ekonomiki-sotsioprirodnichi-j-ekonomichni-protirichchu> (дата звернення: 21.07.2026).

98. Якименко-Терещенко Н. В., Носирєв О. О. Стратегічні пріоритети туризму і готельного бізнесу в концепції сталого розвитку регіонів : монографія. Харків : НТУ «ХП», 2024. 320 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/entities/publication/a84549b4-4af7-40ac-9abe-154d860e1ff5> (дата звернення: 21.07.2026).

99. Ndaguba E. A., Van Zyl C. Democratising blue tourism governance: A systematic review of institutional capacity, platform power, and social legitimacy. *Sustainability*. 2026. Vol. 18, № 5. P. 2598. DOI: <https://doi.org/10.3390/su18052598>
100. Heslinga J. H., Groote P., Vanclay F. Using a social-ecological systems perspective to understand tourism and landscape interactions in coastal areas. *Journal of Tourism Futures*. 2017. Vol. 3, № 1. P. 23–38. DOI: <https://doi.org/10.1108/JTF-10-2015-0047>
101. Lawyer C., An L., Goharian E. A review of climate adaptation impacts and strategies in coastal communities: From agent-based modeling towards a system of systems approach. *Water*. 2023. Vol. 15, № 14. P. 2635. DOI: <https://doi.org/10.3390/w15142635>
102. Давиденко І. Теоретичні засади розвитку блакитного туризму. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-112>
103. Волосюк М. В. Аспекти забезпечення розвитку прибережного та морського туризму в структурі сталої «блакитної» економіки: вивчення та застосування міжнародного досвіду для України. *Бізнес Інформ*. 2025. № 5. С. 146–156. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-5-146-156>
104. Cherchyk L., Khumarova N. Conceptual aspects of forming a cluster model of resorts green-blue development. *Economic Innovations*. 2026. Vol. 28, № 1 (98). P. 121–129. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2026.28.1\(98\).121-129](https://doi.org/10.31520/ei.2026.28.1(98).121-129)
105. Suresh A., Wartman M., Rifaee Rasheed A., Macreadie P. I. Tourism and recreation in blue carbon ecosystems: Exploring synergies, trade-offs and pathways to sustainability. *Ocean & Coastal Management*. 2025. Vol. 266. P. 107697. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2025.107697>
106. Leal-Solís A., Robina-Ramírez R., Ravina-Ripoll R., Medina-Merodio J. A. The role of technological and sustainable innovation in enhancing tourist happiness: a

comparison between Blue and Green Tourism. *Annals of Leisure Research*. 2025. P. 1–29. DOI: <https://doi.org/10.1080/11745398.2025.2576058>

107. Anthony N., Hastings J. Physical asset management. With an introduction to ISO55000. Switzerland : Springer International Publishing, 2015. 540 p.

108. ISO 15288:2002 Systems Engineering — System life cycle processes. URL: <https://www.iso.org/standard/27166.html> (дата звернення: 21.07.2026).

109. ISO 55000:2014 Asset management — Overview, principles and terminology. URL: <https://www.iso.org/standard/55088.html> (дата звернення: 21.07.2026).

110. Brears R. C. Developing the blue economy. Palgrave Macmillan, 2021. 337 p.

111. Cardno. Integrating natural asset management into council asset management systems : investigation report. 2018. URL: https://lgns.wa.gov.au/common/Uploaded%20files/REM_files/Natural_Assets_Report.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

112. A Guidebook for Local Governments: Developing Levels of Service (LoS) for Natural Assets / Natural Assets Initiative. URL: <https://naturalassetsinitiative.ca/documents/a-guidebook-for-local-governments-developing-levels-of-service-los-for-natural-assets/> (дата звернення: 21.07.2026).

113. Natural Infrastructure Framework: Key Concepts, Definitions and Terms / Canadian Council of Ministers of the Environment. 2021. URL: https://ccme.ca/en/res/niframework_en.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

114. Петрушенко М. М. Стійкий розвиток узбережжя та парково-рекреаційних територій у контексті використання екосистемних послуг блакитної економіки. *Вісник економічної науки України*. 2024. № 2 (47). С. 54–62. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2\(47\).54-62](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2(47).54-62)

115. Semenov O. S., Kuznetsova M. A. Transformation of blue tourism in Ukraine in the context of sustainable development. *Economic Innovations*. 2025. Vol. 27, № 3 (96). P. 102–109. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.3\(96\).102-109](https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.3(96).102-109)

116. Семенов О. С. Світові тенденції розвитку туристичної галузі в приморських регіонах. *Наукові перспективи*. 2025. № 12 (66). С. 1200–1208. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12\(66\)-1200-1208](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12(66)-1200-1208)

117. Семенов О. С. Концептуалізація та формування сукупності показників блакитного туризму. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2026. № 37. С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.37.2026.365449>

118. Семенов О. С. Організаційно-економічне забезпечення розвитку блакитного туризму в контексті управління активами. *Бізнес Навігатор*. 2026. Вип. 3 (86). С. 117–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.86-17>

119. Семенов О. Актуалізація «блакитного» туризму як світового бренду та складової євроінтеграційних процесів України. Актуальні аспекти розвитку науки і освіти : збірник матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2024. С. 591–593. DOI: <https://doi.org/10.37000/7738387134>

120. Семенов О. С. Проблеми сектору морських перевезень в умовах війни та перспективи повоєнного відновлення морської економіки України. Відродження морської економіки як домінанта проєкту національного єднання України : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, ДУ «ІРЕЕД НАН України», 02–03 жовтня 2025 р.). Одеса : ІРЕЕД НАН України, 2025. С. 84–87. URL: https://impeer.org.ua/wp-content/uploads/2025/11/Proceedings_02-03.10.2025.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

121. Semenov O. S. Щодо розвитку теоретичних підходів економіки «блакитного» туризму. *Scientific Progressive Methods and Tools : Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Riga, Latvia, December 6–8, 2025)*. Riga, 2025. P. 57–59. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.2025.274>

122. Semenov O. S. Формування соціо-ринкової економіко-екологічної концепції блакитного туризму. Science in the environment of rapid changes : Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (Brussels, Belgium, December 26–28, 2025). Brussels, 2025. № 277. P. 11–13. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.2025.277>

123. Семенов О. С. Блакитний туризм як складова блакитної економіки: аспекти планування в повоєнній Україні. Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях : матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, ОНЕУ, 24–25 квітня 2025 р.). Одеса : ОНЕУ, 2025. С. 309. URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/handle/123456789/20198> (дата звернення: 21.07.2026).

124. Петрушенко М. М., Семенов О. С. Регенеративність, екосистемні активи та курортна економіка: концептуальні взаємозв'язки для відновлення сфери гостинності Українського Причорномор'я. Стан і перспективи сучасного туризму : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Суми, 26–27 листопада 2025 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2025. С. 149–152. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/18209> (дата звернення: 21.07.2026).

125. Проведення дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців : звіт за результатами опитування / ДАРТ. 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view> (дата звернення: 21.07.2026).

126. Petrushenko M., Shevchenko H., Khumarova N., Krivenceva A. Financing of tourism and recreation in municipal programs during the pandemic period: the case of Odesa. *Public and Municipal Finance*. 2022. Vol. 11, № 1. P. 63–78. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.11\(1\).2022.06](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.11(1).2022.06)

127. Опендатабот : сервіс відкритих даних України. URL: <https://opendatabot.ua/> (дата звернення: 21.07.2026).

128. YouControl : аналітична система перевірки компаній. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 21.07.2026).

129. Hoffmann F. J., Braesemann F., Teubner T. Measuring sustainable tourism with online platform data. *EPJ Data Science*. 2022. Vol. 11, № 41. P. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-022-00354-6>

130. Artificial intelligence (AI) interacted ESG-based sustainable tourism: Economic insights / C. Işık, H. Islam, S. Ongan et al. *Tourism Economics*. 2026. Vol. 32, № 4. P. 748–769. DOI: <https://doi.org/10.1177/13548166251346306>

131. Big data analytics and sustainable tourism: A comprehensive review and network based analysis for potential future research / R. Agrawal, V. A. Wankhede, A. Kumar et al. *International Journal of Information Management Data Insights*. 2022. Vol. 2, № 2. P. 100122. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2022.100122>

132. Capucho J., Leitão J., Alves H. Mapping and linking well-being, tourism economics, sustainable tourism and sustainable development: an integrative systematisation of the literature and bibliometric analysis. *Discover Sustainability*. 2025. Vol. 6, № 291. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43621-025-01122-y>

133. Saayman A., Li S. The contribution of economics to sustainable tourism research. *Journal of Sustainable Tourism*. 2023. Vol. 31, № 9. P. 2195–2215. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2224943>

134. An environmental compact for Ukraine. A green future: Recommendations for accountability and recovery. 2024. 9 Febr. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/24/69/cc0dab040b3207268e5c8fb5275b22e4_1707492952.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

135. Ritchie B. W., Jiang Y. A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management. *Annals of Tourism Research*. 2019. Vol. 79. P. 102812. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102812>

136. Duan J., Xie C., Morrison A. M. Tourism crises and impacts on destinations: A systematic review of the tourism and hospitality literature. *Journal of Hospitality &*

Tourism Research. 2021. Vol. 46, № 4. P. 667–695. DOI: <https://doi.org/10.1177/1096348021994194>

137. Environmental impact of the escalation of conflict in the Gaza strip: Report / UNEP. 2025. 23 Sept. URL: <https://www.unep.org/resources/report/environmental-impact-escalation-conflict-gaza-strip> (дата звернення: 21.07.2026).

138. The Kosovo conflict: Consequences for the environment & human settlements / UNEP. 1999. URL: <https://www.unep.org/resources/report/kosovo-conflict-consequences-environment-and-human-settlements> (дата звернення: 21.07.2026).

139. Rapid Environmental Assessment of Kakhovka Dam Breach, Ukraine / UNEP. 2023. 25 Oct. URL: <https://www.unep.org/resources/report/rapid-environmental-assessment-kakhovka-dam-breach-ukraine-2023> (дата звернення: 21.07.2026).

140. Ukraine: Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 – December 2023 (Executive report) / World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. 2024. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099021324115085807> (дата звернення: 21.07.2026).

141. Comprehensive report: Ukraine environmental damage assessments / UNECE, IACG. 2023. Dec. URL: https://unece.org/sites/default/files/2024-02/Comprehensive%20Report_Ukr%20Env%20Damage%20Assessments_IACG_Dec.%202023.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

142. Desk study of the environment in Iraq: Report / UNEP. 2003. 22 Oct. URL: <https://www.unep.org/resources/report/desk-study-environment-iraq> (дата звернення: 21.07.2026).

143. Croatia – cost of environmental degradation (CoED): Report / World Bank. 2021. Jan. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/929211613036393029/pdf/Croatia-Cost-of-Environmental-Degradation.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

144. Environmental performance reviews – Croatia / UNECE. 1999. URL: https://unece.org/DAM/env/epr/epr_studies/croatia.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

145. The Sava River Basin: Transitioning to peace in the former Yugoslavia (case studies on environmental impacts from 1990s conflicts) / Environmental Peacebuilding, Regional Studies. 2014. Oct. URL: <https://www.environmentalpeacebuilding.org/assets/documents/2b36ebdbbfec.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

146. Шевченко Г. М. Принципи побудови організаційно-економічного механізму формування та використання природно-рекреаційного потенціалу території. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2007. № 1. С. 60–66. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/1866> (дата звернення: 21.07.2026).

147. Faulkner B. Toward a framework for tourism disaster management. *Tourism Management*. 2001. Vol. 22, № 2. P. 135–147. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00048-0](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00048-0)

148. Reddy M. V., Boyd S. W., Nica M. Towards a post-conflict tourism recovery framework. *Annals of Tourism Research*. 2020. Vol. 84. P. 102940. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102940>

149. Tan J., Cheng M. Tourism, war, and media: The Russia-Ukraine war narrative. *Journal of Travel Research*. 2024. Vol. 64, № 5. P. 1031–1044. DOI: <https://doi.org/10.1177/00472875241245047>

150. Hu P., Wang D. D. The impact of war on tourism: A synthetic control and causal configuration analysis. *Annals of Tourism Research*. 2025. Vol. 114. P. 104014. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2025.104014>

151. Napierała T., Pawlicz A. War beyond national borders: Impact of the Russian invasion on hotel performance in neighbouring countries. *Tourism Management*. 2025. Vol. 111. P. 105235. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2025.105235>

152. Guidance manual on value transfer methods for ecosystem services / L. Brander, P. van Beukering, K. Brander et al. United Nations Environment Programme (UNEP). 2013. URL: <https://www.unep.org/resources/report/guidance-manual-value-transfer-methods-ecosystem-services> (дата звернення: 21.07.2026).

153. de Groot R. S. et al. Global estimates of the value of ecosystems and their services in monetary units. *Ecosystem Services*. 2012. Vol. 1. P. 50–61. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2012.07.005>

154. Monetary Valuation of Ecosystem Services and Assets for SEEA (Technical Report) / United Nations Statistical Division (SEEA), A. Markandya et al. NCAVES and MAIA, 2022. URL: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/techreportvaluationv15_final_21072022.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

155. Петрушенко М. М. Науково-методичні засади визначення економіко-екологічних збитків туризму внаслідок російської війни проти України. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 47–58. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-47-58](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-47-58)

156. Avraham E. Destination marketing and image repair during tourism crises: The case of Egypt. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 2016. Vol. 28. P. 41–48. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2016.04.004>

157. Clawson M., Knetsch J. L. Economics of outdoor recreation. Resources for the Future, John Hopkins Press, 1966. 328 p.

158. Mitchell R. C., Carson R. T. Using surveys to value public goods: The contingent valuation method. Washington DC : Resources for the Future, 1989. 463 p.

159. Cost-benefit analysis and the environment: Further developments and policy use / OECD. OECD Publishing, 2018. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2018/06/cost-benefit-analysis-and-the-environment_g1g8b70e.html (дата звернення: 21.07.2026).

160. Rapid Environment Assessment (REA). Investigator handbook / FAO. 2020. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/310ba7dd-3fe1-4afb-aeb7-8f6833178f40/content> (дата звернення: 21.07.2026).
161. Rosen S. Hedonic prices and implicit markets: Product differentiation in pure competition. *Journal of Political Economy*. 1974. Vol. 82, № 1. P. 34–55. DOI: <https://doi.org/10.1086/260169>
162. Sigala M. Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*. 2020. Vol. 117. P. 312–321. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.015>
163. System of environmental economic accounting (SEEA) / UN. URL: <https://seea.un.org/> (дата звернення: 21.07.2026).
164. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постановка Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.07.2026).
165. Ecodozor mapping of the environmental consequences and risks of the fighting in Ukraine / Zoï Environment Network, OSCE Project Coordinator in Ukraine, UNEP. URL: <https://ecodozor.org/index.php?lang=en> (дата звернення: 21.07.2026).
166. Neumayer E. The impact of political violence on tourism: Dynamic cross-national estimation. *Journal of Conflict Resolution*. 2004. Vol. 48, № 2. P. 259–281. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022002703262358>
167. Smith M., Duffy R. Ethics and Tourism Development. London : Routledge, 2003. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203634325>
168. Tkalec M., Žilić I. Does proximity to conflict affect tourism: Evidence from NATO bombing. *PLoS ONE*. 2021. Vol. 16, № 10. P. e0258195. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0258195>

169. Wu S., Li S. A possible alternative evaluation method for the non-use and nonmarket values of ecosystem services. arXiv. 2018. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1811.08376>
170. Velikova E., Anev I. Value assessment of natural mineral springs water used in spa facilities. *Economic Studies Journal*. 2019. № 4. P. 158–187. URL: <https://ideas.repec.org/a/bas/econst/y2019i4p158-187.html> (дата звернення: 21.07.2026).
171. Данилишин Б., Бодюк А., Громоздова Л. та ін. Оцінка вартості мінеральних ресурсів як аспект параметричного виміру публічного управління індустріальною відбудовою України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*. 2024. № 2 (105). С. 76–82. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2713.105.10>
172. Tymchenko I. V., Havryliuk R. B., Stankiewicz-Volosianchuk O. I., Savchenko S. A. Assessment of the economic value of ecosystem services of the Oleksandrivskyi Reservoir of the South Bug River basin. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2024. Vol. 33, № 2. P. 387–397. DOI: <https://doi.org/10.15421/112436>
173. Balaguer J., Cantavella-Jordá M. Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case. *Applied Economics*. 2002. Vol. 34, № 7. P. 877–884. DOI: <https://doi.org/10.1080/00036840110058923>
174. Dritsakis N. Tourism as a long-run economic growth factor: An empirical investigation for Greece using causality analysis. *Tourism Economics*. 2004. Vol. 10, № 3. P. 305–316. DOI: <https://doi.org/10.5367/0000000041895094>
175. Gössling S., Hall C. M. Uncertainties in predicting tourist flows under scenarios of climate change. *Climatic Change*. 2006. Vol. 79. P. 163–173. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10584-006-9081-y>
176. Rintoul-Hynes N. L. J. Environmental considerations for post-war reconstruction of Gaza. *Ambio*. 2025. Vol. 54. P. 1979–1984. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13280-025-02246-1>

177. Petrushenko M., Semenov O. Methodological provisions for assessing economic and environmental damage to the resort and tourism and recreation industries caused by the Russian war against Ukraine. *Economic Herald of the Donbass*. 2025. № 4 (82). P. 59–67. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-4\(82\)-59-67](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-4(82)-59-67)

178. Петрушенко М. М., Семенов О. С. Оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів курортних територій із урахуванням витрат на відновлення та управління відходами. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна»*. 2025. Вип. 2 (35). С. 25–36. DOI: [https://doi.org/10.31474/1680-0044-2025-2\(32\)-25-36](https://doi.org/10.31474/1680-0044-2025-2(32)-25-36)

179. Петрушенко М., Семенов О. Аналітичний інструментарій стійкості блакитного туризму в умовах воєнних і економічних шоків. Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості : матеріали тез III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЕУ, 2026. С. 221–223. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZZgRY-fTpTb1pBo518qxc1bMO0pYIXlP/view> (дата звернення: 21.07.2026).

180. Making waves: World Bank support for the blue economy, 2012–23. An independent evaluation / IEG World Bank Group. 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099431408192429035/pdf/SECBOS198bcbc508d1af0b11e4bead5702b.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

181. On a new approach for a sustainable blue economy in the EU Transforming the EU's Blue Economy for a Sustainable Future COM/2021/240 final Document 52021DC0240 : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions. 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2021:240:FIN> (дата звернення: 21.07.2026).

182. Sustainable blue finance. URL: <https://www.unepfi.org/blue-finance/> (дата звернення: 21.07.2026).

183. Phelan A., Ruhanen L., Mair J. Ecosystem services approach for community-based ecotourism: towards an equitable and sustainable blue economy. *Journal of*

Sustainable Tourism. 2020. Vol. 28, № 10. P. 1665–1685. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1747475>

184. Tirumala R. D., Tiwari P. Innovative financing mechanism for blue economy projects. *Marine Policy*. 2022. Vol. 139. P. 104194. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104194>

185. Shiiba N., Wu H. H., Huang M. C., Tanaka H. How blue financing can sustain ocean conservation and development: A proposed conceptual framework for blue financing mechanism. *Marine Policy*. 2022. Vol. 139. P. 104575. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104575>

186. Sarangi U. Blue economy, blue finance and ocean governance for achieving sustainable development goals. *Natural Resources Forum*. 2023. Vol. 47, № 1. P. 3–21. DOI: <https://doi.org/10.1111/1477-8947.12267>

187. Benzaken D., Adam J. P., Virdin J., Voyer M. From concept to practice: financing sustainable blue economy in Small Island Developing States, lessons learnt from the Seychelles experience. *Marine Policy*. 2024. Vol. 163. P. 106072. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106072>

188. Batrancea L. M. et al. Green investments and the quest for blue tourism: Empirical insights at global level. *Infrastructure Finance and Sustainable Governance* / eds.: V. Sharma, E. Idziak, J. B. de Vasconcelos, A. Kurucz. Springer, Cham, 2026. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-07224-5_15

189. Definitions and concepts : Background note / UNEP. Inquiry Working Paper 16/13. 2016. Sept. URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/10603/definitions_concept.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

190. Blue bonds: the next wave of sustainable bonds / Morgan Stanley. Institute for Sustainable Investing. 2019. URL: https://www.morganstanley.com/content/dam/msdotcom/ideas/blue-bonds/2583076-FINAL-MS_GSF_Blue_Bonds.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

191. Guidelines for blue finance. Guidance for financing the blue economy, building on the Green bond principles and the Green loan principles / IFC. 2022. Jan. URL: <https://www.ifc.org/en/insights-reports/2022/guidelines-for-blue-finance> (дата звернення: 21.07.2026).

192. Ocean / OECD. URL: <https://www.oecd.org/ocean/OECD-work-in-support-of-a-sustainable-ocean.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

193. Turning the tide: How to finance a sustainable ocean recovery. A practical guide for financial institutions / UNEP FI SBE. 2020. URL: <https://www.unepfi.org/publications/turning-the-tide/> (дата звернення: 21.07.2026).

194. A sustainable ocean economy in 2030: Opportunities and challenges / The Economist Group Limited. 2020. URL: <https://www.investableoceans.com/blogs/library/a-sustainable-ocean-economy-in-2030-opportunities-and-challenges-1> (дата звернення: 21.07.2026).

195. Friends of ocean action. URL: <https://www.weforum.org/friends-of-ocean-action/> (дата звернення: 21.07.2026).

196. Rising tide: Mapping Ocean finance for a new decade / UNEP FI. 2021. URL: <https://www.unepfi.org/publications/rising-tide/> (дата звернення: 21.07.2026).

197. Потенціал ринку «зелених» облігацій в Україні оцінюють в 36 млрд дол. Укрінформ. 2021. 26 січ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3178048-potencial-rinku-zelenih-obligacij-v-ukraini-ocinuut-v-36-milardiv.html> (дата звернення: 21.07.2026).

198. Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 175-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.07.2026).

199. Green Bond Principles, with June 2022 Appendix 1 / ICMA. 2021. URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Sustainable-finance/2022-updates/Green-Bond-Principles-June-2022-060623.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

200. Blue is the next green: Bonds financing water conservation projects are approaching a 'tipping point'. Business Insider. 2024. Feb. 18. URL: <https://markets.businessinsider.com/news/bonds/bond-market-blue-bonds-water-conservation-funding-debt-environment-2024-2> (дата звернення: 21.07.2026).
201. Panchenko T. Territory planning and tourism development in the coastal zone of Ukraine. *Transfer of Innovative Technologies*. 2019. Vol. 2, № 1. P. 15–25. DOI: <https://doi.org/10.31493/tit1921.0101>
202. Scheyvens R., Cheer J. M. Tourism, the SDGs and partnerships. *Journal of Sustainable Tourism*. 2022. Vol. 30, № 10. P. 2271–2281. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1982953>
203. Gössling S., Hall C. M., Ekström F. et al. Transition management: a tool for implementing sustainable tourism scenarios? *Journal of Sustainable Tourism*. 2012. Vol. 20, № 6. P. 899–916. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.699062>
204. Jamal T. B., Stein S. M., Harper T. L. Beyond Labels: Pragmatic Planning in Multistakeholder Tourism-Environmental Conflicts. *Journal of Planning Education and Research*. 2002. Vol. 22, № 2. P. 164–177. DOI: <https://doi.org/10.1177/0739456X02238445>
205. Petrushenko M. M., Shevchenko H. M. et al. The forming of industrial and national natural parks networks in Ukraine based on the principles for responsible investment. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2019. Vol. 31, № 4. P. 221–229. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190880>
206. Mathew J., Robertson C. Shades of blue in financing: transforming the ocean economy with blue bonds. *Journal of Investment Compliance*. 2021. Vol. 22, № 3. P. 243–247. DOI: <https://doi.org/10.1108/JOIC-04-2021-0020>
207. Bosmans P., de Mariz F. The blue bond market: A catalyst for ocean and water financing. *Journal of Risk and Financial Management*. 2023. Vol. 16, № 3. P. 184. DOI: <https://doi.org/10.3390/jrfm16030184>

208. Jadhav H., Maind S. N. et al. Green investment and fintech: Financing the blue economy. *FinTech for Sustainable Finance and a Well-Blue Economy* / eds.: V. Sharma, T. Singh, A. de Bem Machado, R. Rupeika-Apoga. Springer, Cham, 2025. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-92390-6_5
209. Giovanni A., Ikhwan K., Yudhanto W. et al. Navigating blue finance: opportunities and challenges for sustainable marine tourism in Indonesia. *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*. 2025. P. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1080/18366503.2025.2587990>
210. Kuruppu G. N., Dushyantha N., Weerakoon P. et al. Impacts of coastal and marine pollution on the blue economy. *Coastal and Marine Pollution* / eds.: M. Vithanage et al., 2025. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781394237029.ch23>
211. Blue bonds: Financing resilience of coastal ecosystems. Key points for enhancing financing action / IUCN. 2019. March. URL: https://www.4climate.com/dev/wp-content/uploads/2019/04/Blue-Bonds_final.pdf (дата звернення: 21.07.2026).
212. Sovereign blue bond issuance: Frequently asked questions / The World Bank. 2019. Oct. 29. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/10/29/sovereign-blue-bond-issuance-frequently-asked-questions> (дата звернення: 21.07.2026).
213. Recommended exclusions for sustainable blue economy financing / UNEP FI. 2021. June. URL: <https://www.unepfi.org/publications/turning-the-tide-recommended-exclusions/> (дата звернення: 21.07.2026).
214. Green project mapping / ICMA. 2021. June. URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Sustainable-finance/2021-updates/Green-Project-Mapping-June-2021-100621.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).
215. Preferred by Nature Certification. URL: <https://www.preferredbynature.org/certification/preferred-by-nature-certification> (дата звернення: 21.07.2026).

216. Harmonized framework for impact reporting / Handbook / ICMA. 2019. June. URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/June-2019/Handbook-Harmonized-Framework-for-Impact-Reporting-WEB-100619.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

217. Regulation (EU) 2023/2631 of the European Parliament and of the Council of 22 November 2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202302631 (дата звернення: 21.07.2026).

218. Chen L. Supporting green bond development for Ukraine / UNDP. 2022. Oct. 02. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/supporting-green-bond-development-ukraine-report> (дата звернення: 21.07.2026).

219. Кращі практики «зеленого» фінансування та повоєнного «зеленого» відновлення: можливості для України / ГО «ДІКСІ ГРУП», Міжнародний фонд «Відродження». Квартальний звіт № 6. 2023. URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2023/08/debt4climate_q2_2023_dixi-group.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

220. Developing a national green taxonomy : A World Bank Guide. 2020. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/953011593410423487/pdf/Developing-a-National-Green-Taxonomy-A-World-Bank-Guide.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

221. PROBLUE annual report 2025 / World Bank. 2025. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/c2b10aa06282d8d5fe03a79b33d179e7-0320072025/original/309350-PROBLUE-AR25-FV.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

222. Natural Assets Initiative. URL: <https://naturalassetsinitiative.ca/> (дата звернення: 21.07.2026).

223. Transition pathway for tourism: Taking stock of progress by 2024 / European Commission. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2025. URL: https://transition-pathways.europa.eu/system/files/2025-05/Transition%20pathway%20for%20tourism_Taking%20stock%20of%20progress.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

224. Sustainable blue tourism in the Mediterranean: Trends, challenges, and policy pathways / IUCN, IATUR, IDDRI, eco-union. Blue Tourism Initiative. Malaga : IUCN Centre for Mediterranean Cooperation, 2025. URL: https://bluetourisminitiative.org/wp-content/uploads/2026/03/BlueTourism_MED_Report_EN.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

225. План України / Міністерство економіки України. 2024. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=8f36a2d9-9611-4bff-8fa9-474da62bd28d&tag=PlanUkraini> (дата звернення: 21.07.2026).

226. Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2024 № 483-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.07.2026).

227. Burkynskyi B. V., Petrushenko M. M. Substantiation and development of the concept of the national natural asset management programm. *Economic Innovations*. 2024. Vol. 26, № 3 (92). P. 7–22. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2024.26.3\(92\).7-22](https://doi.org/10.31520/ei.2024.26.3(92).7-22)

228. Tittensor D. P., Begger M., Boerder K. et al. Integrating climate adaptation and biodiversity conservation in the global ocean. *Science Advances*. 2019. Vol. 5, № 11. P. eaay9969. DOI: <https://doi.org/10.1126/sciadv.aay9969>

229. Schafer C. T. Perspective on warm climate intervals and their history: How might coastal Canada adapt to an ocean-related and potentially negative impact of predicted warmer conditions? *Proceedings of the Nova Scotian Institute of Science*. 2018. Vol. 49, № 2. P. 205–228. DOI: <https://doi.org/10.15273/pnsis.v49i2.8160>

230. Powell E. J., Tyrrell M. C., Milliken A. et al. A review of coastal management approaches to support the integration of ecological and human community planning for climate change. *Journal of Coastal Conservation*. 2019. Vol. 23. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11852-018-0632-y>

231. Sutton-Grier A. E., Wowk K., Bamford H. Future of our coasts: The potential for natural and hybrid infrastructure to enhance the resilience of our coastal communities, economies and ecosystems. *Environmental Science & Policy*. 2015. Vol. 51. P. 137–148. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.04.006>

232. Best Practices and Resources for Climate Resilient Natural Infrastructure / Land Use Knowledge Network. URL: <https://landusekn.ca/resource/best-practices-and-resources-climate-resilient-natural-infrastructure> (дата звернення: 21.07.2026).

233. Guiding Principles on People-first Public-Private Partnerships in support of the United Nations Sustainable Development Goals / United Nations. New York, 2018. 35 p. URL: <https://www.ppiaf.org/documents/5661> (дата звернення: 21.07.2026).

234. Нєчева Н., Давиденко І., Шикіна О. Розвиток сервісу у курортних готелях України. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-33>

235. ISO 55001:2024 Asset management — Asset management system — Requirements / International Organization for Standardization. Geneva, 2024. 18 p. URL: <https://www.iso.org/standard/83054.html> (дата звернення: 21.07.2026).

236. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури» / Проєкт Плану відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/restoration-and-development-of-infrastructure.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

237. Матеріали робочої групи «Європейська інтеграція» / Проєкт Плану відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/european-integration.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

238. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека» / Проєкт Плану відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf> (дата звернення: 21.07.2026).

239. Plan for the Ukraine Facility 2024–2027 / Cabinet of Ministers of Ukraine. 2024. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/en/> (дата звернення: 21.07.2026).

240. Петрушенко М. М. Обґрунтування пропозицій щодо ініціювання блакитного зростання в Українському Причорномор'ї. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип. 79. С. 149–156. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-23>

241. Воронков В. Економіка має стати дружньою до природи. *Голос України*. 2021. 18 листоп. URL: <https://www.golos.com.ua/article/353490> (дата звернення: 21.07.2026).

242. Шевченко Г. М. SWOT-аналіз напрямів блакитного зростання в повоєнній Україні з урахуванням чинника природних активів. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна»*. 2022. № 2 (26). С. 47–60. DOI: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-2\(26\)-47-60](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-2(26)-47-60)

243. Семенов О. С. «Блакитні» облігації як фінансово-економічний інструмент відновлення та розвитку туризму та інших секторів блакитної економіки. *Економічна парадигма*. 2025. № 1 (12 (104)). С. 139–149. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-12-11784>

244. Семенов О. С. Аналіз структури фінансово-економічного інструментарію розвитку блакитного туризму. *Ефективна економіка*. 2026. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.249>

245. Семенов О. С. Програмно-цільовий підхід до управління природними активами територій, перспективних для розвитку блакитного туризму в Україні. *Економічна парадигма*. 2026. № 5 (109). С. 708–717. DOI: <https://doi.org/10.25313/3083-7782-2026-5-70>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Semenov O. S., Kuznetsova M. A. Transformation of blue tourism in Ukraine in the context of sustainable development. *Economic innovations*. 2025. Vol. 27, № 3(96). P. 102–109. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.3\(96\).102-109](https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.3(96).102-109). (*Особистий внесок здобувача: обґрунтовано напрями трансформації блакитного туризму в Україні в умовах реалізації концепції сталого розвитку*).

2. Семенов О. С. Світові тенденції розвитку туристичної галузі в приморських регіонах. *Наукові перспективи*. 2025. № 12(66). С. 1200–1208. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12\(66\)-1200-1208](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12(66)-1200-1208).

3. Petrushenko M., Semenov O. Methodological provisions for assessing economic and environmental damage to the resort and tourism and recreation industries caused by the Russian war against Ukraine. *Economic Herald of the Donbass*. 2025. № 4(82). P. 59–67. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-4\(82\)-59-67](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-4(82)-59-67). (*Особистий внесок здобувача: розвинуто методичні підходи до оцінювання економіко-екологічних збитків курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок російської війни проти України*).

4. Петрушенко М. М., Семенов О. С. Оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів курортних територій із урахуванням витрат на відновлення та управління відходами. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна»*. 2025. № 2(35). С. 25–36. DOI: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2025-2\(32\)-25-36](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2025-2(32)-25-36). (*Особистий внесок здобувача: обґрунтовано підходи до оцінювання збитків від погіршення якості природних ресурсів курортних територій*).

5. Семенов О. С. «Блакитні» облигації як фінансово-економічний інструмент відновлення та розвитку туризму та інших секторів блакитної економіки. *Економічна парадигма*. 2025. № 1(12(104)). С. 139–149. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-12-11784>.

6. Семенов О. С. Аналіз структури фінансово-економічного інструментарію розвитку блакитного туризму. *Ефективна економіка*. 2026. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.249>.

7. Семенов О. С. Програмно-цільовий підхід до управління природними активами територій, перспективних для розвитку блакитного туризму в Україні. *Економічна парадигма*. 2026. № 5(109). С. 708–717. DOI: <https://doi.org/10.25313/3083-7782-2026-5-70>.

8. Семенов О. С. Концептуалізація та формування сукупності показників блакитного туризму. *Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2026. № 37. С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.37.2026.365449>.

9. Семенов О. С. Організаційно-економічне забезпечення розвитку блакитного туризму в контексті управління активами. *Бізнес Навігатор*. 2026. № 3(86). С. 117–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.86-17>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Семенов О. Актуалізація «блакитного» туризму як світового бренду та складової євроінтеграційних процесів України. Актуальні аспекти розвитку науки і освіти : збірник матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 жовтня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 591–593. DOI: <https://doi.org/10.37000/7738387134>.

11. Семенов О. С. Блакитний туризм як складова блакитної економіки: аспекти планування в повоєнній Україні. Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях : матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 квітня 2025 р.). Одеса : ОНЕУ, 2025. С. 309. URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/handle/123456789/20198> (дата звернення: 21.07.2026).

12. Семенов О. С. Проблеми сектору морських перевезень в умовах війни та перспективи повоєнного відновлення морської економіки України. Відродження морської економіки як домінанта проєкту національного єднання України : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2–3 жовтня 2025 р.). Одеса :

ДУ «ІРЕЕД НАН України», 2025. С. 84–87. URL: https://impeer.org.ua/wp-content/uploads/2025/11/Proceedings_02-03.10.2025.pdf (дата звернення: 21.07.2026).

13. Петрушенко М. М., Семенов О. С. Регенеративність, екосистемні активи та курортна економіка: концептуальні взаємозв'язки для відновлення сфери гостинності Українського Причорномор'я. Стан і перспективи сучасного туризму : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Суми, 26–27 листопада 2025 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2025. С. 149–152. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/18209> (дата звернення: 21.07.2026). *(Особистий внесок здобувача: визначено концептуальні взаємозв'язки, що формують підґрунтя для поєднання екосистемних активів і відновлення курортів у післявоєнній Україні).*

14. Семенов О. С. Щодо розвитку теоретичних підходів економіки «блакитного» туризму. Scientific Progressive Methods and Tools : Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Riga, Latvia, December 6–8, 2025). Riga, 2025. P. 57–59. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.2025.274>.

15. Семенов О. С. Формування соціо-ринкової економіко-екологічної концепції блакитного туризму. Science in the environment of rapid changes : Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference, No. 277 (Brussels, Belgium, December 26–28, 2025). Brussels, 2025. P. 11–13. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.2025.277>.

16. Петрушенко М., Семенов О. Аналітичний інструментарій стійкості блакитного туризму в умовах воєнних і економічних шоків. Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості : матеріали тез III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 червня 2026 р.). Київ : КНЕУ, 2026. С. 221–223. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ZZgRY-fTpTbIpBo518qxc1bMO0pYIXIP/view> (дата звернення: 21.07.2026). *(Особистий внесок здобувача: узагальнено аналітичний інструментарій стійкості блакитного туризму в умовах воєнних і економічних шоків).*

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Приклади руйнувань і збитків санаторіям і курортам України
внаслідок російської війни

Об'єкт, локація	Характер руйнування	Тип втрат, рік	Офіційні відкриті джерела
Санаторій «Зорі України», Ялта, Крим	Знесено модерністські корпуси окупантами	Повна втрата об'єкта, 2022	Укрінформ. У Криму окупанти знесли модерністський санаторій «Зорі України». 05.12.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3628263-u-krimu-okupanti-znesli-modernistskij-sanatorij-zori-ukraini.html
Курортне селище Затока, Білгород-Дністровський р-н	Обстріл, пошкоджені бази відпочинку, павільйони	Збитки туристичної інфраструктури, 2022	ZMINA. Росіяни вдарили по курортному селищу Затока: пошкоджено бази відпочинку, дачі та торгові павільйони. 26.07.2022. URL: https://zmina.info/news/rosiyany-vdaryly-po-kurortnomu-selyshhu-zatoka-poshkodzhenobazy-vidpochynku-dachita-torgovi-paviljony/
Генічеськ, Арабатська стрілка, Херсонська обл.	Санаторії заселені військовими	Військове використання, 2022	Grivna.ua. Окупанти заселилися в усі бази відпочинку та готелі Арабатської Стрілки. 25.10.2022. URL: https://grivna.ua/publikatsii/okupanti-zaselilisya-v-usi-bazi-vidpochynku-ta-goteli-arabatskoyi-strilki
Курорти Приазов'я, Донецька та Запорізька обл.	Бази як склади та казарми	Військове використання, 2022-2023	Radio Svoboda. «У готелях – штаби та казарми». Як військові РФ захоплювали українські курорти на узбережжі Азовського моря. 12.05.2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-turystychni-bazy-kazarmy-armiyi-rosiyi/32407660.html
Курорти Бердянська, Запорізька обл.	Захоплення, «віджим» готелів та баз	Втрата власності, 2022-2023	Центр журналістських розслідувань. Курорт для окупантів: які готелі та бази відпочинку вже вкрали у Бердянську. 31.03.2023. URL: https://investigator.org.ua/ua/publication/253097/

Продовження таблиці Б.1

Курортні бази Залізного Порту, Херсонська обл.	Пограбування та занепад інфраструкту ри	Економічні втрати, 2022- 2023	Skadovsk.City. Окупанти пограбували всі бази відпочинку та покинуті магазини у Залізному Порту. 20.07.2023. URL: https://skadovsk.city/articles/300794/okupanti-pograbuvali-vsi-bazi-vidpochinku-ta-pokinuti-magazini-u-zaliznomu-portu
Бази Кирилівки, Запорізька обл.	Руйнування, занедбання інфраструкту ри	Втрата майна, часткові руйнування, 2022-2024	РІА Південь. «Націоналізація» майна, провальні сезони та понівечений заповідник: як Кирилівка змінилась за роки окупації. 19.01.2025 URL: https://glavcom.ua/country/incidents/okupanti-privlasnjut-ponad-tisjachu-baz-vidpochinku-na-azovskomu-mori-tsentr-natssprotivu-1027845.html
Курорти, Херсонська обл.	Знищення туризму окупацією	Зупинка галузі, 2022- 2024	Нова Каховка. City. Як окупанти знищили туризм на Херсонщині. 09.12.2024 URL: https://novakahovka.city/articles/394890/yak-okupanti-znischili-turizm-na-hersonschini
Бази відпочинку Сергіївки, Одеська обл.	Руйнування таборів відпочинку, інфраструкту ри	Збитки інфраструкту ри, 2022-2025	Суспільне Одеса. Зруйновані табори, уламки дронів та порожні вулиці: що залишилось від курорту Сергіївка після обстрілів. 21.04.2025 URL: https://suspilne.media/odesa/999979-zrujnovani-tabori-ulamki-droniv-ta-porozni-vulici-so-zalisilos-vid-kurortu-sergiivka-pisla-obstriliv/
Курортне селище, Білгород- Дністровський район	Повторні удари по туристичній інфраструкту рі	Руйнування об'єктів, 2024	UNN.ua. Окупанти вдарили по курортному селищу на Одещині: поцілили по об'єктам туристичної інфраструктури. 05.06.2024. URL: https://unn.ua/en/news/invaders-hit-a-resort-village-in-the-odessa-region-they-hit-tourist-infrastructure-facilities

Додаток В

Таблиця В.1 – Кількість працівників туристичних операторів і туристичних агентств, за приморськими областями України, 2020-2025 рр.

№	Підприємство, регіон	ТО / ТА	Рік засну- вання	Кількість працівників, осіб					
				Пандемія		Війна			
				2020	2021	2022	2023	2024	2025
	ПІВДЕННИЙ								
	Донецька								
1	ПП «Бюро подорожувань»	ТА	2010	–	–	4	4	4	4
2	ТОВ «ТК Гранд Вояж»	ТА	2017	–	–	7	7	2	7
3	ТОВ «Туристична фірма «Азов-Вояж»»	ТА	2000	–	5	2	2	2	2
4	ПП «Моя улюблена турагенція»	ТА	2011	–	–	1	1	1	1
5	ТОВ «Славтур»	ТА	2001	–	–	–	–	1	1
	Запорізька			–	–	–	–		
1	ТОВ ««ТА» Левел Тревел»	ТА	2017	–	–	6	6	6	6
2	ПП «Діскавері Тревел»	ТА	2006	–	–	2	2	2	2
3	ТОВ «ТФ «Місячне сяйво»»	ТО	2017	–	–	1	1	1	1
4	ПП «Авентур»	ТА	2011	–	–	2	2	2	2
5	ТОВ «Турфірма «Сам»»	ТО	1997	–	6	5	6	5	5
6	ТОВ «Віванта»	ТА	2012	–	–	2	2	2	2
7	ПП «Кліо-Сервіс»	ТО	2009	–	–	1	1		1
8	ПП «Зовнішсервіс»	ТО	1999	–	3	–	3	3	3
9	ТОВ «Дімона Авіатур»	ТА	2018	–	9	4	1	1	1
10	ПП Фірма «Лія-Круїз»	ТА	2006	–	–	–	–	2	2
	Миколаївська			–					
1	ТОВ «Готель Колос Тур»	ТА	2011	–	–	10	12	15	12
2	ТОВ «ТА «Фієста»	ТА	2010	–	1	–	1	1	1
3	ТОВ «Мейлі Тур»	ТО	2019	–	4	4	4	3	3
4	«Калейдоскоп»	ТА	2002	–	1	1	1	1	1
5	ТОВ «Плавні»	ТО	2002	–	–	1	1	1	1
6	ТОВ «Турагенція «Ла Малета»»	ТА	2018	–	–	–	1	1	1
7	ТОВ «Тур-Експрес»	ТА	2002	–	–	1	1	1	1
8	ТОВ «Берилл»	ТА	2000	–	–	–	1	1	1
9	ТОВ «Астрамарін Тур»	ТА	2013	–	–	–	–	–	1
10	ТОВ «Ист-Вест Тур»	ТА	2008	–	1	1	1	1	1
	Одеська			–					
1	ТОВ «ТПП-Тур»	ТА	2014	–	–	2	2	2	2
2	ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсенів»	ТО	2005	–	–	6	6	6	6
3	ТОВ «Альбатрос-Тревел»	ТО	2004	–	7	7	5	5	5
4	ТОВ «Оптіма Тревел Клуб»	ТА	2020 27.07	–	–	1	1	1	1
5	ТОВ «ЦКО»	ТА	2015	–	–	1	2	4	4
6	ТОВ «Степ Адвенчер»	ТО	2013	–	10	9	9	3	3
7	ТОВ «Ескейп Ту Екзотік»	ТО	2024	–	–	–	–	1	1
8	ТОВ «Тревел-Он»	ТА	2017	–	2	1	1	1	2
9	ТОВ «А-Лідер»	ТА	2018	–	3	1		1	1
10	ТОВ «Алмарисс»	ТО	2006	–		2	2	2	1
11	ТОВ «Туристичний клуб «Багажник»»	ТА	2024	–	–	–	–	0	1

Продовження таблиці В.1

12	ТОВ «Ізіфлай Тревел»	ТА	2011	–		2	2	2	3
13	П «Будинок Вчених»	ТА	2003	–	10	9	5	5	6
14	ТОВ «Ізі Флай»	ТО	2019	–		3	3	3	3
15	ТОВ «Лаїка Тревел»	ТО	2013	–	5	5	3	3	3
16	ТОВ «Роял Клаб Тревел енд Туризм»	ТА	2012	–	–	–	–	1	1
17	ТОВ «ТК «Жара»»	ТА	2007	–	–	7	7	7	6
18	ТОВ «Ейр Сторі»	ТА	2016	–	–	3	2	2	2
19	ТОВ «Сіго Марін Тур»	ТА	2009	–	2	2	2	2	2
20	ТОВ «Фалькор Тревел»	ТА	2004	–	–	6	6	6	6
Херсонська									
1	ТОВ «Ейрлайн Експрес»	ТО	2006	–	2	1		1	1
2	ТОВ «Новелтревел»	ТА	2016	–	–	1	0	0	1
3	ТОВ «Смарт Логістик Груп»	ТА	2015	–	–	3	1	1	1
4	ТОВ «Тревел Стар Компані»	ТА	2019	–	0	0	0	0	0

Джерело: відкриті дані [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.2 – Активи туристичних операторів і туристичних агентств, за приморськими областями України, 2020-2025 рр.

№	Підприємство, регіон	Активи, грн					
		Пандемія		Війна			
		2020	2021	2022	2023	2024	2025
	ПІВДЕННИЙ						
	Донецька						
1	ПП «Бюро подорожуваль»	–	–	1124000	1528000	1795100	1588300
2	ТОВ «ТК Гранд Вояж»	–	–	1699800	1454200	1478500	1574500
3	ТОВ «Туристична фірма «Азов-Вояж»»	2079400	1843200	1623800	1452500	1336000	1161700
4	ПП «Моя улюблена турагенція»	–	–	–	–	200	1600
5	ТОВ «Славтур»	533700				251600	251600
	Запорізька						
1	ТОВ ««ТА» Левел Тревел»	–	–	1800	1600	15900	37300
2	ПП «Діскавері Тревел»	–	–	130200	238800	223000	176900
3	ТОВ «ТФ «Місячне сяйво»»	–	–	21200	140000	438000	779700
4	ПП «Авентур»	–	–	3800	1800	3600	12700
5	ТОВ «Турфірма «Сам»»	–	673200	956300	665100	616700	594600
6	ТОВ «Віванта»	–	–	2493000	2569800	3118500	3455600
7	ПП «Кліо-Сервіс»	–	–	1838300	1821300	–	7000
8	ПП «Зовнішсервіс»	–	37800	–	–	–	–
9	ТОВ «Дімона Авіатур»	–	3401200	2123700	1426100	1938900	2145200
10	ПП Фірма «Лія-Круїз»	–	–	–	–	300500	324900
	Миколаївська						
1	ТОВ «Готель Колос Тур»	–	–	307300	2368500	2575700	3109800
2	ТОВ «ТА «Фієста»	913100	2180100	–	1809500	13814900	4377000
3	ТОВ «Мейлі Тур»	–	362300	632000	81700	135100	255000
4	«Калейдоскоп»	–	69800	66400	76100	77400	149900
5	ТОВ «Плавні»	836700	–	590900	522800	495500	668000
6	ТОВ «Турагенція «Ла Малета»»	31000	–	–	37400	37600	48700

Продовження таблиці В.2

7	ТОВ «Тур-Експрес»	–	–	387500	420800	394300	279600
8	ТОВ «Берилл»	2599000	–	–	2426600	2431900	2412000
9	ТОВ «Астрамарін Тур»	–	–	–	–	–	24800
10	ТОВ «Ист-Вест Тур»	700	1900	1700	1700	1700	1700
Одеська							
1	ТОВ «ТПП-Тур»	–	–	1278600	972400	1006400	1146900
2	ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсенів»	5047800	–	6229400	6082600	6763800	11601000
3	ТОВ «Альбатрос-Тревел»	837300	2726200	1899800	2593700	4730900	5030600
4	ТОВ «Оптіма Тревел Клуб»	–	–	1119600	1263300	2334900	3920700
5	ТОВ «ЦКО»	–	–	716900	888100	3053800	2973700
6	ТОВ «Степ Адвенчер»	–	51978700	3774300	6249400	6472400	5239100
7	ТОВ «Ескейп Ту Екзотік»	–	–	–	–	72000	6854800
8	ТОВ «Тревел-Он»	–	3224000	4732500	4739000	6849000	8795300
9	ТОВ «А-Лідер»	–	660600	718600	–	813500	813500
10	ТОВ «Алмарисс»	45000	–	35100	178800	67400	78100
11	ТОВ «Туристичний клуб «Багажник»»	–	–	–	–	0	994200
12	ТОВ «Ізіфлай Тревел»	–	–	1071100	2871100	4620000	5365300
13	П «Будинок Вчених»	4523000	4579300	4187900	3782500	3282800	3131000
14	ТОВ «Ізі Флай»	–	–	4359700	39993400	3854900	3525900
15	ТОВ «Лаїка Тревел»	1346400	1412800	1414200	1440900	1468800	1579500
16	ТОВ «Роял Клаб Тревел енд Туризм»	1529500	–	–	–	12908800	11486500
17	ТОВ «ТК «Жара»»	–	–	13418300	13413400	13419300	13758700
18	ТОВ «Ейр Сторі»	–	–	5122700	1871600	3806000	5111900
19	ТОВ «Сіго Марін Тур»	–	469800	496500	79900	625500	776500
20	ТОВ «Фалькор Тревел»	–	–	640600	1317700	963600	1523300
Херсонська							
1	ТОВ «Ейрлайн Експрес»	–	88000	133500	–	203400	184100
2	ТОВ «Новелтревел»	82700	–	526400	268200	249700	712300
3	ТОВ «Смарт Логістик Групп»	6496700	–	3747000	3154300	3222600	3154300
4	ТОВ «Тревел Стар Компані»	70400	57900	57900	57900	57900	57900

Джерело: відкриті дані [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.3 – Доходи туристичних операторів і туристичних агентств, за приморськими областями України, 2020-2025 рр.

№	Підприємство, регіон	Доходи, грн					
		Пандемія		Війна			
		2020	2021	2022	2023	2024	2025
	ПІВДЕННИЙ						
	Донецька						
1	ПП «Бюро подорожувань»	–	–	717500	1415000	2511300	805800
2	ТОВ «ТК Гранд Вояж»	–	–	166600	217200	410400	649200
3	ТОВ «Туристична фірма «Азов-Вояж»»	414700	297500	396100	148900	136500	110400
4	ПП «Моя улюблена турагенція»	–	–	6200	–	13900	8200
5	ТОВ «Славтур»	–	–	–	–	–	–
	Запорізька						
1	ТОВ ««ТА» Левел Тревел»	–	–	91600	61100	3334200	7045900

Продовження таблиці В.3

2	ПП «Діскавері Тревелл»	—	—	1667400	3122300	4438300	6853200
3	ТОВ «ТФ «Місячне сяйво»»	—	—	3488200	3468400	1925000	4300100
4	ПП «Авентур»	—	—	140200	107700	3161100	3161100
5	ТОВ «Турфірма «Сам»»	—	2041900	392000	717500	921900	1126700
6	ТОВ «Віванта»	—	—	116200	304600	631800	994500
7	ПП «Клю-Сервіс»	—	—	181500	38000	—	700400
8	ПП «Зовнішсервіс»	—	654300	—	—	—	—
9	ТОВ «Дімона Авіатур»	—	1636500	1637800	437100	469200	540600
10	ПП Фірма «Лія-Круїз»	—	—	—	—	573500	502200
Миколаївська							
1	ТОВ «Готель Колос Тур»	—	—	103500	3843500	6405300	6795000
2	ТОВ «ТА «Фієста»	3776600	8270900	—	3358400	13883500	4355300
3	ТОВ «Мейлі Тур»	—	1077900	283700	508300	823000	1272800
4	«Калейдоскоп»	—	220000	113400	119700	140500	520900
5	ТОВ «Плавні»	243000	—	265300	313600	377400	498300
6	ТОВ «Турагенція «Ла Малета»»	55200	—	—	—	1165400	262400
7	ТОВ «Тур-Експрес»	—	—	810500	191100	287100	204200
8	ТОВ «Берилл»	344300	—	—	74100	74300	72400
9	ТОВ «Астрамарін Тур»	—	—	—	—	—	67900
10	ТОВ «Ист-Вест Тур»	0	0	0	0	38000	0
Одеська							
1	ТОВ «ТПП-Тур»	—	—	20820500	33167800	29907800	44532300
2	ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсенів»	10810700	—	10794900	20626000	20278100	33889300
3	ТОВ «Альбатрос-Тревелл»	5261500	7397400	26792800	19498400	19494500	25197300
4	ТОВ «Оптіма Тревел Клуб»	—	—	2359600	4943300	6547400	13004800
5	ТОВ «ЦКО»	—	—	639500	648200	3022000	5718600
6	ТОВ «Степ Адвенчер»	—	5082500	3054300	7537500	11478200	5538200
7	ТОВ «Ескейп Ту Екзотік»	—	—	—	—	1310100	4801400
8	ТОВ «Тревел-Он»	—	1978200	6022700	1683600	3171600	3235800
9	ТОВ «А-Лідер»	—	13527500	2805800	—	—	—
10	ТОВ «Алмарисс»	746300	—	473100	231000	526900	2118500
11	ТОВ «Туристичний клуб «Багажник»»	—	—	—	—	0	2050800
12	ТОВ «Ізіфлай Тревелл»	—	—	710400	1952000	1735700	1602500
13	П «Будинок Вчених»	1276300	1844900	1592100	1648900	1079600	1400800
14	ТОВ «Ізі Флай»	—	—	1036400	1115600	1300200	1395600
15	ТОВ «Лаїка Тревелл»	648700	1121500	186300	906200	615200	1357200
16	ТОВ «Роял Клаб Тревел енд Туризм»	115000	—	—	—	761500	1267100
17	ТОВ «ТК «Жара»»	—	—	2349700	401500	722100	1266200
18	ТОВ «Ейр Сторі»	—	—	295600	909100	1357000	1218400
19	ТОВ «Сіго Марін Тур»	—	393600	77100	59200	1095800	1160000
20	ТОВ «Фалькор Тревелл»	—	—	1054400	851800	1130400	1151800
Херсонська							
1	ТОВ «Ейрлайн Експрес»	—	4507400	301100	—	—	447806
2	ТОВ «Новелтревелл»	162600	—	41500	76900	168400	397900
3	ТОВ «Смарт Логістик Групп»	17390800	—	2525600	820700	9600	—
4	ТОВ «Тревел Стар Компані»	5300	2400	100	—	—	—

Джерело: відкриті дані [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.4 – Чистий прибуток туристичних операторів і туристичних агентств, за приморськими областями України, 2020-2025 рр.

№	Підприємство, регіон	Чистий прибуток, грн					
		Пандемія		Війна			
		2020	2021	2022	2023	2024	2025
	ПІВДЕННИЙ						
	Донецька						
1	ПП «Бюро подорожувань»	–	–	186800	567400	878200	271900
2	ТОВ «ТК Гранд Вояж»	–	–	25400	26900	92200	234000
3	ТОВ «Туристична фірма «Азов-Вояж»»	-29400	-138200	-85200	-100300	-106700	-160700
4	ПП «Моя улюблена турагенція»	–	–	-25300	–	600	6700
5	ТОВ «Славтур»	–	–	–	–	–	–
	Запорізька						
1	ТОВ ««ТА» Левел Тревел»	–	–	4600	2100	129300	220400
2	ПП «Діскавері Тревел»	–	–	38800	76400	-47000	-17300
3	ТОВ «ТФ «Місячне сяйво»»	–	–	-9600	50700	91400	291100
4	ПП «Авентур»	–	–	7000	5300	126800	126800
5	ТОВ «Турфірма «Сам»»	–	305900	-123700	-43200	-58100	-136700
6	ТОВ «Віванта»	–	–	-25200	114200	318500	640100
7	ПП «Кліо-Сервіс»	–	–	57800	-89900	–	8800
8	ПП «Зовнішсервіс»	–	15200	–	–	–	–
9	ТОВ «Дімона Авіатур»	–	259300	1191300	216600	69600	-239600
10	ПП Фірма «Лія-Круїз»	–	–	–	–	238300	25700
	Миколаївська						
1	ТОВ «Готель Колос Тур»	–	–	8800	1905600	233700	474800
2	ТОВ «ТА «Фієста»	16400	29400	–	8200	70900	45400
3	ТОВ «Мейлі Тур»	–	422100	0	0	53400	119900
4	«Калейдоскоп»	–	20500	400	3700	6400	59700
5	ТОВ «Плавні»	-36300	–	2600	1300	7100	15500
6	ТОВ «Турагенція «Ла Малета»»	6000	–	–	–	200	9400
7	ТОВ «Тур-Експрес»	–	–	63900	70000	105300	-115200
8	ТОВ «Берилл»	6700	–	–	–	3800	4000
9	ТОВ «Астрмарін Тур»	–	–	–	–	–	2500
10	ТОВ «Ист-Вест Тур»	0	-36800	-8200	0	31200	0
	Одеська						
1	ТОВ «ТПП-Тур»	–	–	91600	753600	15600	166900
2	ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсентів»	-567200	–	-45600	72000	81300	130300
3	ТОВ «Альбатрос-Тревел»	-672500	106500	58100	66200	73000	141000
4	ТОВ «Оптима Тревел Клуб»	–	–	65700	117500	213100	306500
5	ТОВ «ЦКО»	–	–	-183400	171200	665700	1419900
6	ТОВ «Степ Адвенчер»	–	864400	-44700	1310700	3871700	834000
7	ТОВ «Ескейп Ту Екзотік»	–	–	–	–	54400	213300
8	ТОВ «Тревел-Он»	–	557000	1599000	52000	1904600	1936900
9	ТОВ «А-Лідер»	–	268000	221100			
10	ТОВ «Алмарисс»	-321000	–	7500	-130100	-201600	-142800
11	ТОВ «Туристичний клуб «Багажник»»	–	–	–	–	0	270000
12	ТОВ «Ізіфлай Тревел»	–	–	346700	1515500	1252700	928400
13	П «Будинок Вчених»	7400	25800	-304300	-410100	-487400	-364700
14	ТОВ «Ізі Флай»	–	–	440200	560900	549300	707100
15	ТОВ «Лаїка Тревел»	50200	69900	10900	31100	27900	110700

Продовження таблиці В.4

16	ТОВ «Роял Клуб Тревел енд Туризм»	2300	–	–	–	183700	338000
17	ТОВ «ТК «Жара»»	–	–	1757300	102200	-14600	324600
18	ТОВ «Ейр Сторі»	–	–	166600	672000	1074200	803100
19	ТОВ «Сіго Марін Тур»	–	107100	31600	-160400	537000	560600
20	ТОВ «Фалькор Тревел»	–	–	125400	-274800	-39600	-12700
	Херсонська						
1	ТОВ «Ейрлайн Експрес»	–	12000	26300	–	–	27500
2	ТОВ «Новелтревел»	2100	–	-300	9700	72900	130600
3	ТОВ «Смарт Логістик Групп»	212100	–	24600	-47100	-44800	–
4	ТОВ «Тревел Стар Компані»	0	0	0	–	–	–

Джерело: відкриті дані [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.5 – Рентабельність туристичних операторів і туристичних агентств, за приморськими областями України, 2020-2025 рр.

№	Підприємство, регіон	Рентабельність, %					
		Пандемія		Війна			
		2020	2021	2022	2023	2024	2025
	ПІВДЕННИЙ						
	Донецька						
1	ПП «Бюро подорожувань»	–	–	26,03	40,1	34,97	33,74
2	ТОВ «ТК Гранд Вояж»	–	–	15,25	12,38	22,47	36,04
3	ТОВ «Туристична фірма «Азов-Вояж»»	-7,09	-46,45	-21,51	-67,56	-77,88	-145,56
4	ПП «Моя улюблена турагенція»	–	–	-408,06	–	–	81,71
5	ТОВ «Славтур»	–	–	–	–	–	–
	Запорізька						
1	ТОВ «ТА» Левел Тревел»	–	–	5,02	3,44	3,88	3,13
2	ПП «Діскавері Тревел»	–	–	2,33	2,45	-1,06	-0,25
3	ТОВ «ТФ «Місячне сяйво»»	–	–	-0,28	1,46	4,75	6,77
4	ПП «Авентур»	–	–	4,99	4,92	4,01	4,01
5	ТОВ «Турфірма «Сам»»	–	14,98	-31,56	-6,02	-6,3	-12,13
6	ТОВ «Віванта»	–	–	-21,69	37,49	50,41	64,36
7	ПП «Клю-Сервіс»	–	–	31,85	-236,58	–	1,26
8	ПП «Зовнішсервіс»	–	2,32	–	–	–	–
9	ТОВ «Дімона Авіатур»	–	15,84	72,74	49,55	14,83	-44,32
10	ПП Фірма «Лія-Круїз»	–	–	–	–	41,55	5,12
	Миколаївська						
1	ТОВ «Готель Колос Тур»	–	–	8,5	49,58	3,65	6,99
2	ТОВ «ТА «Фієста»	0,43	0,36	–	0,24	0,51	1,04
3	ТОВ «Мейлі Тур»	–	39,16	–	–	6,49	9,42
4	«Калейдоскоп»	–	9,32	–	3,09	4,56	11,46
5	ТОВ «Плавні»	-14,94	–	0,98	0,41	1,88	3,11
6	ТОВ «Турагенція «Іа Малета»»	10,87	–	–	–	–	3,58
7	ТОВ «Тур-Експрес»	–	–	7,88	36,63	36,68	-56,42
8	ТОВ «Берилл»	1,95	–	–	–	5,11	5,52
9	ТОВ «Астрмарін Тур»	–	–	–	–	–	3,68
10	ТОВ «Ист-Вест Тур»	–	–	–	–	82,11	–
	Одеська						
1	ТОВ «ТПП-Тур»	–	–	0,44	2,27	0,05	0,37

Продовження таблиці В.5

2	ТОВ ТА «Пальміра Тревел Інсенів»	-5,25	–	-0,42	0,35	0,4	0,38
3	ТОВ «Альбатрос-Тревел»	-12,78	1,44	0,22	0,34	0,37	0,56
4	ТОВ «Оптіма Тревел Клуб»	–	–	2,78	2,38	3,25	2,36
5	ТОВ «ЦКО»	–	–	-28,68	26,41	22,03	24,83
6	ТОВ «Степ Адвенчер»	–	17,01	-146	17,39	33,73	15,06
7	ТОВ «Ескейп Ту Екзотік»	–	–	–	–	4,15	4,44
8	ТОВ «Тревел-Он»	–	28,16	26,55	3,09	60,05	59,86
9	ТОВ «А-Лідер»	–	1,98	7,88			
10	ТОВ «Алмарисс»	-43,01	–	1,59	-56,32	-38,26	-6,74
11	ТОВ «Туристичний клуб «Багажник»»	–	–	–	–	–	13,17
12	ТОВ «Ізіфлай Тревел»	–	–	48,8	77,64	72,17	57,93
13	П «Будинок Вчених»	0,58	1,4	-19,11	-24,87	-44,13	-26,04
14	ТОВ «Ізі Флай»	–	–	42,47	50,28	42,25	50,67
15	ТОВ «Лаїка Тревел»	7,74	6,23	5,85	3,43	4,54	8,16
16	ТОВ «Роял Клуб Тревел енд Туризм»	2,0	–	–	–	24,12	26,68
17	ТОВ «ТК «Жара»»	–	–	74,79	25,45	-2,02	25,64
18	ТОВ «Ейр Сторі»	–	–	56,36	73,92	79,16	65,91
19	ТОВ «Сіго Марін Тур»	–	27,21	40,99	-270,95	49,01	48,33
20	ТОВ «Фалькор Тревел»	–	–	11,89	-32,26	-3,5	-1,1
	Херсонська						
1	ТОВ «Ейрлайн Експрес»	–	0,27	8,73	–	–	4,93
2	ТОВ «Новелтревел»	1,29	–	–	12,61	43,29	32,82
3	ТОВ «Смарт Логістик Групп»	1,22	–	0,97	-5,74	-466,67	–
4	ТОВ «Тревел Стар Компані»	–	–	–	–	–	–

Джерело: відкриті дані [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.6 – Доходи підприємств, основний вид діяльності яких пов'язаний із готелями, що надають: рекреаційні (можуть надавати інші, крім оздоровчих та/чи медичних) послуги (згори), оздоровчі та медичні, зокрема реабілітаційні (можуть надавати також рекреаційні та інші) послуги (знизу), внаслідок російської війни проти України, за туристичними регіонами України, 2022-2024 рр.

Region	Доходи, млн грн									
	Covid-19				Російська війна					
	2020		2021		2022		2023		2024	
	рекр	озд	рекр	озд	рекр	озд	рекр	озд	рекр	озд
УКРАЇНА	1211,705	1654,514	1631,644	2246,394	1440,574	1997,422	2481,712	2498,704	2980,594	2476,386
Західний	0,000	4,158	7,554	10,147	6,030	8,930	18,206	12,665	138,136	15,043
Волинська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Рівненська	0,000	4,158	0,000	9,561	0,026	6,977	10,355	10,905	15,386	12,161
Тернопільська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,982	0,000
Хмельницька	0,000	0,000	7,554	0,586	6,004	1,954	7,850	1,760	121,768	2,882
Карпатський	752,888	993,796	907,901	1308,528	954,684	1399,609	1589,808	1650,446	1819,854	1579,396
Закарпатська	101,482	246,787	33,868	193,667	71,245	316,772	150,435	345,252	180,688	339,491
Івано-Франківська	527,635	0,167	787,060	0,000	655,976	0,278	1079,423	0,264	1312,028	8,774
Львівська	123,772	746,842	80,457	1114,860	219,060	1082,547	349,859	1304,921	317,691	1231,124
Чернівецька	0,000	0,000	6,515	0,000	8,403	0,013	10,092	0,008	9,448	0,008

Продовження таблиці В.6

Південний	58,987	43,006	183,642	32,332	64,781	29,973	101,271	75,012	136,534	105,983
Запорізька	0,000	1,284	0,000	5,635	0,000	0,333	0,000	0,000	0,000	0,000
Миколаївська	7,820	11,400	0,720	20,577	1,521	0,000	10,342	5,959	13,481	4,915
Одеська	51,167	30,322	182,922	6,120	63,260	29,641	90,929	69,053	123,053	101,067
Херсонська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Північний	76,886	0,665	100,922	0,841	26,404	2,409	39,975	11,079	45,028	5,049
Житомирська	0,529	0,665	0,000	0,841	0,623	0,000	0,943	0,000	0,918	0,000
Сумська	7,693	0,000	6,204	0,000	1,014	2,409	1,601	11,079	5,662	5,049
Чернігівська	68,663	0,000	94,718	0,000	24,766	0,000	37,430	0,000	38,448	0,000
Столичний	76,956	422,685	120,832	680,197	77,362	483,512	256,929	676,448	363,891	698,787
Київська	3,262	7,722	17,182	0,000	27,706	0,435	152,977	0,377	215,911	0,577
м. Київ	73,694	414,963	103,651	680,197	49,655	483,077	103,951	676,070	147,980	698,210
Східний	78,107	174,951	73,231	199,189	134,203	47,917	188,844	42,295	184,376	40,128
Дніпропетровська	61,146	162,128	63,417	188,785	129,263	43,647	176,384	41,318	169,777	39,666
Донецька	0,000	0,000	2,595	0,000	0,567	0,000	0,149	0,000	0,430	0,000
Луганська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Харківська	16,961	12,823	7,219	10,404	4,372	4,271	12,311	0,977	14,169	0,462
Центральний	167,881	15,253	237,562	15,159	177,112	25,072	286,681	30,759	292,774	32,000
Вінницька	0,000	0,041	0,000	0,000	8,722	0,535	8,851	1,433	8,215	4,419
Кіровоградська	1,002	5,667	1,260	0,000	2,712	6,986	8,376	7,565	6,336	7,519
Полтавська	166,879	0,000	236,302	0,000	156,422	0,000	244,855	0,000	262,390	0,000
Черкаська	0,000	9,545	0,000	15,159	9,256	17,551	24,599	21,761	15,833	20,062

Джерело: відкриті дані [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.7 – Недоотримані доходи підприємств, основний вид діяльності яких пов'язаний із готелями, що надають: рекреаційні (можуть надавати інші, крім оздоровчих та/чи медичних) послуги (згори), оздоровчі та медичні, зокрема реабілітаційні (можуть надавати також рекреаційні та інші) послуги (знизу), внаслідок російської війни проти України, за туристичними регіонами України, 2022-2024 рр.

Регіон	Доходи, млн грн							
	2022		2023		2024		2022-24	
	рекр	озд	рекр	озд	рекр	озд	рекр	озд
УКРАЇНА	-1006,892	-1372,169	-63,653	-1005,672	386,280	-1095,381	-684,265	-3473,222
Західний	-5,301	-6,291	6,421	-3,165	126,125	-1,092	127,246	-10,547
Волинська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Рівненська	0,026	-7,365	10,355	-4,010	15,386	-3,041	25,767	-14,417
Тернопільська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,982	0,000	0,982	0,000
Хмельницька	-5,327	1,075	-3,934	0,845	109,757	1,950	100,496	3,870
Карпатський	-407,168	-563,182	173,483	-390,857	376,291	-501,162	142,606	-1455,202

Продовження таблиці В.7

Закарпатська	20,443	26,270	97,600	43,131	126,837	31,559	244,880	100,961
Івано-Франківська	-524,615	0,278	-148,391	0,264	60,602	8,774	-612,405	9,316
Львівська	98,374	-589,743	224,346	-434,261	189,763	-541,504	512,483	-1565,508
Чернівецька	-1,370	0,013	-0,072	0,008	-0,911	0,008	-2,353	0,029
Південний	-210,681	-18,525	-185,211	24,574	-155,456	54,574	-551,348	60,622
Запорізька	0,000	-8,120	0,000	-8,790	0,000	-8,960	0,000	-25,870
Миколаївська	0,441	-30,866	9,218	-26,141	12,336	-27,802	21,995	-84,809
Одеська	-211,122	20,460	-194,429	59,505	-167,792	91,336	-573,343	171,302
Херсонська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Північний	-124,979	1,146	-117,463	9,766	-115,438	3,711	-357,880	14,624
Житомирська	0,623	-1,262	0,943	-1,313	0,918	-1,338	2,485	-3,913
Сумська	-8,291	2,409	-8,076	11,079	-4,202	5,049	-20,569	18,536
Чернігівська	-117,311	0,000	-110,330	0,000	-112,154	0,000	-339,796	0,000
Столичний	-103,887	-536,784	68,430	-384,660	171,768	-382,726	136,311	-1304,170
Київська	1,934	0,435	126,174	0,377	188,592	0,577	316,700	1,389
м. Київ	-105,821	-537,219	-57,744	-385,037	-16,825	-383,303	-180,389	-1305,559
Східний	24,356	-250,867	74,603	-268,440	67,939	-276,583	166,898	-795,890
Дніпропетровська	34,138	-239,531	77,454	-253,187	68,944	-260,502	180,537	-753,220
Донецька	-3,326	0,000	-3,900	0,000	-3,697	0,000	-10,923	0,000
Луганська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Харківська	-6,457	-11,336	1,049	-15,253	2,691	-16,081	-2,716	-42,670
Центральний	-179,231	2,333	-83,916	7,111	-84,950	7,897	-348,097	17,340
Вінницька	8,722	0,535	8,851	1,433	8,215	4,419	25,788	6,387
Кіровоградська	0,822	6,986	6,410	7,565	4,333	7,519	11,565	22,070
Полтавська	-198,031	0,000	-123,777	0,000	-113,330	0,000	-435,138	0,000
Черкаська	9,256	-5,188	24,599	-1,888	15,833	-4,041	49,688	-11,117

Джерело: розраховано на основі відкритих даних [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

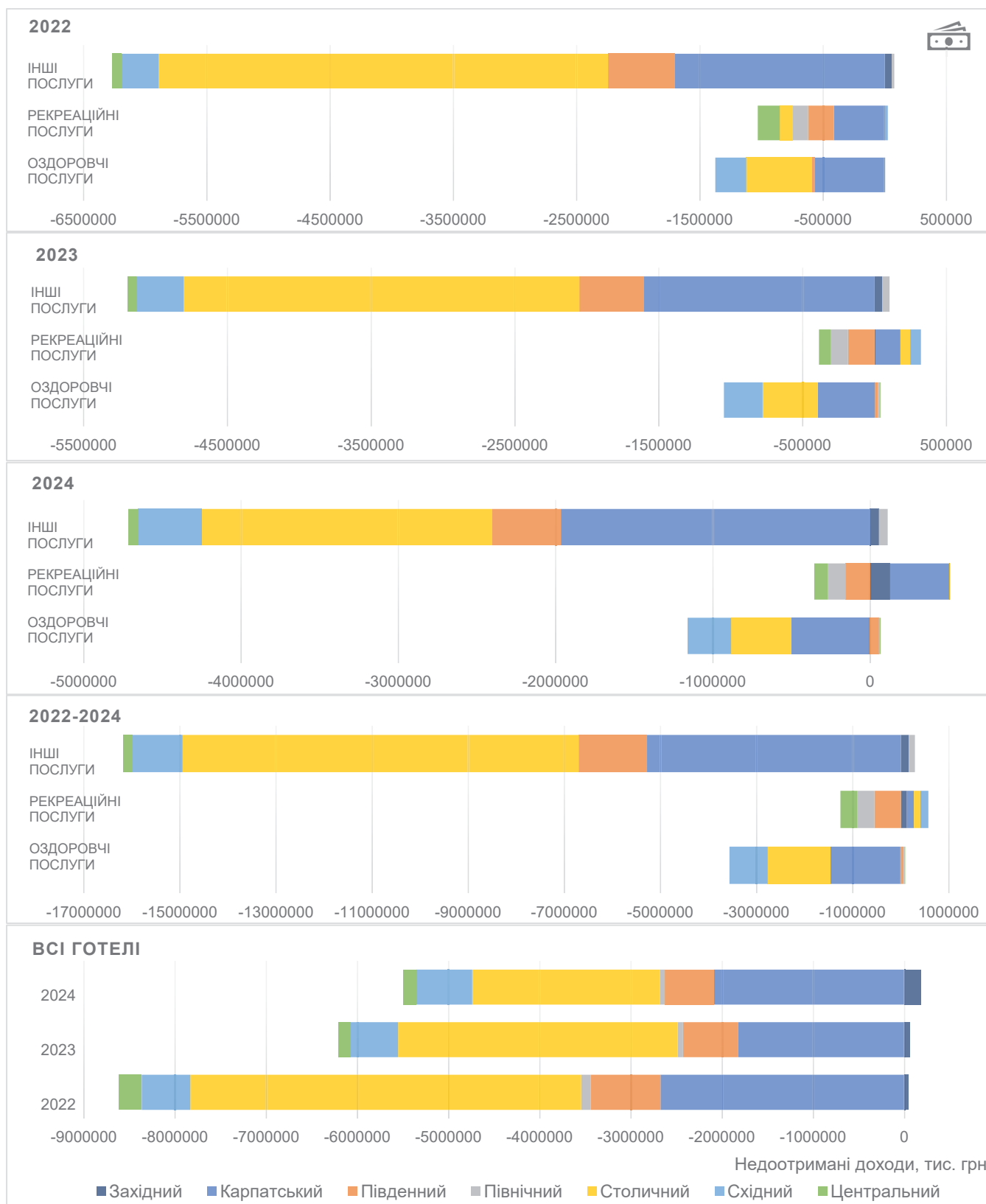

Рис. В.1 – Недоотримані доходи підприємств, основний вид діяльності яких пов'язаний із діяльністю готелів (що надають оздоровчі, рекреаційні та інші послуги), внаслідок російської війни проти України, за туристичними регіонами України, 2022-2024 рр.

Джерело: розраховано на основі відкритих даних [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.8 – Збільшення обсягу доходів і активів підприємств, основний вид діяльності яких пов’язаний із готелями, за видами додаткових послуг, областями та туристичними регіонами України, в 2024 р. порівняно з 2021 р.

Регіон	Збільшення доходів (ΔД), млн грн				Збільшення активів (ΔА), млн грн			
	Рекр	Озд	Інші	Усі	Рекр	Озд	Інші	Усі
	2022	2023	2024	2022-24	2024	2022-24	2024	2022-24
УКРАЇНА	1348,950	229,991	242,299	1821,240	485,643	1111,213	7088,478	8685,335
Західний	130,582	4,895	122,432	257,910	134,104	1,226	100,677	236,007
Волинська	0,000	0,000	42,768	42,768	0,000	0,000	-4,627	-4,627
Рівненська	15,386	2,600	18,436	36,422	34,747	2,462	-40,672	-3,463
Тернопільська	0,982	0,000	13,111	14,093	0,413	0,000	80,210	80,623
Хмельницька	114,214	2,295	48,118	164,627	98,944	-1,236	65,766	163,473
Карпатський	911,953	270,869	-533,708	649,114	-190,717	1103,828	-42,013	871,098
Закарпатська	146,820	145,823	106,280	398,923	106,023	90,134	26,589	222,746
Івано-Франківська	524,967	8,774	-74,058	459,683	-600,846	7,471	130,911	-462,463
Львівська	237,233	116,264	-604,338	-250,841	295,873	997,503	-98,910	1194,466
Чернівецька	2,933	0,008	38,408	41,349	8,234	8,720	-100,603	-83,650
Південний	-47,108	73,650	-120,133	-93,590	-351,911	40,564	1046,319	734,972
Запорізька	0,000	-5,635	-67,680	-73,315	0,000	-7,297	245,633	238,336
Миколаївська	12,761	-15,662	-40,128	-43,029	74,144	-6,451	45,856	113,549
Одеська	-59,868	94,947	-16,159	18,920	-426,055	54,311	727,769	356,026
Херсонська	0,000	0,000	3,835	3,835	0,000	0,000	27,061	27,061
Північний	-55,894	4,208	72,320	20,634	-33,665	8,400	173,639	148,375
Житомирська	0,918	-0,841	26,836	26,912	6,773	-0,934	29,386	35,225
Сумська	-0,541	5,049	17,941	22,448	-3,584	9,334	155,571	161,321
Чернігівська	-56,270	0,000	27,544	-28,726	-36,853	0,000	-11,318	-48,171
Столичний	243,059	18,590	833,579	1095,228	874,025	273,863	5572,755	6720,643
Київська	198,730	0,577	213,414	412,720	127,424	4,180	-70,428	61,176
м. Київ	44,329	18,013	620,165	682,508	746,601	269,683	5643,184	6659,468
Східний	111,145	-159,061	-169,693	-217,609	52,531	-333,413	291,190	10,308
Дніпропетровська	106,360	-149,119	24,493	-18,266	11,495	-333,823	252,553	-69,775
Донецька	-2,165	0,000	-0,066	-2,231	-0,361	0,000	-0,132	-0,493
Луганська	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Харківська	6,950	-9,942	-194,119	-197,111	41,396	0,410	38,769	80,575
Центральний	55,212	16,841	37,501	109,553	1,276	16,745	-54,089	-36,068
Вінницька	8,215	4,419	30,871	43,505	2,111	4,940	-14,501	-7,450
Кіровоградська	5,076	7,519	-12,624	-0,029	-0,029	26,938	-34,513	-7,604
Полтавська	26,088	0,000	19,764	45,852	-28,406	0,000	52,688	24,282
Черкаська	15,833	4,903	-0,511	20,225	27,600	-15,133	-57,763	-45,296

Джерело: розраховано на основі відкритих даних [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Таблиця В.9 – Збільшення кількості працівників підприємств, основний вид діяльності яких пов'язаний із готелями, за видами додаткових послуг, областями та туристичними регіонами України, в 2024 р. порівняно з 2021 р.

Регіон	Збільшення кількості працівників (ΔП), осіб				Активи на одного працівника А _{2024/П₂₀₂₄}			
	Рекр	Озд	Інші	Усі	Рекр	Озд	Інші	Усі
	2022		2023		2024		2022-24	
УКРАЇНА	743	410	794	1947	1,819	0,866	3,478	2,473
Західний	117	16	188	321	1,284	0,363	0,789	0,879
Волинська	0	0	61	61	0,000	0,000	0,594	0,594
Рівненська	10	7	15	32	6,086	0,242	0,785	1,116
Тернопільська	1	0	12	13	0,413	0,000	1,493	1,475
Хмельницька	106	9	100	215	0,830	0,619	0,666	0,733
Карпатський	468	295	520	1283	1,524	0,949	2,419	1,617
Закарпатська	98	57	93	248	1,115	0,598	2,168	1,245
Івано-Франківська	187	-4	75	258	1,755	0,167	4,505	2,762
Львівська	187	241	335	763	1,240	1,026	1,766	1,317
Чернівецька	-4	1	17	14	1,912	8,720	2,910	2,849
Південний	-102	65	-138	-175	4,750	1,125	4,318	4,029
Запорізька	0	-9	-45	-54	0,000	2,117	5,519	5,404
Миколаївська	7	-4	12	15	8,303	1,460	1,644	2,743
Одеська	-109	78	-107	-138	4,567	1,092	4,441	4,014
Херсонська	0	0	2	2	0,000	0,000	3,798	3,798
Північний	-23	9	115	101	0,463	1,057	1,550	1,216
Житомирська	1	0	44	45	6,773	1,234	0,649	0,764
Сумська	-6	9	21	24	0,269	1,037	3,270	2,738
Чернігівська	-18	0	50	32	0,387	0,000	0,976	0,677
Столичний	140	-6	190	324	3,618	0,598	4,749	3,780
Київська	92	4	28	124	1,149	1,045	1,761	1,599
м. Київ	48	-10	162	200	5,477	0,597	5,038	3,989
Східний	142	-9	-132	1	1,057	1,572	1,729	1,464
Дніпропетровська	139	-4	42	177	0,880	1,553	1,953	1,419
Донецька	-5	0	0	-5	0,441	0,000	0,000	0,613
Луганська	0	0	0	0	0,000	0,000	0,000	0,000
Харківська	8	-5	-174	-171	4,065	2,205	1,363	1,637
Центральний	1	40	51	92	0,799	1,077	1,213	1,015
Вінницька	10	8	41	59	0,211	0,617	1,905	1,653
Кіровоградська	8	26	-7	27	0,287	1,036	1,884	1,131
Полтавська	-25	0	-14	-39	0,771	0,000	0,786	0,776
Черкаська	8	6	31	45	3,450	1,177	1,028	1,213

Джерело: розраховано на основі відкритих даних [127; 128], без урахування АР Крим та інших тимчасово окупованих територій областей України

Додаток Г

**ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
(ДАРТ)**

пров. Музейний, 12, м. Київ, 01001, тел. (044) 278-08-08

E-mail: dart@tourism.gov.ua, www.tourism.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 43553128

від _____ 20__ р. № _____

На № _____ від _____ 20__ р.

Державна установа «Інститут ринку і
економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України
б. Французький, 29, м. Одеса, 65044

Про розгляд звернення

Державне агентство розвитку туризму України розглянуло матеріали наукової доповіді «Методичні положення оцінювання економіко-екологічних збитків санаторно-курортній і туристично-рекреаційній галузям унаслідок війни» та доповідної записки «Тенденції та загрози розвитку реабілітаційного туризму на територіях зі сприятливими природно-кліматичними умовами», що були надані листами Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» № 8/550 та № 8/546 від 16.12.2025, та інформує.

Проведені дослідження, якими проаналізовано стан туристичної галузі і санаторно-курортного комплексу, визначені методології оцінювання та потенційні ефекти розвитку туризму і санаторно-курортного комплексу України, можуть мати важливе значення для подальшого розвитку курортів та територій лікувально-оздоровчого призначення.

Питання, розкриті у науковій доповіді та доповідній записці, можуть бути розглянуті на найближчому засіданні Наукової ради з туризму – постійно діючого консультативно-дорадчого органу при ДАРТ.

Водночас ДАРТ висловлює вдячність за активну позицію Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» та підтримує проведення досліджень, які спрямовані на використання результатів цих досліджень при формуванні нових напрямів розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період, як крок до сталого майбутнього.

В. о. Голови

Тарас ЛОЗИНСЬКИЙ

Світлана Євсєєва (044) 278-08-08

UB
Державне агентство розвитку туризму
№1928/НЗ-25 від 26.12.2025
КЕП: Лозинський Т. З. 26.12.2025 14:59
3FAA9288358EC0030400000D1F53B007439E600

УКРАЇНА

**ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**

вул. Канатна, 83, м. Одеса, 65012, тел. (048) 728-35-05

E-mail: ecolog@od.gov.ua веб-сайт: <https://ecology.od.gov.ua/> Код ЄДРПОУ 38721915

№ _____
на № _____ від _____

Директору ДУ «Інститут ринку і економіко-
екологічних досліджень НАН України»
Борису БУРКИНСЬКОМУ

Шановний Борисе Володимировичу!

Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації (далі - Департамент) розглянув матеріали аналітичної записки «Обґрунтування та розробка пропозицій щодо блакитного фінансування в межах стратегічного управління природними активами» (виконавці - д.е.н. Петрушенком М. М., асп. Семеновим О. С.) в межах держбюджетної теми «Відновлення економіки курортів на основі природних лікувальних активів у воєнний і повоєнний періоди» (№ 0125U000027) надіслані листом від 07.07.2026 № 8/273 та інформує.

Підготовлені матеріали за проведенням ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» дослідженням, є актуальними та будуть використані в діяльності Департаменту щодо забезпечення реалізації державної політики та управління в межах Одеської області, а саме у сфері формування невиснажливого використання, відновлення та збереження природних ресурсів і регулювання питань з адаптації до змін клімату, зокрема в межах реалізації Регіональної комплексної програми з охорони довкілля Одеської області на 2024-2028 роки, затвердженої розпорядженням голови (начальника) обласної державної (військової) адміністрації від 30 листопада 2023 року № 1044/А-2023.

З повагою

Директор

Ірина ШАТОХІНА

Ганна Бєзз (048) 728-35-05

СЕД АСКОД Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації
ДОКУМЕНТ № 2126/06/06-12/2-26/2620 від 03.08.2026
Сертифікат [5E984D526F82F38FD4000000728F56014E384A07](#)
Підписувач [ШАТОХІНА ІРИНА ВАДИМІВНА](#)
Дійсний з [04.03.2026 17:37:57](#) по [04.03.2027 23:59:59](#)

Україна, 65012, м.Одеса, вул. Катерининська, 80

тел.: + 38 (048) 710-06-51

тел.: + 38 (048) 710-06-52

тел.: + 38 (048) 701-51-83

тел./факс: + 38 (048) 717-74-40

e-mail: info@svstour.com

http://www.svstour.com

Вих. № 11/05

Від 11 травня 2026 р.

АКТ №1/05

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» *Семенова Олексія Сергійовича* на тему «Організаційно-економічне забезпечення розвитку «блакитного» туризму в умовах повоєнного відновлення України», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка, в практичну діяльність ТОВ «Селезньов Тур»

Цей акт складений у тому, що розроблені в дисертації Семенова О. С. концептуальні положення блакитного туризму, який визначено як сферу послуг, що є складовою регенеративної економіки, з розширенням її меж за рахунок включення курортної діяльності, суміжних галузей, комплексної інфраструктури; а також багаторівнева сукупність показників блакитного туризму, зокрема у взаємозв'язку з: класифікацією видів туризму та введенням показників економіки блакитного туризму; включенням індикаторів регенеративності та резильєнтності, а також інтегруванням курортної економіки в систему вимірювання; формуванням економічних показників для ключових гравців мікрорівня (готелів, зокрема курортних, туроператорів і турагентств, що надають послуги, релевантні характеристикам блакитного туризму), – використані туристичним агентством ТОВ «Селезньов Тур» при проведенні аналізу та прогнозуванні ринку туристичних послуг в Україні та інших країнах, що мають морські та прибережні локації, перспективні для розвитку блакитного туризму.

Директорка ТОВ «Селезньов Тур»

Ганна БЕДРАДИНА

ДУ «ІРЕЕД НАН України»	
КАНЦЕЛЯРІЯ	
Вхід. №	132/1
« 13 »	05 2026 р.

Дорога до Мрії

ПриватБанк
р/с 26001054401748
в Південном ГРУ "Приватбанка"
в м. Одеса,
МФО 328704
ЄДРПОУ 26417832

Ліцензія Державної Служби
України Туризму і курортів
на туроператорську діяльність
Серія АЕ № 272760 от 24/04/2014

ФОП Лабутіна К.В.

ФОП Лабутіна Клавдія Валеріївна
Адреса: м. Одеса, вул. Велика Арнаутська, 109
Код ЄГРПОУ: 3288311863

Вих. №07/06
Від 07 червня 2026 р.

АКТ № 01/06

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» Семенова Олексія Сергійовича на тему «Організаційно-економічне забезпечення розвитку «блакитного» туризму в умовах повоєнного відновлення України», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», в практичну діяльність турагентства «Travel Style»

Цей акт засвідчує, що розроблені в дисертації Семенова О. С. положення блакитного туризму, який розглядається як сфера послуг у складі регенеративної економіки, розширеної шляхом включення курортної діяльності та комплексної інфраструктури, а також сформована багаторівнева система показників блакитного туризму, зокрема в частині її взаємозв'язку з класифікацією видів туризму та впровадженням економічних показників; включення релевантних індикаторів регенеративності та резильєнтності; інтегрування курортної економіки в систему оцінювання; розроблення показників для суб'єктів мікрорівня, а саме готелів, туроператорів і турагентств, які надають послуги, що відповідають характеристикам блакитного туризму, – використані туристичним агентством «Travel Style» під час здійснення аналізу ринку туристичних послуг в Україні та зарубіжних країнах, які мають морські та прибережні території з потенціалом для розвитку блакитного туризму.

ФОП «Лабутіна К.В.»

Керівник

Клавдія ЛАБУТИНА

ДУ «ІРЕЕД НАН України»		
КАНЦЕЛЯРІЯ		
Вхід. №	166/1	
« 11 »	06	2026 р.

Вих. № 135/1
вiд 16.06.2026

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
проректор Одеського національного економічного університету
з науково-педагогічної роботи,
к.ф.-м.н., доцент
В.М. Шинкаренко
_____ 2026 р.

АКТ

використання результатів дисертаційного дослідження
Семенова Олексія Сергійовича
на тему «Організаційно-економічне забезпечення розвитку «блакитного»
туризму в умовах повоєнного відновлення України»
в начальному процесі Одеського національного економічного університету

Цим актом підтверджується, що науково-прикладні результати дисертаційного дослідження Семенова О. С. на тему «Організаційно-економічне забезпечення розвитку «блакитного» туризму в умовах повоєнного відновлення України», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка (виконується в ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»), використані в навчальному процесі кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Одеського національного економічного університету, при розробці навчально-методичних матеріалів для викладання освітніх компонентів «Економіка туризму», «Економіка турфірм» за освітньо-професійною програмою «Економіка та організація туристичної діяльності».

Завідувачка кафедри
туристичного та готельно-
ресторанного бізнесу, к.е.н., доц.

Ірина ДАВИДЕНКО

ДУ «ІРЕЕД НАН України»		
КАНЦЕЛЯРІЯ		
Вхід. №	192/1	
« 01 »	07	2026 р.